

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**BÖLGESEL KALKINMA SÜRECİNDE
AKILLI UZMANLAŞMA YAKLAŞIMI VE
BURSA BÖLGESİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA CESUR

BURSA-2025

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**BÖLGESEL KALKINMA SÜRECİNDE AKILLI
UZMANLAŞMA YAKLAŞIMI VE BURSA BÖLGESİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA CESUR

Danışman:

PROF.DR.CEM OKAN TUNCEL

BURSA-2025

Yazar adı soyadı	Kübra CESUR
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	İktisat
Bilim dalı	İktisat
Tezin niteliği	Yüksek Lisans
Mezuniyet tarihi	/...../20....
Tez danışmanı	Prof.Dr.Cem Okan TUNCEL

Bölgesel Kalkınma Sürecinde Akıllı Uzmanlaşma Yaklaşımı ve Bursa Bölgesi Üzerine Bir Araştırma

Bu çalışma; akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa bölgesinde uygulanabilirliğini ve etkilerini araştırmaktadır. Akıllı uzmanlaşma; yenilikçi, rekabetçi ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi hedefleyen bir yaklaşım olup, özellikle bölgelerin mevcut potansiyelinin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı; akıllı uzmanlaşma yaklaşımının sunduğu yenilikçi ve iş birliğine dayalı mekanizmaları analiz ederek bölgesel kalkınmaya olan desteğini araştırmaktır.Çalışmada Bursa'nın ekonomik potansiyeli sektörel kümelenme, sürdürülebilir kalkınma, teknolojik gelişim ve yenilik hedefleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Nitel bir yöntemle tasarlanmış olan araştırmada kamu kurumları, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan paydaşlarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilerek, elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenecektir.

Bu araştırma sadece politika yapıcılar için öneriler sunmakla kalmayıp, yenilik ve bölgesel kalkınma politikaları üzerine yapılan araştırmalara da destek olacaktır.

Anahtar kelimeler: akıllı uzmanlaşma, bölgesel kalkınma, Bursa ekonomisi, akıllı uzmanlaşma stratejisi, kamu-sanayi-üniversite işbirliği

Name & surname	Kübra CESUR
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Economics
Subfield	Economics
Degree awarded	Master
Date of degree awarded	/...../20....
Supervisor	Prof.Dr.Cem Okan TUNCEL

Smart Specialization Approach in the Regional Development Process and a Research on Bursa Region

This study investigates the applicability and impacts of the smart specialization strategy in the Bursa region. Smart specialization is an approach aimed at fostering innovative, competitive, and sustainable economic growth, with a particular focus on revealing the existing potential of regions. The primary objective of the research is to analyze the innovative and collaborative mechanisms provided by the smart specialization approach and examine its contribution to regional development. Bursa's economic potential is assessed within the frameworks of sectoral clustering, sustainable development, technological advancement, and innovation goals.

Designed as a qualitative study, the research involves semi-structured interviews conducted with stakeholders, including public institutions, private sector representatives, universities, and non-governmental organizations. The collected data will be analyzed using the content analysis method.

This study not only offers recommendations for policymakers but also contributes to research on innovation and regional development policies.

Keywords: *smart specialization, regional development, Bursa economy, smart specialization strategy, public-industry-university collaboration*

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL DENGESİZLİK ve BÖLGESEL KALKINMA

1.1. Bölgesel Dengesizlik Kavramı ve Ortaya Çıkışı.....	3
1.2. Bölgesel Dengesizliğin Sakıncaları	5
1.3. Bölgesel Dengesizlik Sorununa Yönelik Çözüm Araçları	7
1.3.1. Bölge Planlaması	7
1.3.2. Mali ve Vergisel Teşvik Tedbirleri	9
1.3.3. Bölgesel Kalkınma İçin Gerçekleşmesi Gereken Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi.....	10
1.3.4. Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi ve Bölgesel Sorunlara Yönelik Uyumun Sağlanması	11
1.3.5. Diğer Araçlar	12
1.4. Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma Kavramı	13
1.4.1. Kalkınma Kavramı	13
1.4.2. Bölgesel Kalkınma Kavramı	14
1.4.2.1. Bölgesel Kalkınma İlkeleri	15
1.4.3. Bölgesel Kalkınmanın Araçları.....	16
1.5. Bölgesel Kalkınma ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları	16

1.5.1. Geleneksel Modeller	17
1.5.2. Yeni Bölgeselcilik	18
1.5.3. Türkiye’de Bölgeler Arası Farklılıklar	19
1.5.4. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Farklılıkları Giderici Politikalar... 21	
1.5.4.1. 1923-1950 Arası Dönem (Erken Dönem Politikaları).....	21
1.5.4.2. 1950-1960 Arası Dönem (Geçiş Süreci)	23
1.5.4.3. Planlı Dönem	24
1.5.5. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Araçları	25
1.6. Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	29
1.6.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	29
1.6.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Genel Özellikleri	32
1.6.3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Faaliyetleri	33
1.6.4. Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye	33

İKİNCİ BÖLÜM

AKILLI UZMANLAŞMA

2.1. Akıllı Uzmanlaşmanın Farklı Tanımları	37
2.2. Akıllı Uzmanlaşma Kavramının Ortaya Çıkışı.....	39
2.3. Üçlü Sarmal	42
2.4. Dörtlü Sarmal.....	43
2.5. Girişim Keşif Süreci.....	44
2.6. Akıllı Uzmanlaşma Stratejisinin Aşamaları	46
2.7. Bölgesel Kalkınma Bağlamında Akıllı Uzmanlaşma	48
2.8. Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi Çerçevesinde Endüstri 4.0.....	50
2.9. Sürdürülebilirlik ve Yeşil Dönüşüm Bağlamında Akıllı Uzmanlaşma	53
2.10. Akıllı Uzmanlaşma Stratejisine Eleştiriler	54
2.11. Türkiye’de Akıllı Uzmanlaşma	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURSA İLİNİN EKONOMİK POTANSİYELİ

3. Bursa İlının Ekonomik Potansiyeli.....	58
3.1. Bursa'nın Tarihi.....	61
3.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH).....	62
3.3. İşsizlik Oranı	64
3.4. Dış Ticaret.....	66
3.5. Sanayi Yapısı	69
3.5.1. Otomotiv	70
3.5.2. Tekstil ve Hazır Giyim.....	71
3.5.3. Gıda, Tarım ve Hayvancılık	73
3.5.4. Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri.....	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BURSA BÖLGESİNDE AKILLI UZMANLAŞMA:PAYDAŞ ANALİZİ VE BULGULAR

4.1. Nitel Araştırma Metodolojisi	80
4.2. Araştırma Metodolojisi.....	83
4.2.1. Araştırma Tasarımı	84
4.2.2. Araştırma Yaklaşımı.....	84
4.2.3. Araştırma Sorularının Hazırlanması	86
4.2.4. Katılımcı Grubu	87
4.2.5. Araştırma Yöntemi	88
4.2.6. Araştırma Örneklemi.....	89
4.2.7. Veri Toplama Araçları	90
4.2.8. Veri Analizi Süreci	91
4.2.9. Araştırmanın Etik Boyutu.....	92
4.2.10. Araştırmanın Katkısı.....	94
4.3. Bulgular ve Yorumlar.....	95
4.3.1. Bursa'nın Sektörel Dinamikleri ve Öne Çıkan Alanlar	95

4.3.2. Tarihsel ve Sosyo-Kültürel Yapının Etkileri	97
4.3.3. Kamu Politikalarının Etkililiği ve Uygulama Düzeyi	98
4.3.4. Üniversite-Sanayi-Kamu İşbirliğinin Görünümü	99
4.3.5. Yenilikçilik, Ar-ge ve Dijital Dönüşüm Algısı	101
4.3.6. Sürdürülebilirlik ve Yeşil Dönüşüm Hazırlık	102
4.3.7. Uluslararasılaşma ve Dışa Açılma Eğilimleri	104
4.3.8. Paydaşların Bölgesel Kalkınma ve İşbirliği Algısı	105
4.3.9. Bursa'nın Sektörel Geleceği ve Stratejik Öneriler	106
 SONUÇ	 109
KAYNAKÇA	112
EKLER.....	118

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1 Üçlü, Dörtlü, Beşli Sarmal Modeli Özellikleri	44
Tablo 2.2 Türkiye’de Akıllı Uzmanlaşma Yaklaşımını Benimseyen Kalkınma Ajansları ve Strateji Belgeleri.....	57
Tablo 3.1. Bursa’daki İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması 2022	59
Tablo 3.2. Bursa’nın 2024 Yılı Sosyo-Ekonomik Göstergeleri	60
Tablo 3.3. Bursa ve Türkiye Geneline Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Çalışanların Nüfusa Oranı (2024)	61
Tablo 3.4. Bursa'nın Yıllar İtibarıyla İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)	67
Tablo 3.5. 2023-2024 Yılları Arasında Bursa'nın Ülkeler Bazında İhracatı ve Değişim Oranları (Bin \$)	68
Tablo 3.6 2023-2024 Yılları Arasında Bursa'nın Sektörel İhracat Performansı ve Değişim Oranları (Bin \$)	69
Tablo 3.7. 2023-2024 Yılları Arasında Bursa ve Türkiye Otomotiv Sektörü İhracat Performansı (Bin \$).....	71
Tablo 3.8. 2023-2024 Yılları Arasında Bursa ve Türkiye Tekstil ve Konfeksiyon Sektörleri İhracat Performansı (Bin \$)	72
Tablo 3.9. 2022 Yılında Bursa'nın Tarım Ürünleri İhracatı (kg).....	75
Tablo 3.10. Bursa’daki Ar-ge Merkezlerinin Sektörel Dağılımı	78
Tablo 3.11. Bursa’daki Tasarım Merkezlerinin Sektörel Dağılımı	79

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 Akıllı Uzmanlaşma Stratejisinin Unsurları.....	41
Şekil 2.2 Akıllı Uzmanlaşma Stratejisinin Aşamaları	46
Şekil 2.3. Endüstri 4.0 Temel Parametreleri	52

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 3.1 Bursa'nın 2014-2023 Yılları Arasında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) Değişimi	62
Grafik 3.2 Bursa Faaliyet Kollarına Göre GSYH	63
Grafik 3.3. Bursa İline Ait Temel İşgücü Göstergeleri (Bin Kişi, 2024)	64
Grafik 3.4. Bursa'da Sektörlere Göre İşgücü Dağılımı (%) (2024).....	65
Grafik 3.5. Bursa'da İstihdam Edilenlerin İşteki Duruma Göre Dağılımı (Kişi Sayısı, 2024)	65
Grafik 3.6. Bursa'da İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (Kişi Sayısı, 2024).....	66
Grafik 3.7. Bursa'nın Yıllar İtibarıyla İhracat, İthalat, Dış Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Dengesi (2017-2024)	67
Grafik 3.8. Bursa İlinin Genel Alan Kullanım Dağılımı (Oran %)	73
Grafik 3.9. Bursa İlinin Tarım Alanları Dağılımı (Oran, %)	74
Grafik 3.10. Bursa'da Tarımsal, Bitkisel, Hayvansal Üretim ve Canlı Hayvan Değerleri (2017-2021)	75
Grafik 3.11. 2002-2022 Yılları Arasında Bursa'nın Tarımsal İhracat Verileri (Bin \$)	76
Grafik 3.12. Bursa ve Türkiye Geneli Yaş Meyve Sebze ve Meyve Sebze Mamulleri İhracat Değerleri (Bin \$)	77

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIDS	: Acquired Immune Deficiency Syndrome (Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu)
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
ATAP	: Anadolu Teknoloji Araştırma Parkı
BEBKA	: Bursa-Eskişehir-Bilecik Kalkınma Ajansı
BGUS	: Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
BA	: Bölgesel Kalkınma Ajansı
BM	: Birleşmiş Milletler
BUTEKOM	: Bursa Tekstil ve Konfeksiyon Ar-Ge Merkezi
BUTGEM	: Bursa Tasarım ve Teknoloji Geliştirme Merkezi
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DAP	: Doğu Anadolu Projesi Ana Planı
DB	: Dünya Bankası
DOKAP	: Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ERVET	: Emilia Romagna Bölgesel Kalkınma Ajansı
EURADA	: European Association of Development Agencies- Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Enstitüsü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSKD	: Gayri Safi Katma Değer
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IDA	: Ireland Industrial Development Agency- İrlanda Kalkınma Ajansı

GİRİŞ

Yenilikçi yaklaşımlar, rekabetçi ve sürekli değişim yaşayan ekonomik yapılarda kalkınmayı desteklemek ve sürdürülebilir hale getirmede önemli rol almaktadır. Bu bağlamda bölgelerin mevcut potansiyellerini ortaya çıkarıp rekabetçi bir yaklaşımla bölgesel kalkınmayı sağlayabilecek akıllı uzmanlaşma stratejisi teşvik ettiği sektörel yenilikçilik ve işbirliği sayesinde de ekonomik ve sosyal kalkınmayı amaçlamaktadır.

Türkiye'nin sanayi ve ihracat merkezlerinden biri olan Bursa altyapısı ve sektörel çeşitliliğe sahip olmasıyla önemli bir şehir konumundadır. Özellikle otomotiv, tekstil ve makine sektörlerindeki mevcut durumu yerli ve yabancı piyasalarda şehri rekabetçi bir konuma taşımaktadır. Ancak sahip olduğu potansiyeli açığa çıkarmak için de yenilikçi stratejilere ihtiyaç duymaktadır. Akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa ilinin kalkınmasına katkı sağlama potansiyeli araştırmanın temel sorunsalıdır.

Bu çalışmanın amacı; akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa bölgesi üzerindeki etkileri ve uygulanabilirliğini araştırmaktır. Bölgedeki kamu kurumları, özel sektör ve üniversiteler gibi paydaşlar arasındaki iş birliğini değerlendirmek ve bu stratejinin ekonomik ve sosyal kalkınma konusundaki rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca Bursa'nın sektörel dinamiklerini de inceleyerek politika yapıcılara öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Araştırmada nitel bir yöntem benimsenerek yarı yapılandırılmış görüşmelerle kamu kurumları, özel sektör ve üniversiteler gibi paydaşlardan elde edilen veriler üzerinde içerik analizi yöntemiyle değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda Bursa'nın mevcut ekonomik yapısı, akıllı uzmanlaşma stratejisine uygunluğu ve sektörel iş birliği potansiyeli incelenmiştir.

Bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bölge, bölgesel dengesizlik, bölgesel kalkınma gibi kavramlar açıklanmıştır. İkinci bölümde akıllı uzmanlaşma stratejisinin kavramsal çerçevesi ve literatürdeki önemi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Bursa'nın sektörel ve ekonomik durumu detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Dördüncü bölümde araştırmanın metodolojisi ve kullanılan yöntemler açıklanıp, paydaş görüşleriyle birlikte akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa'daki etkileri ve uygulanabilirliği konularına değinilecektir.

Bu araştırma Bursa'nın kalkınma sürecinde yenilikçi ve sürdürülebilir politikaların benimsenmesine katkı sağlarken aynı zamanda akıllı uzmanlaşma stratejisinin bölgesel kalkınmadaki etkilerini anlamaya yönelik bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BÖLGESEL DENGESİZLİK ve BÖLGESEL KALKINMA

Bu bölümde çalışmanın genelinde karşımıza çıkacak bölgesel dengesizlik, bölgesel kalkınma, bölgesel kalkınma ajansları gibi kavramların açıklamalarına yer verilecektir.

1.1.Bölgesel Dengesizlik Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Ülkelerin sahip oldukları coğrafi, siyasi, ekonomik, tarihi, sosyal ve kültürel özellikler diğer ülkelerle farklılık gösterebildiği gibi bir ülke içindeki bölgeler arasında da farklılık gösterebilmektedir. Bölgeler arasında oluşan ve dengesizlik yaratan bu farklılıklara bölgesel dengesizlik denilmektedir. Ülkelerin bazı bölgeleri ekonomik anlamda daha fazla gelişme gösterebilmektedir. Bu bölgeler hızlı bir şekilde gelişip kalkınırken, ülkedeki diğer bölgeler hızlı gelişme gösteremeyip geride kaldıklarında bölgesel dengesizlik kavramıyla karşı karşıya kalınmaktadır.

Bölgesel dengesizlik sadece az gelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de yoğunluğu az olsa da görülebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde azalış gösteren bölgeler arası gelişmişlik farkları, gelişmekte olan ülkelere artmaktadır.

Sanayi Devrimi'nden önce ülkeler geçimlerini genellikle avcılık, toplayıcılık ardından tarım ve hayvancılıkla sağladıklarından ülkeler arasında ekonomik anlamda belirgin farklılıklar oluşmamıştı. 18. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi ve üretime etki eden yeni buluşların ortaya çıkmasıyla ülkeler arasında eşitsizlikler oluşmaya başlamıştır. Önceden “zengin-fakir devlet” kavramları kullanılırken ülkeler arasında oluşan bu gelişmeler sonucunda ülkelerin durumunu ortaya koymak için “az gelişmiş”, “geri kalmış”, “gelişme halinde” gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır.

Bölgesel dengesizlik kavramının ortaya çıkmasında 3 faktör etkin rol oynamaktadır. Bu faktörler; “*işsizlik oranı*, *gelir düzeyi* ve *iç göçler*”dir.

İşsizlik oranı, bölgesel dengesizliğin daha fazla görüldüğü az gelişmiş ülkelerde %10-15 arasındayken, gelişmiş ülkelerde %3-5 arasındadır.

Gelir düzeyi, ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, gelişmiş ülkelerde yüksek olup, az gelişmiş ülkelerde oldukça düşük bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

İç göçler, yukarıda saydığımız işsizlik oranının yüksekliğine ve gelir düzeyinin düşüklüğüne bağlı olarak bireyler bulundukları ve ihtiyaçları için yetersiz gördükleri bölgelerden, daha cazip şartlar barındıran bölgelere doğru göç etmektedirler.

Yukarıda saydığımız “*işsizlik oranı, gelir düzeyi ve iç göçler*” gibi ekonomik göstergelerin farklılaşması, bölgeler arasındaki dengesizliğin artmasına ve bu kapsamda bu farklılıkları azaltacak çalışmaların yapılmaması da mevcut dengesizliğin artmasına yol açacaktır.

Bölgesel dengesizliklerin nedenlerini dört başlık altında toplanmıştır:

Doğal ve Coğrafi Nedenler: İklim, bitki örtüsü, yer altı ve yerüstü kaynakları gibi doğal ve coğrafi özellikler bölgelerin gelişimlerini olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Özellikle ılıman iklim yaşayan bölgeler tarım, hayvancılık ve tarıma bağlı sanayi sektörlerinde avantajlı konumdadır.

Doğal ve coğrafi dengesizliklere ülkemizden örnek vermek gerekirse, Doğu Anadolu bölgesi sahip olduğu dağlık ve engebeli yer şekli, sert ve soğuk iklimi, karla kaplı gün sayısının fazla olması gibi sebeplerle diğer bölgelere nazaran dezavantajlı durumdadır. Bu nedenle diğer bölgelerle arasında oluşan dengesizlik doğal ve coğrafi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Doğal ve coğrafi nedenler, bazı bölgelerin lehine bazı bölgelerin ise aleyhine sonuçlanmaktadır. Doğal ve coğrafi nedenlere bağlı oluşan bölgesel dengesizliklere doğal ya da coğrafi dengesizlikler denilmektedir.

Sosyo-ekonomik Nedenler: Üretim faktörleri her bölgeye adaletli bir şekilde dağılmadığı gibi, verimlilikleri de bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Ayrıca, işgücüne katılım payı, istihdamın istikrarsız dağılımı, kamu yatırımlarının dağılımı gibi sebepler de bölgeler arasında dengesizlik oluşturmaktadır.

Ülkemizde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan terör olayları bölgenin yer altı ve yerüstü kaynaklarının zenginliğine, işgücüne sahip olmasına rağmen yatırımlar açısından tercih edilmemektedir. Sosyal sorun olarak görülen terör olayları yatırımların güvenliğini tehdit etmesi açısından bölgeye yapılan yatırımların azalmasına sebep olmaktadır ve bu sebeple de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri diğer bölgelerimiz arasında dengesizlik oluşmaktadır.

Bölgeler arasında ekonomik nedenlere bağlı olarak oluşan farklılıklara iktisadi dengesizlikler adı verilmektedir.

Kültürel Nedenler: Üretim faktörlerinden biri olan emeğin eğitilmiş olması faktör verimliliğini artırmaktadır. Bölgesel dengesizlik sorununun giderilebilmesi için emek faktörünün eğitilmiş olması, beşeri sermayenin faktör donanımını etkilemesi açısından önemlidir (Kaplan, 2019:14).

Türkiye’de Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yapılan kısıtlı kültür ve eğitim yatırımları, eğitim seviyesinin de geride kalmasına sebep olmuştur. Yetersiz eğitim ve kültür yatırımlarına bağlı oluşan bu dengesizlik sadece geri kalmış ya da az gelişmiş bölgelerde değil, gelişmiş bölgelerin geçekondü bölgelerinde de görülmektedir.

Bu gibi sebeplerle oluşan bölgesel dengesizliklere sosyal ve kültürel dengesizlik adı verilmektedir.

Tarihsel Nedenler: Her ülkede farklı zamanlarda ve derecelerde ortaya çıkan ekonomik gelişme sonucu bölgeler arasındaki dengesizlikler de her yerde aynı yoğunlukta oluşmamaktadır. Ülkeler yaşadıkları bölgesel dengesizlikleri yine kendi ülkelerine en uygun plan ve politikalarla gidermeye çalışmaktadır. Geçmişte yaşadıkları olaylar da bu plan ve politikaları şekillendirmektedir.

Ülkemize yabancı sermaye yatırımlarının girmeye başladığı 19.yüzyılda, batı bölgelerimizin Avrupa’ya ve denize yakınlığı, ılıman iklimine sahip olması, hammadde zenginliği ve emek arzının fazla olması gibi sebeplerle yatırımları daha fazla çektiği görülmüştür. Bu adaletsiz yabancı sermaye yatırımları batı ile doğu bölgelerimiz arasındaki dengesizliği artırmıştır (Gündüz,2006:102-103).

Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan bölgesel dengesizlikler, 1929 yılındaki Büyük Buhran’dan sonra artarak ülkeler için bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Ülkeler bu yıllardan itibaren bölgesel dengesizlik sorununu azaltmak ya da ortadan kaldırmak için çeşitli plan ve politikalar uygulama başlamışlardır.

1.2.Bölgesel Dengesizliğin Sakıncaları

Bölgesel dengesizlik, anlam olarak olumsuz bir fikir oluşturmaktadır ve meydana geldiği bölgelerde bazı sakıncalara neden olmaktadır. Bölgesel dengesizliğin bir bölgede oluşturduğu sakıncalar ekonomik ve sosyo-politik sakıncalar olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenecektir.

a. Bölgesel Dengesizliğin Ekonomik Sakıncaları

Kaynakların Eksik Kullanımı Sorunu: Kaynakların tam kullanılması meselesi her ekonomide çözülmesi gereken bir sorundur. “Bir ülkede kaynakların tam kullanımı, geniş anlamda tüm üretim faktörlerinin üretime katılması anlamına gelmekle birlikte, dar anlamda sadece ülkedeki çalışmak isteyen aktif nüfusun üretimde görev almasıdır”(Ulusoy, 2003; 19).

Geri kalmış bölgelerden, ekonomik gelişmenin daha hızlı ve yoğun yaşandığı büyük kentlere yaşanan göçler sonucu ekonomi dengeli bir şekilde gelişmemektedir. Geri kalmış bölgelerden yaşanan bu göçler, eksik istihdam sorununu da beraberinde getirmektedir.

Kaynakların Sektörler Arasında Optimal Dağılımı Sorunu: Bölgeler arası dengesizlik, bazı üretim faktörlerinin daha verimli bir şekilde üretime katılabilecekleri alanlar yerine, daha az verim ortaya koydukları alanlarda üretim sürecine katılmalarına sebep olabilmektedir. Üretim sürecindeki bu dağılım, optimal üretimin oluşmamasına ve refah kaybına sebep olmaktadır (Kılıçarslan, 2009:24)

b. Bölgesel Dengesizliğin Sosyo-Politik Sakıncaları

Bir ülkedeki ekonomik gelişmişliğe bağlı meydana gelen ekonomik farklılıklar, önüne geçilemediği ve süreklilik gösterdiği durumlarda sosyal farklılıkları da beraberinde getirmektedir.

Daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi geri kalmış bölgelerde yüksek işsizlik oranları, düşük satın alma gücü, yetersiz sağlık ve eğitim altyapıları sebebiyle yaşam koşulları oldukça zordur. Bu koşullar işletmelerin bu bölgeleri faaliyet alanı olarak seçmelerini zorlaştırmaktadır. Bu zor koşullar bu bölgelerde yaşayan bireylerin gelişmiş bölgelere göç etmesine sebep olmaktadır.

Ülkenin bir bölgesinin sürekli gelişmesi ve diğer bölgelerin geride kalması, gelişen bölgeler ve geride kalan bölgeler arasındaki mevcut benzerliklerin zaman içinde azalmasına sebep olmaktadır. Gelişmiş bölgelerdeki bireylerin önem vermedikleri din ve mezhep gibi konular, geri kalan bölgelerde ayrı bir öneme sahip olabilmekte ve bölgenin geride kalma sebebinin etnik farklılıklar olduğu düşüncesi oluşabilmekte ve bunun sonucunda da bölgeler arasında huzursuzluk olabilmektedir. Geçmişte, Amerika

Birleşik Devletleri’nde yaşanan iç savaş, bölgeler arasında oluşan farklılıklar sonucunda gerçekleşmiştir.

1.3. Bölgesel Dengesizlik Sorununa Yönelik Çözüm Araçları

Ülkeler, mevcut bölgeleri arasındaki dengesizlikleri gidermek amacıyla bazı plan ve politikalar oluşturmaktadır. Bu plan ve politika araçları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı şekillerde uygulandığından özellikleri aynı değildir. Ancak ortak sayılabilecek birkaç madde aşağıda belirtilmiştir.

- *“Ekonomik faaliyetlerin her şeyden önce bir takım teşvik tedbirleriyle belirli yörelere yönelmesini sağlamak,*
- *Bölgesel kalkınma için gerekli devlet yatırımlarının gerçekleştirilmesi,*
- *Yönetim örgütünün bölgesel kalkınma sorunlarına uyumunun sağlanması,*
- *Metropolitan bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılmasıdır.”*
(Dinler,1998:283)

Yukarıda sayılan ilk üç madde geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasını, dördüncü madde ise kalabalık bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılmasını hedeflemektedir.

1.3.1.Bölge Planlaması

Bölgesel planlama, kabaca, bir bölgenin, sosyal, fiziki ve ekonomik yönden en optimal şekilde düzenlenmesidir. Bölgesel planlamanın temel amacı bölgeler arasındaki dengesizlikleri gidermek ve ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Bölge planlaması bölgeler arasında denge sağlayarak kalkınmayı hızlandırırken bir yandan da bölgenin kaynaklarını değerlendirerek bölgenin geleceği hakkında öngörülerde bulunmaktadır.

Her ülkede farklılık gösteren bölgesel planlama çalışmalarının temelinde, kaynakların optimum kullanımı, ekonomik yararın maksimum düzeye çıkarılması ve bu yararın bölgeler arasında dengeli bir şekilde dağıtılması söz konusudur (Dinler,1998:190)

Türkiye’de bölgesel planlama çalışmaları 1958 yılında İmar İskan Bakanlığı’nın kurulması ve ardından 1960 yılında da Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasıyla

başlamıştır. Bu dönemdeki çalışmalar, bazı bölgelerin pilot bölgeler olarak seçilip kamu ve özel sektör yatırımlarının bu bölgelere çekilerek, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda geri kalmış bölgelerin kalkınmalarını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla çıkarılan Gelir Vergisi Yasası'nda yatırımlardan faydalanan il sayısı 1968 yılında 22 olarak belirlenmiştir. Tümü Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerimizde bulunan bu iller kalkınmada öncelikli il olarak belirlenmiştir.

Türkiye'de de çeşitli sebeplerle bölgesel planlama çalışmaları yapılmıştır. Ülkemizde hazırlanan ilk bölgesel planlama projesi 1960 yılında başlatılan İstanbul, Bursa, Edirne, Çanakkale gibi şehirlerin içinde bulunduğu *Doğu Marmara Planlama Projesi*'dir. Başarılı olamayan proje, 1964 yılında tamamlanmıştır. Bu plan, uygulama imkanı bulamayıp, sonrasındaki çalışmalara yol gösterir nitelikte kalmıştır (Kayan, 2012:110).

1960-1965 yıllarında gerçekleştirilen *Antalya Projesi*, Isparta, Antalya ve Burdur şehirlerini kapsayan ve bu bölgede ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamayı hedefleyen bir projedir. Bu plan arazilerin ıslahı ve toplulaştırılması amacıyla Akdeniz Kalkınma Etüdü, toprak ve su kaynaklarını geliştirmek amacıyla DSİ Antalya Havzası Keşif Raporu gibi bölümlerden oluşmaktadır. Bu proje de maalesef çalışmalar arasında bir bütünlük olmadığından ötürü uygulanamamıştır (Kayan, 2012:111).

Ülkemizin kömür, demir ve çelik bakımından zengin olan şehri Zonguldak'ta kurulacak demir-çelik tesislerinin yaratacağı sorunları incelemek amacıyla 1961 yılında başlatılan *Zonguldak Projesi*, 1963 yılında tamamlanmıştır (Kayan, 2012:111).

1962 yılında Adana, Mersin ve Hatay illerinin gelirini artırmak ve dengeli bir gelir dağılımı sağlamak amacıyla *Çukurova Projesi* gerçekleştirilmiştir. Ancak istenilen yararı sağlamadan bu proje de son bulmuştur (Kayan, 2012:112).

Türkiye'de sanayileşme, tarımsal yapı, kentleşme ve nüfus yapısı gibi nedenlerle oluşan bölgesel dengesizlikler, geçmişten bu yana yapılan bölgesel planlama çalışmaları ile azaltılmaya çalışılsa da maalesef bu çalışmalar doğu-batı arasındaki gelişmişlik farklarını gidermemiştir.

Bölge planlamasının bölgeler arası farklılıkları giderememesinde bazı nedenler vardır (Kayan, 2012:122-127).

- *Yasal Boşluk Sorunu*: Bölge planlaması çerçevesinde hazırlanan planların dayandırılacağı yasal düzenlemeler olsa da herhangi bir kanun

bulunmamaktadır. Genel çerçeveleri kapsayan bir kanun bu sorunu gidermede yardımcı olmaktadır.

- *Kurumsallaşamama Sorunu:* Oluşturulan ya da oluşturulacak planları kimin uygulamaya koyacağı ve yöneteceği belli değildir. Bölge planlarının yürütülmesi bölge ihtiyaçlarına daha hakim olan yerel yönetimlere verilmesiyle bu sorun giderilebilir.
- *Ülke Planlama Sistemiyle Bütünleşememe Sorunu:* Siyasi otoritelerin bölge planlamasını zorunlu bir ihtiyaç olarak görmemeleri sonucu yaşanan bütünleşme sorunu planların uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Yasal boşluk sorununu giderebilmek amacıyla çıkarılması gereken kanunda bölgesel planlamanın yönetim sisteminin içine katılmasıyla bu sorun giderilebilir.
- *Planların Bölgecilikle Karıştırılması Sorunu:* Ülkenin bölgelere ayrılmasının ülke bütünlüğünü tehlikeye sokacağı düşüncesi planların uygulamasını engellemektedir. Bu zamana kadar uygulanan bölgesel kalkınma planları ülke bütünlüğünü tehlikeye sokacak herhangi bir sorun yaratmamıştır. Bu sorun yine zaman içinde planlar uygulandıkça ve sonuçlarının sorun teşkil etmediği gözlemlenince ortadan kalkabilir.
- *Belediyelerin Planlara Dahil Edilmemesi Sorunu:* Yerellik özelliği taşıyan bölge planlamalarına yerel yönetim olan belediyelerin katılmaması, bölge planları ile belediyeler arasında sorun bulunmaktadır. Herhangi bir yasal düzenleme ile belediyelerin bölgesel planlama süreçlerine dahil olmasıyla bu sorun giderilebilir.

1.3.2.Mali ve Vergisel Teşvik Tedbirleri

Şartları cazip olmayan az gelişmiş bölgelere girişimciler yatırım yapmazlar. Diğer bölgelerin şartları daha avantajlı iken az gelişmiş bölgelere gelmeyen yatırımcıları çekebilmek için devlet bazı teşvikler uygulamaktadır. Maliyetleri düşürmeye ve karlılığı artırmayı hedefleyen teşvik tedbirleri, geri kalmış bölgeleri canlandırmakla kalmayıp aynı zamanda ekonomik anlamda gelişmeyi sağlamaya da yardımcı olmaktadır. Her ülkeye uygulanacak olan teşvik araçları, ihtiyaçlarının farklılığından dolayı farklılık göstermektedir. Bu araçları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- “*Vergisel Teşvikler*
-*Gelir vergisi avantajı,*
-*Gümrük vergileri avantajı,*
-*Kayıt ve tescil vergileri avantajı*
-*Yerel vergi avantajları,*
- *Kredi Teşvikleri*
-*Uzun vadeli krediler,*
-*Faizsiz ya da düşük faizli krediler,*
- *Diğer Teşvik ve Düzenlemeler*
-*Geliştirme ve Teşvik Fonları,*
-*Devlet iştirakleri,*
-*Arsa tahsis,*
-*Kamu ihalelerinde öncelik,*
-*İşletmelere sağladıkları her yeni istihdam için, para yardımı”* şeklindedir
(Dinler, 1994:284-285)

Yukarıda sayılan teşviklerin bazı ortak amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlar arasında özel sektör yatırımlarının ihtiyacı olan ve geri kalmış bölgelere çekilerek bölgesel dengesizliği azaltmak, yabancı yatırımların Türkiye’ye çekilmesini sağlayarak ekonomik gelişmeye katkı sağlamak, işsizlik problemini azaltarak, üretimde verimlilik ve çeşitlilik sağlanması sayılabilmektedir.

1.3.3.Bölgesel Kalkınma İçin Gerçekleşmesi Gereken Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi

Ülkeler, geri kalmış bölgelerde ek bir satın alma gücü sağlayarak ekonomiyi canlandırmak ve üretim kapasitesini arttırmak için o bölgeye, bölgeden elde ettiği kamu gelirinden daha fazla bir harcama yapabilmektedir. Devlet yaptığı bu yatırımlarla geri kalmış bölgede ekonomik gelişmeyi sağlayarak, bölgenin kalkınmasına yardımcı olmaktadır.

Yapılan bu kamu yatırımları, üretken kamu yatırımları ve altyapı yatırımları olmak üzere iki başlık altında incelenebilmektedir.

Üretken kamu yatırımları: Devlet üretim faktörlerinin etkin kullanılmadığı az gelişmiş bölgelerde atıl kaynakları da üretime katıp bölge kalkınmasına yardımcı olmak için bu bölgelerde yapay kalkınma kutupları oluşturmaktadır. Yapılan bu yatırımlarla ekonomiye müdahale eden devlet bazı sanayileri kontrol altına alıp, karlı hale getirdikten sonra çoğunlukla özel sektöre devretmektedir.

Altyapı yatırımları: “*Altyapı, ekonominin tüm doğal, maddi, kurumsal ve personel donatım ve teçhizat toplamı*” olarak tanımlanmaktadır (Erkan,1998:24). Altyapı yatırımlarının etkisi ulusal düzeyde olduğu kadar bölgesel düzeyde de oldukça fazladır. Yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen altyapı yatırımlarının belli başlı özellikleri mevcuttur. Bunlar:

- Altyapı yatırımlarının verimliliğinin ölçülmesi oldukça güçtür.
- Altyapı yatırımlarını devlet gerçekleştirmek zorundadır.
- Altyapı yatırımları için yabancı sermaye kullanılmamaktadır.

Kamu yatırımları bireyleri maddi ve manevi olarak etkilemektedir. Maddi açıdan, ekonomik gelişmeye katkı sağlayarak gelir artışı oluşturarak refahı artırmaktadır. Manevi açıdan, gerçekleştirilen sosyal çalışmalarla (yeşil alan vb.) bireylerin bulundukları ortamdan memnun olmalarını sağlamaktadır.

Kamu yatırımlarının genel olarak bölge kalkınmasında başarılı olabilmesi için üretken ve altyapı yatırımlarının uyum içinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

1.3.4. Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi ve Bölgesel Sorunlara Yönelik Uyumun Sağlanması

Bölgelerin kalkındırılması için uygulanacak plan ve politikaların uygulama aşamasında yerel yönetimlerinde planları destekleyecek nitelikte olması gerekmektedir. Ülkede mevcut yönetimlerin bu çalışmalara destek vermesi genellikle güçtür. Bu sebeple oluşturulacak yeni idari örgütlerle bölgesel sorunlara daha kolay uyum sağlanmakta ve bu sorunları giderebilecek çözüm yolları daha kolay bulunabilmektedir.

Bu araç kapsamında dikkat edilen konular ise; “*mevcut yönetsel yapıyı belirlenen plan bölgelerine göre yeniden örgütlemek, plan bölgelerindeki yönetim kademelerindeki yetki devri, yetki genişliği ve yerinden yönetim ilkelerini uygulamak,*

bölgesel yönetim mali olanaklarını arttırmak ve yeterli personele kavuşmasını sağlamak, halkın yönetime katılmasını sağlamak, yönetim kademeleri arasında gerekli koordinasyonu sağlamak ve bazı özel görevleri yerine getirebilmek için gerektiğinde geleneksel yönetim çerçevesi dışında özel kuruluşlar (kalkınma ajansları) oluşturmak” şeklinde sıralamak mümkündür (Kılıçarslan, 2009:59).

Bölgesel gelişmenin kurumsallaştırılması kapsamında, bölgesel nitelikte olan bazı kararların merkezi yönetimler tarafından alınması ve uygulamalarının takibinin zor olacağından yerel yönetimlere devredilmesi ve bu sayede de yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Yerel yönetimlere devredilen bu yetkilerle ve halkın yönetime katılması ile birlikte de bölgesel kalkınma sürecinin güç kazanmakta olduğunu görmekteyiz.

1.3.5. Diğer Araçlar

Bölgesel gelişme politikalarının genel amacı, geri kalmış bölgelerin gelişmelerine yardımda bulunarak, gelişmiş bölgelerle aralarındaki farkları azaltarak bölgesel kalkınmayı sağlamak ve refahı arttırmaktır. Yukarıda değinilen araçlar bu kalkınmaya yardımcı olan belli başlı araçlardır. Bunların yanı sıra aşağıda sıralanan araçlar da dikkate alınmalıdır:

- *“Ülke genelini kapsayan, mekansal ve bölgesel gelişme politika çerçevesi oluşturulmalı, buna bağlı olarak alt ölçekteki (il ve bölge) mekansal gelişme stratejileri ve planlarının esasları, standartları ve çerçevesi belirlenmelidir.*
- *Bölgesel plan ve programlar uygulanabilir nitelikte hazırlanarak, mevcut entegre bölgesel gelişme planları uygulanabilir programlara dönüştürülmeli, bunlarla tutarlı bir kaynak tahsisi sağlanmalı, izlenme ve değerlendirme mekanizmaları oluşturulmalıdır.*
- *Kalkınma ajansları başta olmak üzere yerel düzeyde kurumsal yapılar oluşturulmalı, mevcut yapıların kapasitesi geliştirilmeli, merkezi ve yerel kurumlar arasındaki işbölümü etkinleştirilmektedir.*
- *Uygun bölgelerde işgücü piyasası analizleri yapılarak, insan kaynakları ihtiyacı ve Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme (KOBİ) politikalarıyla*

tutarlı biçimde işgücü niteliğini, girişimciliği geliştirici ve kümelenmeyi destekleyici uygulamalar kapsamında istihdam edilebilirlik arttırılmalıdır.

- *Koruma- kullanma dengesi gözetilerek, yerel nitelikteki tarihi, kültürel ve doğal varlıklar bölgesel programlar kapsamında öncelikli konuma getirilerek faydaya dönüştürülmelidir” (DPT, 2006: 13).*

Açıklamaya çalışılan tüm bu araçların daha etkili olabilmesi için bölge halkının, kurum ve kuruluşların (üniversiteler, sivil toplum örgütleri vs.) desteğinin alınması gerekmektedir. Halkın desteğinin alındığı çalışmaların daha hızlı sonuç verdiği görülmektedir.

1.4. Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma Kavramı

1.4.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma kısaca, bir ülkenin sadece ekonomik anlamda değil, sosyal anlamda da gelişmesi ve değişmesi şeklinde ifade edilmektedir. Kalkınma kavramı, genel olarak kısaca bu şekilde açıklanabildiği gibi tanımsal olarak bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu nedenle literatürdeki diğer tanımlara bakmakta da fayda vardır.

“Kalkınma, bir ülkenin milli gelir düzeyinde meydana gelen sürekli artışa bağlı olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında meydana gelen değişimleri kapsayan bir süreçtir” (Clark, 1996:34).

“Kalkınma, aynı zamanda, gelişmenin sağladığı nimetlerden bütün halkın yararlanacağı bir ortam doğuran, bünyesel bir değişmeyi de kapsamaktadır” (Demirci ve Arıkan,1998:343).

“Kalkınma, kendi kendine sürdürülebilen büyüme, üretim biçiminde yapısal değişme, teknolojik yenilik, sosyal, siyasal ve kurumsal yenileşme ve insanların yaşam koşullarında sürekli iyileşme” şeklinde ele alınabilir (Şenses, 2004:13).

“Bir ülkenin ekonomik anlamda gelişiminin yanı sıra söz konusu ülkede bireylerin eğitim seviyesi, sağlık hizmetlerine erişim imkânları, kültürel gelişmişlik düzeyleri ve demokratikleşme çabaları gibi bireysel ve toplumsal yaklaşımları da bünyesinde barındırmaktadır” (Gönel, 2010: 5).

Kalkınmanın ana hedefi, gerçekleştirilecek kalkınma planları ile kaynakların rasyonel dağılımını sağlamaktır. Kalkınma planları da hem uygulama kolaylığı hem de daha verimli olmaları açısından bölgesel olarak uygulanmaktadır.

1.4.2. Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma, ülkenin bir bölgesinin çeşitli sebeplerle daha fazla gelişip bir bölgesinin geride kalmasıyla oluşan aradaki farkın ortadan kaldırılması için geri kalan bölgeleri destekleyip gelişmelerine katkı sağlayarak adil bir dağılım gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu adil dağılımı sağlamak için gerçekleştirilen çalışmalar arasında, istihdamın, gelirin ve tasarrufların artırılması sayılabilir. Gerçekleştirilen ekonomik ve sosyal gelişmeler bölge bazında olmaktadır. Bölgesel kalkınmayı sağlamak için yapılan bu çalışmaların ülke ekonomisine sağladığı yararları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- *“Ülkenin çeşitli bölgelerinde bulunan kaynakların iktisadi faaliyet içinde değerlendirilerek yüksek kalkınma hızının gerçekleştirilmesi,*
- *Ülkede nüfus- kaynak dengesinin kurulması,*
- *Düalist özelliğe sahip ekonomik yapının bütünleşmesi,*
- *İktisadi mekanın ve şehirleşme olayının iktisadi gelişmeye en elverişli şekilde düzenlenmesi,*
- *Bölgeler arası refah seviyesi farklılıklarının giderilmesi” (Uzel ve Köprülü, 2004:1).*

Bölgeler arasında oluşan bu farklılıkların giderilmesi için ihtiyaç duyulan bölgesel kalkınma çalışmalarının oluşturulacak politikalar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu politikalarla, geri kalan bölgelerin potansiyelleri ortaya çıkarılarak bölge sorunları giderilmeye çalışılmaktadır. Bu politikalar oluşturulurken her bölgenin sorunu aynı olmadığı için her bölgeye aynı politikalar uygulanamamaktadır. Ancak dikkat edilen bazı ortak ilkeler mevcuttur.

1.4.2.1. Bölgesel Kalkınma İlkeleri

Ülkeler bölgeleri arasında mevcut olan farklılıkları giderebilmek için bölgesel kalkınma politikalarını oluştururken, dikkat etmeleri gereken ilkeleri üç ana başlıkta toplamak mümkündür.

a.Sosyal Karlılık İlkesi

Girişimciler firmalarını kurarken öncelikle kar elde edebilecekleri yatırım alanlarını seçmektedirler. Firmalar bu alanları seçerken kendilerine göre rasyonel davranırken, toplumun yararını her zaman gözetmemektedirler. Dolayısıyla yatırımlarını gerçekleştirmek için az gelişmiş bölgeler yerine kendilerine kısa vadede getiri sağlayabilecek gelişmiş bölgeleri tercih etmektedirler. Geri kalmış bölgeleri bu döngüden kurtarmak için devlet tarafından gerçekleştirilecek yatırımlarla geri kalmış bölgelerin kısa vadede ekonomik olmayan ancak uzun vadede ekonomik olan ve geri kalmış bölgeleri canlandıracak çalışmalar yapılması gerekmektedir.

b.Kalkınma Kutbu İlkesi

Bölgesel kalkınma ilkelerinden olan kalkınma kutbu ilkesi Perroux tarafından ortaya atılmıştır. Bu ilkeye göre, ekonomik gelişme ve dolayısıyla kalkınma bir ülkenin her bölgesinde eşit derecede ve yoğunlukta gerçekleşmemektedir. Bazı bölgeler çeşitli sebeplerle daha hızlı ve şiddetli bir şekilde gelişmektedir. Diğer bölgelere göre daha fazla gelişen bölgeler kalkınma kutuplarını oluşturur. Kalkınma kutupları, barındırdıkları ekonomik yoğunlukla sadece kendi kalkınmalarını değil çevrelerindeki bölgelerin kalkınmalarına da katkıda bulunmaktadır.

c.Halkın Katılımı İlkesi

Bölgesel kalkınma ilkelerinden kalkınma kutbu ilkesinin gerçekleşmesi halkın katılımı ilkesi ile bağlantılıdır. Halkın ekonomik ve sosyal faaliyetlere katılması ve bölgesel kalkınma politikalarını benimseyip uygulamaya katkıda bulunmalarıyla kalkınma hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Halkın katılımı ilkesi çoğunlukla sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, mesleki odalar, bölgesel kalkınma ajansları gibi kuruluşlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bölgesel politikaların başarılı olabilmesi için halkla işbirliği içinde yürütülmesi gerekmektedir.

1.4.3. Bölgesel Kalkınma Araçları

Dünya genelinde kullanılan bölgesel kalkınma araçları, bölgelerin özelliklerine, etkileşimlerine, gelişimlerine göre farklılık göstermektedir. Ancak uygulanan bölgesel kalkınma araçları genel olarak dört başlık altında açıklanacaktır. Aşağıda sıralanan ilk üç madde geri kalan bölgeleri kalkındırmayı hedeflerken, üçüncü madde ise kalabalıklaşan bölgelerin sınırlandırılmasını hedeflemektedir.

- Kamu yatırımları gerçekleştirerek bölgesel kalkınmayı sağlamak,
- Ekonomik ve vergisel teşviklerle ekonomik faaliyetlerin belli yörelere yönelmesini sağlamak,
- Bölgesel sorunlara karşı yönetimin adaptasyonunun sağlanması,
- Aşırı büyüyen metropol alanların sınırlandırılmasını sağlamak.

Bu bölgesel kalkınma araçlarının az önce bahsedilen bölgesel kalkınma ilkeleri doğrultusunda uygulanması, bölgesel ve bölgeler arası dengesizlikleri gidermede etkin rol oynadığı görülmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde tez boyunca sıklıkla kullanacağımız bölge, bölgesel dengesizlik, kalkınma, bölgesel kalkınma terimlerin genel olarak açıklamaları yapılmıştır. Bölgeler arasındaki farklılıklar her ülkede farklı olduğundan, bu farklılık ve sorunlara yönelik çözüm araçlarının da farklılık gösterdiği görülmüştür. Bölgesel sorunların giderilmesi için uygulanan plan ve projelerin başarılı olabilmesinin en etkin yollarından birinin halkla birlikte yönetilmelerinden ve halk tarafından benimsenmelerinden geçtiği bilinmektedir.

1.5.Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları Ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları

Bölgesel kalkınma modelleri literatürde kesin bir şekilde sınıflandırılmamıştır. Ancak bu bölümde bölgesel kalkınma modelleri geleneksel modeller ve yeni modeller olarak açıklanacaktır.

1.5.1. Geleneksel Modeller

1950 ve 1960'lı yıllarda ülkeleri ekonomik bağımsızlığına ulaştırabilmek ya da mevcut sanayileşmiş ülkelerin ekonomik dengelerini sağlayabilmek amacıyla bir takım politikalar oluşturulmuştur.

Bu dönemde bölge kavramının net bir karşılığı bulunmamaktadır. Bölge bazen birkaç ülkeyi, bazen bir ülkenin şehirlerini, bazen de bir şehrin mahallelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak bu dönemde uygulanan kalkınma politikalarının bölge kavramının karşılığı olarak bir ülkenin alt kısımlarını dikkate alındığı gözlenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını ilan eden ve savaşın etkilerini azaltıp, ekonomilerini düzeltmeye çalışan ülkelerin gelişmelerini sağlamak amacıyla oluşan kalkınma iktisadı söz konusu dönemde oldukça önem kazanmıştır. Kalkınma iktisadının önem kazanmasıyla bölge ve bölgesel kalkınma politikaları da önem kazanmıştır. Sosyalist sistemin güçlenmesi ve özellikle Doğu Avrupa'da sosyalist sistemin yaygınlaşması az gelişmiş ülkelerin sorunlarına ilgi çekmiştir.

Kalkınma iktisadının temel varsayımlarından biri az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin gelişmiş ülke ekonomilerinden farklı olduğu ve devletin merkezi bir role sahip olması gerektiğidir. Bunun yanında kalkınma iktisadı büyüme için iç tasarruf ve dış yardımlar yolu ile hızlı sermaye birikimini ve devlet önderliğinde sanayileşme yolu ile hızlı yapısal değişimi savunmuştur (Şenses, 2004:106). Bu dönemde altın çağını yaşayan kalkınma iktisadı 1970'li yıllarda önemini yitirmiştir.

1950 ve 1960'lı yıllarda uygulanan politikaların en önemli amacı, ülkedeki genel ekonomik kalkınmanın sürekliliğini sağlamaktır. Çünkü, ülkenin bir bölümünde başlayan sanayileşme süreci bir süre kalkınmaya destek olduktan sonra, dışsal etkenler sonucu bu olumlu etki tersine dönebilmektedir. O yüzden ekonomik kalkınmada denge ve süreklilik önem arz etmektedir.

Bu dönemde devletin, kapitalist sistemdeki dengesiz büyümenin azaltılabilmesi ve sürekli olarak artmasını sağlamak için korumacı-müdahaleci politikalar uygulanmıştır. Halkın karar sürecinde etkin rol oynamadığı bu dönemde, kaynakların optimum şekilde kullanılması, devlet tarafından alınan kararlarla sağlanmaya çalışılmıştır.

1970’li yılların sonlarına doğru, ulus(refah)-devlet paradigmasının etkili olduğu geleneksel modeller birçok nedenden dolayı etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu nedenlerden biri, uygulanan kalkınma politikalarının gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir dengesizliğini giderememesidir. İkinci neden, mevcut ekonomik krizi sonucu politika uygulamalarında yeterli finansmanın sağlanamamasıdır. Tüm bu olumsuz nedenler sonucu geleneksel modeller yerini yeni bir arayışa bırakmıştır.

1.5.2.Yeni Bölgeselcilik

Geleneksel modellerde uygulanan büyük ölçekteki devlet yardımlarının ve yine devlet tarafından uygulanan politikaların başarısızlığı sonucu yeni bölgeselcilik kavramı ortaya çıkmıştır. Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan politikalar çeşitli nedenlerle ve 1970 yılındaki ekonomik krizle de etkisini yitirmiş ve bölge kavramının ifade ettiği anlam da değişmeye başlamıştır. Kavramsal olarak net bir açıklaması olmayan bölgeyi yeni bölgeselcilik yaklaşımı, *“ilişki ağı ile belirlenen, mekansal süreklilik şartı olmayan yerellerin oluşturduğu ve uluslar arası ilişkilere doğrudan açılan sınırları değişken bir birim”* olarak açıklamaktadır (DPT,2000:7).

Yeni bölgeselcilik yaklaşımı, öncelikle yerel bölgelerin kalkınmasını hedeflemektedir. Bu yaklaşım geleneksel yaklaşımın aksine, daha yenilikçi ve rekabetçidir. Ayrıca geleneksel yaklaşımlar bölge başarılarını sadece ekonomik etkenlere dayandırmaktadır. Bu da bölgelerin başarı düzeylerini açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu farkların yanı sıra geleneksel ve yeni bölgeselci yaklaşımları arasında önem arz eden başka farklılıklar da mevcuttur. Bunlar, geleneksel yaklaşım daha çok bölgesel gelişmeye önem veriyorken, yeni bölgeselci yaklaşım bölgesel yeniliğe dikkat çekmektedir. Bir başka fark bölgesel kalkınma sağlanmaya çalışılırken kullanılan kaynak geleneksel yaklaşımda “bölgeler arası yeniden dağıtım” olurken, yeni bölgeselci yaklaşımda yerel ve bölgesel kaynakların kullanılmasıdır. Son önemli fark ise gelenekselci yaklaşımda öne çıkan sanayi toplumunun yerini bilgi toplumuna ve yenilikçiliğe bırakmasıdır.

Yeni bölgeselcilik yaklaşımında tamamen devletten bağımsız bir model yaratılmaya çalışmak yerine, devletin etkinliği yeniden değerlendirilerek, ekonomiyi daha etkin bir hale getirecek şekilde devletin rolü değiştirilmeye çalışılmıştır.

Geleneksel modeller neo-klasik ve Keynesyen yaklaşımlarla açıklanırken, yeni bölgeselci yaklaşımda içsel büyüme ve cazibe merkezi yaklaşımlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Bugüne kadar uygulanan geleneksel politikalar günümüzde de bölgeler arasındaki farklılıkları gidermede tek başına etki gösterememektedir. Bölgelerin iç dinamiklerine odaklanarak, değişen şartlara daha uyumlu, rekabetin daha ön planda olduğu yeni yaklaşımlar günümüzde de bölgeler arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla uygulanan politikaları şekillendirmektedir.

1.5.3. Türkiye’de Bölgeler Arası Farklılıklar

Bölgesel dengesizlik sorunu her ülkede farklı şekil ve boyutlarda yaşanırken Türkiye’de de önemli bir sorundur. Bu sorun bazı ülkelerde önemsizken bazı ülkeler de bu sorunu giderebilmek amacıyla çeşitli plan ve politikalar uygulamaktadır. Ülkemizde sanayileşme sürecinin hızlanmasından itibaren gündeme gelen bölgeler arası farklılıklar hala sorun olmaya devam etmektedir. Sanayileşme süreciyle yaşanan bu ekonomik gelişme ülkemizin her yerinde aynı boyutta yaşanmamaktadır. Coğrafi, ekonomik, kültürel, altyapısal sebeplerle ülkemizin batı bölgeleri daha hızlı bir gelişim süreci yaşamaktadır. Dolayısıyla da ülkemizin batı ve doğu bölgeleri arasında gerçekleşen bu gelişmişlik farkları bölgeler arası dengesizlik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıda ülkemizdeki batı ve doğu arasındaki farkları arttıran sebeplere ve bu sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlara değinilecektir.

Tarım kesiminde ya da bazı bölgelerde *nüfus artış hızının* yüksek olması bölgeler arası farklılıkları arttırmaktadır. Nüfus artışının yüksek olması yaşam koşullarını güçlendirmekte ve kamu hizmetlerinin ve istihdam olanaklarının yetersizleşmesine sebep olmaktadır. Bölgeler arası gerçekleşen göç de bazı gelişmiş bölgelerdeki nüfus artışını hızlandırmaktadır. Bunun yanında tarım kesimindeki aktif nüfus da gizli işsizlik yaratmaktadır.

Ülkemizin doğu bölgelerinde ortaya çıkan *eğitim seviyesinin* düşüklüğü batı bölgeleriyle arada ciddi farklılıklar oluşturmaktadır. Ülkemizdeki okuma-yazma bilenlerin oranı batı bölgelerimizde %88-90 civarlarındayken, doğu bölgelerimizde %60'lara kadar düşmektedir. Ayrıca ülkemizdeki üniversitelerin büyük bir çoğunluğu

da batı bölgelerimizde bulunmaktadır. Bölgeler arasındaki farklılıkları giderebilmek için özellikle doğu bölgelerimizdeki eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve eğitim kuruluşlarının fazlaştırılması gerekmektedir.

Ülkemizin göreceli olarak geri kalmış şeklinde belirtebileceğimiz doğu ve güneydoğu bölgelerinden batı bölgelerimize yaşanan *bölgeler arası* göç bölgeler arası dengesizliğin ve farklılığın sonuçlarındandır. Doğru bölgelerimizde bulunan kırsallığın iticiliği ve batı bölgelerimizde yaşanan cazibenin çekiciliği sonucu yaşanan bu göçler doğu bölgelerimizin nüfusunu azaltırken, batı bölgelerimizde nüfusu arttırmaktadır. Doğru bölgelerimizde yaşanan bu nüfus kaybıyla zaten geri kalmış bölgeler iyice tenhalaşmaktadır. Diğer yandan göç edilen bölgelerde de kentleşmeyi arttırdığı gibi bir takım problemlere de yol açmaktadır. Bu problemler eğitim ve sağlık hizmetlerinin yeterince karşılanamaması, gecekondulaşmanın artması, altyapının yetersizliği şeklinde sayılmaktadır.

Doğru bölgelerimizde yaşanan terör olayları bölge sakinlerinde *güvenlik kaygıları* oluşturmaktadır. Terör olayları yüzünden kendilerini güvende hissetmeyen bölge halkı toplu ve hızlı bir şekilde daha güvenli olan batı bölgelerine doğru göç etmeye başlamaktadır. Gerçekleşen bu göç de doğu ve batı arasındaki farklılıkları arttırmaktadır.

Türkiye’de bölgeler arası farklılıkların sebebi olarak görülen en önemli faktörlerden biri de *sanayileşme*dir. Bir ülkede sanayileşme faaliyetleri hangi bölgelerde fazlaysa o bölgeler diğer bölgelere göre daha fazla gelişmiştir demek mümkündür. Ülkemizde de çoğunlukla fiziki ve coğrafi faktörlerin etkisiyle sanayileşme doğu bölgelerimizde etkinlik gösterememektedir. Dolayısıyla sanayileşmenin fazla olduğu batı bölgelerimiz ile sanayileşmenin düşük olduğu doğu bölgelerimiz arasında farklılıklar artmaktadır.

Doğru ve güneydoğu bölgelerimizde *tarımda çalışan nüfusun* fazlalığı yine batı bölgelerimizle arada farklılıklar oluşturmaktadır. Bir yandan tarımın neredeyse hiç olmadığı, sanayi ve hizmet sektörünün yoğun olarak gerçekleştiği İstanbul, diğer yandan ekonomik faaliyetlere hakim olan tarım sektörünün gerçekleştiği doğu bölgelerimiz yer almaktadır. Ülkemizin doğu bölgelerindeki nüfusun Bu farklılığın en büyük sebebi olarak da verimlilik görülmektedir. Marmara ve Ege bölgelerinde ülke ortalamasının üzerinde, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde ülke ortalamasına yakın ve

doğu bölgelerinde de ülke ortalamasından az olarak ortaya çıkan *milli gelir*, bölgeler arası farklılıkların ortaya çıkardığı bir diğer sonuçtur.

Türkiye’de yukarıdaki sebeplerle ortaya çıkan ve doğu ile batı arasındaki farklılıkları azaltmaya yönelik bazı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut farklılıkların azaltılması ve bölgesel-yerel kalkınmanın sağlanması amacıyla bir takım planlar hazırlanmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde de uygulanan bu plan ve politikalar incelenecektir.

1.5.4. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Farklılıkları Giderici Politikalar

1.Dünya Savaşı’nın ekonomik faaliyetlere olumsuz etkisi, işgücünün önemli bir bölümünü ortadan kaldırması gibi sebepler yeni bir başlangıcın önündeki engeller olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde uyguladığı dışa bağımlı politikaların ve coğrafi konum ve koşulların ortaya çıkardığı sonuçlarla batı bölgelerimiz ile doğu bölgelerimiz arasında ortaya çıkan farklılıklar Cumhuriyet dönemine geçildiğinde de devam etmekteydi. Türkiye’de 1923-1960 yıllarını kapsayan dönemde, oluşan bu farklılıkları gidermeye yönelik yarar sağlayan bir gelişme gerçekleşmemiştir. 1960’lardan itibaren ise uygulanan planlı dönem çerçevesinde Kalkınmada Öncelikli Yörelere gibi programlar beklenen etkiyi yaratmamıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri de teşvikten elde edilen paranın girişimciler tarafından yatırımları tamamlamak amacıyla kullanılmaması ve halkın bu plan ve programların karar alma ve uygulama süreçlerine katılmamasıdır.

Bölgeler arasındaki bu mevcut farklılıkları azaltmaya yönelik devlet tarafından uygulanan politikaları üç dönem halinde incelemek mümkündür. Bu dönemleri bir model arayışı olarak da gösterilen 1923-1950 yılları arasındaki erken dönem, 1950-1960 yıllarını kapsayan geçiş süreci ve 1960 yılından günümüze kadar gelen planlı kalkınma dönemi şeklinde değerlendireceğiz.

1.5.4.1. 1923-1950 Arası Dönem (Erken Dönem Politikaları)

Bu dönemde ülkenin kalkındırılması için bazı hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflerin başında nüfusun ve sanayinin belirli şehirlerde yoğunlaşmasının önüne geçmek ülkenin geneline yayılmasını sağlamak, demiryolu ağlarının gelişmesini sağlamak ve dışa bağımlı olmayan milli bir ekonomi oluşturmak sayılmaktadır.

Bu dönemde oluşturmak istenilen milli ekonomi çalışmalarını hızlandırmak amacıyla 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede bölgesel gelişmişlik farklarından ziyade ülke genelinin kalkındırılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda alınan kararlar arasında “*yabancıların elinde bulunan içki ve tütün tekelinin yerli halka verilmesi, aşar vergisinin kaldırılması, kapitülasyonların kaldırılması, hayvancılığın geliştirilmesi ve banka kurulmasının teşvik edilmesi*” sayılabilir (Örs,2013:73-74). Alınan bu kararlara bakılacak olursa da, ekonominin millileştirilmesi için ilk adımların atıldığı söylenebilir.

Yine bu dönemde Marmara Bölgesi'nde, özellikle İstanbul'da gerçekleşen nüfus ve sanayi yoğunluğunun önüne geçebilmek amacıyla 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara Büyük Millet Meclisi tarafından başkent yapılmıştır. Ankara'nın başkent yapılması Anadolu'nun kalkınmasına da ön ayak olmuştur. Ankara yerine İstanbul başkent olarak seçilseydi zaten nüfus ve sanayi yoğunluğu yaşayan bu şehir doğu ile batı arasındaki farkı iyice arttıracaktı.

İzmir İktisat Kongresi'nin ardından 28 Mart 1927'de Teşvik-i Sanayi kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte “*yabancı sermayeye yerli ortaklar ile birlikte yatırım yapma serbestisi*” getirilmiştir. Böylelikle özel sektörün gelişmesine ortam hazırlanmış olmuştur.

1933 ve 1939 yılları arasında iki tane sanayi planı yürürlüğe koyulmuştur. 1934 yılında 1.Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmışken 2.Beş Yıllık Sanayi Planı 2.Dünya Savaşı vesilesiyle uygulanamamıştır. Bu dönemde uygulanan sanayi planları sonucunda bir çok sektörün temelleri atılmıştır (Dinler, 2012:177). Yine bu dönemde girişimcilerin yatırımları için pek tercih etmedikleri Doğu Anadolu Bölgesi'ne devlet kuruluşlarına ait fabrikalar kurulmuştur. Bu dönemde özel sektöre de uygulanan kuruluş yeri seçiminin sınırlandırılması, yayılmacı politikaların sadece kamu sektöründe değil, özel sektörde de uygulanması gerekliliğini ortaya atılmıştır. Ancak bu uygulama da doğu bölgelerimizde sanayinin geliştirilmesi için gereken yararı sağlayamamıştır.

Tüm bu çalışmalar devam ederken gerçekleşen ve yeni sıkıntıları da beraberinde getirecek olan İkinci Dünya Savaşı sebebiyle yeni düzenleme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Devletin gerçekleştirdiği yatırımları destekleyememesi neticesinde özel sektör önem kazanmaya başlamıştır. Özel sektör ekonomik kalkınmaya destek sağlayabilmekte ancak bölgesel farklılıkları giderme gibi bir amaca sahip değildir.

Bu dönemde yapılan çalışmalar bölgeleri bir bütün olarak değil ayrı ayrı ele almıştır. Uygulanan planlar da bölgelerin özellikleri dikkate alınmadan oluşturulduğu için dengesizliklerin giderilmesinde fayda sağlayamamıştır. Dolayısıyla Türkiye yeni bir arayış içine girmiş bulunmaktadır.

1.5.4.2. 1950-1960 Arası Dönem (Geçiş Süreci)

Türkiye’de liberal politikaların uygulandığı dönem aynı zamanda çok partili siyasi düzene ve 1950 yılındaki siyasi iktidarın değiştiği döneme tekabül etmektedir. Bir önceki dönemde yaşanan girişimcilerin faaliyet yeri olarak batı bölgelerini tercih etmeleri bu dönemde de sorun olarak devam etmekte ve batı ile doğu arasındaki dengesizlik devam etmektedir. Batı bölgelerinde yaşanan bu hızlı sanayileşme ve kentleşme bölgesel planlamaların gerekliliğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bölgesel planlama kavramının ülkemizde dikkate alındığı dönem bu dönemdir demek mümkündür.

1950-1960 yılları arasında uygulanan “sanayi tohumlaması” uygulaması ile Anadolu’nun uzak yerlerine kurulan sanayi kuruluşları ile Eskişehir, Zonguldak, Kayseri gibi gelişme merkezlerinin temelleri atılmış bulunmaktadır.

Türkiye’de bu yıllarda iktidarda olan Demokrat Parti (DP) döneminde, 1957 yılında, Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde Bölge Planlama Müdürlüğü kurulmuştur. 1958 yılında ise İmar ve İskan Bakanlığı kurularak bölgeler için imar planları hazırlanması ve uygulanması hedeflenmiştir. Bu hedefin sağlıklı olarak uygulanabilmesi içinse Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Dinler, 1998:188). Ancak bu dönemde oluşturulan planlar maalesef uygulamaya geçirilememiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri de Demokrat Parti’nin bölgesel planlama çalışmalarını gerçekten gerektiği için değil, batının baskısı ve etkisi altında kalarak gerçekleştirmesi, planları gerektiği gibi benimseyip uygulamaya koyamamasındandır. Plan koyucuların ve uygulayıcıların benimsemediği çalışmaları halkın benimsemesi ve uygulaması beklenemez. Dolayısıyla bu dönemde bölgesel planlama çerçevesinde verilemeyen önemli kararlar bölgesel planlama çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanmalarına neden olmakta ve batı ile doğu arasındaki dengesizlik artarak devam etmektedir.

1.5.4.3. Planlı Dönem

Türkiye’de planlı dönem çerçevesinde 30 Eylül 1960’da Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Bölgeleri ekonomik anlamda canlandırmak ve ülke genelinde bir ekonomik kalkınma sağlamak amacıyla bir takım bölgesel planlar oluşturulmuştur. Bu planların uygulanmasını ve takibini Devlet Planlama Teşkilatı üstlenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, kalkınma hedeflerinin belirlenmesi ve kamu yatırımlarının koordinasyonu hakkında bir rol üstlenerek bölgesel farklılıkların azaltılması açısından önemli bir araç haline gelmiştir. Aşağıda hazırlanan planlar ve içeriklerine kısaca değinilecektir:

1.BYKP (1963-1967): Türkiye’nin ilk kalkınma planıdır. Hedefleri arasında tarımda verimliliğin artırılması, sanayileşme ve kamu yatırımlarının koordinasyonu ile dengeli kalkınmanın sağlanması bulunmaktadır. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları ilk kez resmi belgelerde tanımlanmıştır. “Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY)” uygulaması da ilk kez bu dönemde başlamıştır.

2.BYKP (1968-1972): Tarım-sanayi entegrasyonu ön plana çıkarılarak planlı kalkınmanın sürekliliği korunmuştur. GAP gibi büyük ölçekli projelerin hazırlıklarına başlanmış ve bazı bölgelere özel destek mekanizmaları geliştirilerek bölgesel gelişme teşvik edilmiştir.

3.BYKP (1973-1977): Büyük ölçekli altyapı yatırımları ve ağır sanayiye yönelme bu dönemde gerçekleşmiştir. Ulaşım, sulama ve enerji projeleriyle geri kalmış bölgelerin kalkınması hedeflenmiştir. Ancak siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik krizler sonucu plan istendiği gibi uygulanamamıştır.

4.BYKP (1979-1983): Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Doğu Anadolu Projesi (DAP) gibi büyük projelerin şekillendiği plan ikinci kalkınma hamlesi olarak adlandırılmıştır. Bölgesel kalkınma yaklaşımı daha da belirginleşmiştir.

5.BYKP (1985-1989): Organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin kurulduğu bu dönemde ihracata dayalı büyüme modeli ağırlık kazanmış ve altyapı yatırımları desteklenmiştir. Ancak planın etkisi sınırlı kalmıştır.

6.BYKP (1990-1994): Bölgesel gelişmişlik farkları bu planda daha net bir şekilde analiz edilmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yörelere(KÖY) uygulamaları yeniden kullanılmıştır. Bölgesel kalkınmada turizm, hizmet gibi sektörler de kullanılmaya başlanmıştır.

7.BYKP (1996-2000): Sektörel kümelenme ve teknoloji merkezleri gündeme gelmiştir. Beşeri sermaye ve inovasyon boyutunu da içeren yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Rekabet gücü perspektifiyle ele alınan bölgesel politikalarda küreselleşme etkisi gözlenmiştir.

8.BYKP (2001-2005): Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine yoğunlaşıldığı için AB bölgesel politikasına uyum süreci dikkate alınmış ve Bölgesel Gelişme Stratejileri oluşturulmuştur.

9.BYKP (2007-2013): Bölgesel kalkınma ajanslarının kurulduğu dönemdir. Yerel aktörlerin de bölgesel kalkınmaya katılmalarını sağlamak amacıyla ajanslar, projelere destek vermişlerdir. AB kaynaklarının kullanımına dair çalışmalar da yapılmıştır.

10.BYKP (2014-2018): Bu planda “akıllı uzmanlaşma”, “girişimcilik”, “sürdürülebilir kalkınma” gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Teknoloji ve dijitalleşme odaklı politikalar oluşturulmuştur. Çevre koruma, kırsal bölgelerin kalkınması, yerel dinamiklerin etkin rol alması gibi hedefler benimsenmiştir.

11.BYKP (2019-2023): Sürdürülebilir büyüme, dijital ekonomi, yeşil dönüşüm gibi kavramların ana tema olarak belirlendiği bu planda yerel yönetimlerin ve özel sektörün süreçte aktif rol almasına değinilmiştir. Akıllı uzmanlaşma bölgeleri, teknoloji geliştirme bölgeleri, üniversite-sanayi işbirliği gibi mekanizmalar aracılığıyla kalkınma politikalarının benimsenmesi hedeflenmiştir.

12.BYKP (2024-2028): Planda mekânsal farklılıkların azaltılması, bölgesel potansiyelin değerlendirilmesi ve yerel kapasitenin artırılması hedeflenmektedir. Önceki planlardan farklı olarak bölgesel politikalar, iklim değişikliği, dijitalleşme, göç ve kentleşme gibi güncel sorunlara karşı daha esnek ve bütüncül biçimde ele alınmıştır.

1.5.5. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Araçları

Bölgeler arası gelişme farklılıklarından doğan dengesizliklerin dünyanın her yerinde görülebildiğini, ancak farklı şekil ve boyutlarda olduğunu önceki bölümlerde açıklamaya çalışmıştık. Ülkeler bünyelerinde mevcut bu dengesizlikleri gidermek amacıyla çalışmalar yapmaktadırlar. Dengesizliğin sebepleri ve oluşma şekilleri farklı olduğu için her ülke bu dengesizlikleri giderebilmek amacıyla farklı araçlar uygulamaktadır. Dünya genelinde kullanılan araçlar; bölgesel kalkınma ajansları,

bölgesel projeler, organize ve küçük sanayi bölgeleri, tek durak ofisleri, kalkınmada öncelikli yöre uygulamaları ve teşvikler şeklinde sayılabilir. Bu bölümde Türkiye’de uygulanan bazı araçlara değinilecektir. Bölgesel kalkınma ajansları konusuna bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde inceleneceği için bu bölümde yer verilmemiştir.

- **Bölgesel Kalkınma Projeleri**

Türkiye’de bölgeler arası dengesizlikleri gidermek ve önce bu bölgelerin ardından da ülkenin kalkınmasını sağlamak için bazı kalkınma projeleri uygulanmıştır. Bu kalkınma projelerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

a.Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi

Bu bölgede yer alan Türkiye Taş Kömürü Kurumu’nun maliyetlerinin satış fiyatlarının çok üzerinde olmasından kaynaklanan zarar sonucunda küçülmeye gitmesi kararlaştırılmıştır. Yine aynı bölgede bulunan Karabük ve Ereğli Demirçelik İşletmeleri (KARDEMİR)’nin zararları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Bu iki kurumun zararlarının devlet tarafından karşılanması sonucunda TTK’nın küçültülmesine ve

KARDEMİR’in de özelleştirilmesine karar verilmiştir. Bu projenin amacı da küçültülen ve özelleştirilen bu iki kurumların özelleştirilme süreçlerinin sonuçlarını değerlendirmek ve yatırım imkanlarını belirleyerek özel sektörün faaliyetlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Plan aynı zamanda, işgücünü tarım dışı sektörlerle de yönlendirerek balıkçılık, mobilyacılık vb. sektörlerin de gelişmesini hedeflemektedir.

b.Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Planı (DOKAP)

Doğu Karadeniz Bölgesi geçmişte önemli ticaret yollarından biri olan İpek Yolu’na sahip olmasından dolayı gelişmiş bir ticaret merkezi iken günümüzde az gelişmiş bölgeler arasında sayılmaktadır. Bu bölgenin kısa ve uzun vadede gelişmesini sağlamak, bölgeden dışarıya doğru gerçekleşen göçü engellemek, gelir düzeyini arttırarak yaşam kalitesinin yükseltilmesini sağlamak amacıyla bölge illerini kapsayan bir kalkınma projesi gerekmektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nin gerçekleşmesi ve Tuna Nehri yolu ile ticari faaliyetlerin artması bu planın hazırlanmasına ortam hazırlamıştır.

Bölgede gerçekleşen olumsuzlukların önüne geçmek ve her alanda gelişme sağlamak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Japonya’dan teknik destek

istemiştir. Bu kapsamda da 17 Aralık 1998’de Japonya Uluslararası Kalkınma Ajansı (JICA) ile sözleşme imzalanmıştır. Böylelikle “*Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon*” illerini kapsayan “*Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı*” bölge kalkınmasını amaçlayarak oluşturulmuştur.

c.Doğu Anadolu Projesi (DAP)

Doğu Anadolu Projesi’nin uygulanarak gelişme ve kalkınması sağlanacak iller “*Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan, Bayburt, Iğdır*” dır. Bu bölge ülkedeki en büyük ama en az gelişmiş bölgedir.

Bu plan bölgede yer alan “*Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas ve Yüzüncü Yıl Üniversiteleri*” nin oluşturduğu Ortak Girişim tarafından hazırlanmıştır. Planın amaçları arasında; bölge ile diğer bölgeler arasında oluşan farkı azaltmak, bölgedeki mevcut potansiyeli arttırarak ekonomik ve sosyal anlamda gelişmeyi sağlamak, bölgedeki yatırımları özendirici politikalar uygulayarak bölgeye özel yatırımların çekilmesini sağlamak ve bölgeden batıya doğru gerçekleşen göçü azaltmak sayılabilir.

d.Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Güneydoğu Anadolu Projesi bu zamana kadar hazırlanmış en kapsamlı bölgesel kalkınma projesidir. “*Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şırnak ve Şanlıurfa*” illerini kapsamaktadır.

Bu projenin amaçları; su ve toprak kaynaklarını geliştirmek, bu bölgedeki illerin kalkınmasının hızlandırılması, yatırımların gerçekleştirilebilmesi için uygun ortamı hazırlamak, bölgedeki gelir dağılımını düzenlemek, gelir artışını sağlamak, bölgedeki halkın yaşam standardını yükseltmek ve diğer bölgelerle arasındaki farkı en aza indirmektir. Proje en başta Fırat ve Dicle havzalarında sulama imkanlarını geliştirmek amacıyla oluşturulsa da sonrasında sadece sulama alanında değil, eğitim, sağlık, turizm, altyapı alanlarında da önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu plan kapsamında; okullaşma oranı artmış, sağlık alanında önemli gelişmeler olmuş ve anne bebek ölüm oranlarında ciddi düşüşler yaşanmış, ulaşım alanında da önemli gelişmeler yaşanarak bölgedeki illerde havaalanları açılmış ve bölgedeki şehirler cazibe merkezine dönüşmüştür.

e.Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (YHGP)

Proje, “Amasya, Çorum, Samsun, Tokat ve Yozgat” illerini kapsamaktadır. Projenin amacı; Yeşilirmak ve kollarının yer aldığı bu bölgede oluşan düzensiz rejimlerden kaynaklanan, taşkın, erozyon ve bunların sonucunda oluşan su ve çevre kirliliğinin önemli boyutlara oluşmasından kaynaklanan sorunlara çözüm yolları bulup, gerçekleştirmektir. Bu kapsamda bölgede yer alan valilikler tarafından 1997 yılında “*Yeşilirmak Havzası İl Özel İdareleri Hizmet Birliği*” kurulmuş ve ekolojik dengeyi bozmadan doğal kaynakların takibinin yapılması ve yönlendirilmesi, arazilerin uygun kullanımının sağlanması ve sanayileşmenin takibinin yapılması hedeflenmiştir.

• Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Teşvikler

Kalkınmada Öncelikli Yöreler Uygulaması bölgeler arasında oluşan gelişme farklılıklarını belirlemek ve bu farklılıkları gidermek için çözüm yolları bulmak ve farklılıkları gidermek amacıyla çalışmalar yapmak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından uygulamaya koyulmuştur. 1968 yılından 1980 yılına kadar bu kapsamda yer alan iller bir bütün halinde değerlendirilirken, 1981 yılından itibaren derecelendirme sistemine gidilmiştir. Şöyle ki daha az gelişmiş illere daha fazla önem vermek amacıyla 1. Derece ve 2. Derece öncelikli yöreler şeklinde ayırım yapılmıştır. 1996 yılından sonra da önceki gibi bir bütün olarak değerlendirilmeye devam edilmiştir.

Kalkınmada Öncelikli Yöre olarak belirlenecek iller seçilirken bazı kriterler kullanılmaktadır. Bunlar; ekonomik, sosyal ve kültürel altyapı, sanayileşme, ulaşım, gelir durumu ve yaşam standardıdır. Sayılan bu kriterlere göre kalkınmada öncelikli yörelerdeki iller geri durumdadır.

Bu kapsamda sayılan iller ilk uygulanan yıldan itibaren değişiklik göstermektedir. Uygulamaya başlanan 1968 yılında KÖY sayısı 22 iken, 1999 yılına gelindiğinde bu sayı 50’ye ulaşmıştır. KÖY sayısındaki fazlalık, bu bölgelere gerçekleştirilecek desteklerin sürelerinin uzamasına ve kalitelerinin düşürülmesine sebep olmaktadır.

Gelir ve kurumlar vergisi istisnası, çalışanlardan kesilen vergilerin ertelenmesi, işlemlerde vergi, resim, harç istisnası, bedelsiz yatırım yeri tahsisi, gümrük vergisi ve toplu konut fonu istisnası, yatırım indirimi, katma değer vergisi indirimi, enerji desteği,

fondan kredi desteği bu kapsamda kalkınmada öncelikli yörelere sağlanan destek ve teşviklerdendir.

- **Diğer Araçlar**

Geride kalmış ve az gelişmiş bölgelerin diğer bölgelerle aralarındaki farkları azaltmak için kullanılan bir diğer araç *teşvikler*dir. Bu bölgelere uygulanan teşvikler kapsamında enerji desteği, bedelsiz yatırım alanı desteği, sigorta prim desteği gibi destekler yer almaktadır.

Geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasında kullanılan bir diğer araç *Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)*'dir. OSB'ler işletmelerin verimliliklerini sağlamada ve sanayi yatırımlarının arttırılmasında öneme sahiptir. OSB'ler yerel sanayiye arttırarak, istihdam imkanları ve destekler sağlayarak bulundukları bölgelerin kalkınmasına yardımcı olmaktadır.

Bir diğer araç *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)*'lerdir. Ülkenin her yerine yayılan KOBİ'ler emek-yoğun olmalarından dolayı bulundukları bölgelerde istihdam alanı sağlamalarından dolayı bölgeden iş aramak amacıyla ayrılan bireylerin bölgede kalmalarını sağlar ve ekonomik anlamda gelişme gerçekleştirir.

1.6.Bölgesel Kalkınma Ajansları

Ülkemizde AB'ye adaylık süreciyle gündeme gelen bölgesel kalkınma ajansları tüm dünyada dengesizlikleri gidermek amacıyla kullanılan araçlardan biridir. Bu bölümde bölgesel kalkınma ajanslarının genel olarak özellikleri, faaliyetleri, amaçları, idari yapısı ve hukuki statüleri incelenecektir. Daha sonra bölgesel kalkınma ajanslarının Türkiye'deki oluşum süreçleri ve yapıları incelenip, çeşitli ülkelerdeki uygulamalarına değinilecektir. Bölgesel kalkınma ajanslarını eleştiren kesimin varlığı da yadsınamaz. Bu sebeple bölümün sonunda bölgesel kalkınma ajanslarına yönelik eleştirilere de yer verilecektir.

1.6.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Kalkınma kavramı, ilk kez Sanayi Devrimi'nden sonra önem kazanmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi süresince sanayileşme anlamında gelişme gösteremeyen ülkeler geri kalmış ülkeler olarak gösterilmektedir. Bu ülkelerin kalkınmaları ve diğer

lkelerle aralarındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldıracılamak amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu alışmalar devam ederken etkisini gösteren 2.Dünya Savaşı bu ülkeleri daha fazla yıpratmış ve kalkınmalarına engel olmuştur. Daha sonra uygulanan kalkınma politikaları ile ülkelerin kalkınması sağlanmaya çalışılmıştır. 1980 yılı öncesi uygulanan bu politikalar ülkeler düzeyinde iken, 1980 sonrası uygulanan politikalar bölgesel düzeyde gerçekleşmiştir. Dünya genelinde yaşanan değişim ve gelişim bölgesel kalkınmanın sadece merkezi idareler tarafından gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır. Yerel idarelerle merkezi idareler arasında kurulacak aracı bir kuruluş kalkınmayı hızlandırabilecek ve bölgeler arası dengesizliği azaltmada yardımcı olabilecektir. Bu ihtiyaçlar sonucunda kalkınma ajanslarının önemi artmıştır.

Kalkınma ajansının tek bir tanım olarak genel geçer bir karşılığı yoktur. Bazı kurumların kalkınma ajansına getirdikleri tanımlara aşağıda yer verilecektir.

Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA)’nin bölgesel kalkınma ajansları için getirdikleri tanıma göre “*sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirler, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri saptar, bu çözümleri geliştiren projeleri destekler.*” (www.eurada.org)

Devlet Planlama Teşkilatı’nın bölgesel kalkınma ajansları için yaptığı tanımlama, “*merkezi hkmetten uzak bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği bir kuruluştur*” şeklindedir (DPT, 2000:193-194).

Dünya Bankası’na göre bölgesel kalkınma ajansları, “*politika araçlarının entegre bir şekilde kullanımı yoluyla yerel ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla tasarlanmış, bölgesel bazlı, merkezi ve yerel yönetimin güdümü dışında ancak kamu tarafından finanse edilen bir kurum*”dur (World Bank, Dünya Kalkınma Raporu, Mayıs 2010:30).

Yukarıda yer verilen ve literatürdeki diğer tanımlara bakıldığında kalkınma ajansları ile ilgili ortak olarak söz edilen üç unsur bulunmaktadır. Bunlar:

- Kamu gücüne dayanması,
- Ekonomik kalkınmayı hedeflemesi,
- Coğrafi bir bölgeyi kapsaması (Koçberber, 2006:37).

Dünya genelinde gerçekleşen Sanayi Devrimi, 2.Dünya Savaşı, küreselleşme ve bölgesel kalkınma çalışmaları bölgesel kalkınma ajanslarının kurulma sürecini hızlandırmıştır. Bu kapsamda dünya üzerinde kurulan ilk bölgesel kalkınma ajansı ülkenin diğer bölgelerine göre daha az gelişmiş Tennessee vadisinin ekonomisini canlandırmak ve geliştirmek amacıyla 1933 yılında ABD’de Tennessee Valley Authority (TVA) adıyla kurulmuştur. Bu ajansın amacı bu vadiye yaşayanlara ucuz elektrik sağlamak, bölgenin sık sık yaşadığı sel sorununu engellemek, bölgenin kalkınmasını ve gelişmesini sağlamaktır. Ajans kurulduktan sonra, 1942 yılında bölgede meydana gelişmeler ajansın faydasını ortaya koymuştur.

Daha önceki bölümlerde bölgesel dengesizliğin tüm dünyada yaşanan ancak farklı şekil ve boyutlarda gerçekleşen bir sorun olduğuna sıklıkla değinilmişti. Ülkemizde doğu-batı yönünde kendini gösteren bu dengesizlik dünya genelinde farklı şekillerde yaşanmaktadır. Örneğin; İtalya’da bu sorun kuzey-güney yönünde yaşanmaktayken, Fransa’da gelişmenin bir şehir ve etrafında gerçekleştiği, Paris’in diğer bölgelere göre daha fazla ön planda olduğu görülmektedir. İlk bölgesel kalkınma ajansı ABD’de kurulmuş olsa da, Avrupa’daki ülkelerin de bu sorunla başa çıkabilmeleri için bölgesel kalkınma ajanslarına başvurduğu bilinmektedir. Öyle ki ABD’de başlayan bu çalışmalar gittikçe Avrupa’da da yaygınlaşmıştır.

Temelleri 1930’larda ABD’de atılan bölgesel kalkınma ajansları zaman içinde Avrupa ülkelerine de yayılmıştır. Ancak 1990’lı yıllara gelindiğinde kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının arttığı görülmektedir. Bunun sebepleri; küreselleşmenin artmasıyla bölgelerin birbirleriyle rekabet etme ihtiyacı, küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte bölgelerin teknolojiyi aynı oranda kullanamaması sonucu oluşan bir kurum ihtiyacı, uluslararası kurumların içsel kalkınmayı sağlamak amacıyla bölgelerde kalkınma ajanslarının kurulmasını desteklemeleri şeklinde sayılabilir.

Avrupa’da bulunan 200’ü geçkin sayıdaki bölgesel kalkınma ajanslarının 150 tanesini bünyesinde barındıran ve kalkınma ajanslarının bir üst kuruluşu niteliğinde olan European Association of Regional Development Agencies (EURADA), kalkınma ajansları arasındaki iletişimi sağlayarak birbirleriyle tecrübelerini paylaşmalarını sağlamayı, ajansların uygulamalarını desteklemeyi, ajansların tanıtımlarını yapmayı ve ajanslar ile diğer kuruluşlar arasındaki ilişkileri düzenlemeyi hedeflemektedir.

ABD’de 1930’lu yıllarda ve dünya genelinde de 1950’li yıllarda gündeme gelen bölgesel kalkınma ajansı kavramının Türkiye’ye gelmesi 1990’lı yıllara tekabül etmektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarının Türkiye’deki oluşum sürecinden, kurulmalarında hangi olayların etkili olduğundan daha sonraki bölümlerde bahsedilecektir.

1.6.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Genel Özellikleri

Aşağıda sayılacak özellikler her bölgesel kalkınma ajansının taşıyacağı özellikler değildir. Ancak çoğunda ortak olarak bulunan bu özellikler bölgesel kalkınma ajanslarının yapılarını anlamamıza yardımcı olacaktır (Berber ve Çelepçi, 2005:146-147).

-Bölgesel kalkınma ajanslarının, bütçelerinden yararlanarak kararlarını kendilerinin alıp uygulayabilmesi ajanslara mali ve idari alanda özerklik sağlamaktadır. Bu özerklik de ajansların kurumsal bir yapıya sahip olduklarının göstergesidir.

-Ajansların kurulmasının genellikle merkezi hükümetler tarafından sağlanması kamusal bir işlemle kurulduklarını göstermektedir. Kamusal işlemle kurulan bu ajanslara istedikleri kurum ve kuruluşlardan bilgi talep etme yetkisi de verilmiştir.

-Ajansların bölgesel kalkınma çalışmalarını daha etkili ve hızlı uygulayabilmeleri için halkın desteğini almaları önemlidir. Ajanslar farklı toplum kesimlerini bir araya getirerek bölgenin yaşadığı sorunlara ortak çözüm yolları bulup işbirliği ile bu sorunları ortadan kaldırmaktadır. Böylelikle ajanslar, çalışmalarını kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte yürütmektedir.

-Ajanslar her ne kadar merkezi hükümetler tarafından kurulsun da yönetsel olarak özerk ya da yarı özerk bir yapıda çalışmalarını sürdürmektedirler. Siyasi müdahalelerle çalışmalarını yönlendirmeyen bölgesel kalkınma ajansları sadece kalkınmayı hedefleyerek çalışmalarını sürdürmektedir.

-Ajanslar sürekli gelişen ve değişen bu dünyada, bölgelerde gerçekleşen değişim ve gelişmelere de ayak uyduran, bu değişimlere hızlı cevap verebilen, esnek ve dinamik bir kurum olmak durumundadırlar. Ayrıca, ajansların çalışmalarının özellikle bölge halkıyla birlikte yürütülmesi gerektiği daha önceki bölümlerde de belirtilmişti. Söz konusu çalışmaların bölge halkıyla paylaşılabilmesi, tarafsız ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

-Bölgesel kalkınma ajanslarının çalışma alanları bölgeseldir. Bölgesel ölçekteki kararların merkezi hükümetler tarafından alınmasının zorluğu, ajansların çalışmalarının sınırları belli olan bir coğrafi alanda yapılmasını gerektirmiştir.

-Ajanslar hem sosyal hem de ekonomik yönde faaliyet göstermektedir. Ajanslar bölgenin tanıtımını yaparak, yabancı yatırımların bölgeye çekilmesini sağlamaktadırlar.

-Kalkınma ajanslarının finanse edilmesi ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Daha sonraki bölümlerde inceleneceği gibi bölgesel kalkınma ajanslarının finansmanını sağlayan çeşitli kalemler mevcuttur. Ancak en büyük finansman kaynağı merkezi ve yerel yönetimlerdir.

-Daha önceki yıllarda uygulanan tavandan tabana yöntemi 1980’li yıllarda gerçekleşen gelişme ve değişme ile yerini tabandan tavana yöntemine bırakmıştır. Bu sayede ajanslar çalışmalarını siyasi müdahalelerden uzakta yürütebilmektedirler. Her bölgenin ihtiyacı farklı olduğundan, bu ihtiyaçlara sunulacak olan hizmet de farklılık gösterebilecektir.

1.6.3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Faaliyetleri

Bölgesel kalkınma ajanslarının faaliyetleri de ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. 1950’li ve 1960’lı yıllarda sadece yabancı yatırım çekmek olan bölgesel kalkınma ajansları zaman içinde gelişen dünyaya ayak uydurarak maddi olmayan hizmetlere de ağırlık vermiştir. Bölgesel kalkınma ajanslarının genel faaliyetleri aşağıda sıralanmıştır (Berber ve Çelepçi, 2005:149).

-Bölgedeki mevcut kaynak değerlendirmesini yapmak, altyapısal çalışmalar ve geliştirmeler yapmak ve bölgedeki içsel potansiyeli ortaya çıkarmak,

-Lojistik, personel, bilgi gibi mali olmayan ve kredi, vergi indirimi, sübvansiyon gibi mali desteklerle girişimciyi desteklemek,

-Uluslararası fuarlar, uluslararası kuruluşlar, büyükelçiliklerin yardımıyla bölgeye yabancı yatırımcı çekmek ve bu yatırımcılara arsa sağlama, vergi avantajı gibi yardım ve destekler sağlamak,

-Bölgedeki eğitim ihtiyacını belirleyip, girişimci ve yöneticilere yönelik eğitim sunmak,

-Kamu ile aradaki ilişkiyi sağlam tutmak,

-Anketler ve veri toplama yoluyla bölge hakkında araştırmalar yapmak.

Ayrıca bölgesel kalkınma ajanslarının türlerinin inceleneceği bir sonraki başlıkta faaliyetlerine göre ayrılan bölgesel kalkınma ajanslarına ayrıca değinilecektir.

1.6.4. Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye

Daha önceki bölümlerde bölgeler arası dengesizlikleri gidermek amacıyla kullanılan araçlara değinmiştik. Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma projeleri, kalkınmada öncelikli yöreler uygulaması, teşvikler, organize ve küçük sanayi bölgelerinin oluşturulmasını açıkladıktan sonra bölgesel kalkınma ajansları konusuna daha sonra değinileceğini belirtmiştik. Bu bölümde bölgesel kalkınma ajansları kavramının ülkemizde nasıl önemli hale geldiğini, kuruluş süreçlerini ve ajansların idari yapıları, finansmanı, amaçları ve faaliyetleri gibi konulara yer verilecektir.

Türkiye ilk kez 1959 yılında AB’ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. İnişli çıkışlı uzun bir süreçten sonra Türkiye 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi’yle AB’ye aday olma sürecine resmen başlamış bulunmaktadır. Bu kapsamda AB tarafından bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanacak, sonrasında AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanacak ve Türkiye’nin de bu belgeye uygun olacak şekilde ulusal bir program hazırlaması gerekecektir. 8 Kasım 2000 tarihinde AB Komisyonu tarafından Katılım Ortaklığı Belgesi açıklanmış, AB Bakanlar Konseyi bu belgeyi 4 Aralık 2000 tarihinde onaylamış ve Türkiye’nin hazırlaması gereken ulusal program ise 24 Mart 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (Koç, 2004:20-78). AB, ulusal programda yer alan çalışmaların uygulanıp uygulanmadığını İlerleme Raporları’nda gözlemlemektedir.

Yayınlanan bu Katılım Ortaklığı Belgesi’ne göre; NUTS sistemine uygun bir bölgesel sınıflandırma yapılması gerekliliği, bölgesel politika ölçütlerinin kullanılmaya başlanması ve bölgesel politika kapsamında bir strateji geliştirilmesinin gerekliliği kısa vadeli amaçlar arasında yer almıştır. Belgede yayınlanan orta vadeli amaçlar arasında da bölgesel kalkınma ajansları kurulması gerektiği yer almaktadır.

Katılım Ortaklığı Belgesi’nde bölgesel dengesizliklerin azaltılması amacıyla NUTS sistemine uygun olacak şekilde sınıflandırılan bölgelerde bölgesel kalkınma ajansları kurulması gerektiğine yer verilmiştir. Bu kapsamda öncelikle NUTS sistemine uygun bir sınıflandırma oluşturulması gerekmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü ve DPT’nin çalışmalarıyla İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS) adı verilen sistem oluşturulmuştur. Bu sınıflandırmanın amaçları; “*bölgesel istatistiklerin*

toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikalar çerçevesinde belirlenmesi ve karşılaştırılabilir bir istatistiki veri tabanı oluşturmaktır” (Özel, 2003:98). Böylelikle Türkiye’deki 81 il Düzey 3’ü, Düzey 3 bölgelerinden seçilen 26 il Düzey 2’yi ve Düzey 2 bölgelerinden seçilen 12 il de Düzey 1’i oluşturmaktadır. Bu sınıflandırma tablo halinde Ek 3’de gösterilmiştir.

2006 yılında yayınlanan İlerleme Raporu’nda “5449 sayılı *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*”un yürürlüğe girdiği belirtilmiştir. Ayrıca aynı raporda Türkiye’deki ilk bölgesel kalkınma ajansı örnekleri, çalışmalarını Adana ve Mersin’de sürdürecektir olan Çukurova Kalkınma Ajansı ve İzmir’de faaliyet gösterecek İzmir Kalkınma Ajansı’nda 2006 yılında pilot olarak uygulamalara başladığı da yer almaktadır. Ancak ajansların kuruluşundan, finansal kaynaklarına kadar genel bir belirsizlik olmasından dolayı Anayasa Mahkemesi’nde ajanslar aleyhine dava açılmış ve bölgesel kalkınma ajansı uygulamalarının önünde önemli bir engel teşkil edilmiştir.

2008 yılında yayınlanan İlerleme Raporu’nda yürütmenin durdurulması için açılan dava sebebiyle İzmir ve Adana’da kurulan iki ajansın faaliyetlerine devam edememeleri ve yeni ajansların da kurulamadığı belirtilmiştir. Yine 2008 yılında Anayasa Mahkemesi, yürürlüğün durdurulmasının iptaline, ajansların faaliyetlerine devam etmesine karar vermiştir. Bunun sonucunda İzmir ve Çukurova Kalkınma ajansları Mart 2008’de faaliyetlerine devam etmeye başlamışlardır. Sonrasında 2008 ve 2009 yıllarında ülkenin birçok bölgesinde kalkınma ajansları kurulmuştur.

8 Şubat 2006 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren “5449 sayılı *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*”da bölgesel kalkınma ajansları ile ilgili her türlü konuya açıklık getirilmiştir. Buna göre ajansların kurulması yetkisi Bakanlar Kurulu’ndadır. Ajanslarla ilgili pek çok konuda düzenleme yapma yetkisi Devlet Planlama Teşkilatı’na (şu an Kalkınma Bakanlığı) verilmiştir (Tamer, 2010:45-46).

Kanunda yer alan açıklamaya göre kalkınma ajanslarının amacı; “*kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge*

içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak kalkınma ajanslarının kuruluş, görev ve yetkileri ile koordinasyonuna ilişkin esas ve usulleri düzenlemek” şeklinde belirtilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.AKILLI UZMANLAŞMA

Akıllı uzmanlaşma; bölgenin mevcut kaynakları kullanılarak bölge ekonomisini rekabetçi ve sürdürülebilir ekonomi haline getirmeyi hedefleyen bir bölgesel kalkınma yaklaşımıdır. Bölgelerin kendi rekabet edebilirliği yüksek alanlarda kendilerini geliştirmeleri ve bu alanlarda avantaj yaratabilmeleri bölgesel kalkınma açısından önemlidir. Bu alanlarda avantaj yaratabilmek için kamu, özel sektör, üniversite ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan ve dörtlü sarmal olarak adlandırılan bir paydaş topluluğuyla mevcut kaynakların etkin kullanımı ve mevcut potansiyeli harekete geçirerek rekabet edilebilirliği ve sürdürülebilirliği artırmak ve bölgesel kalkınmayı hızlandıracak stratejileri birlikte oluşturmaları gerekmektedir.

Bölgesel yenilik stratejileri, bölgesel kalkınma için daha geniş bir bakış açısı olurken, 2014-2020 dönemlerinde Avrupa'daki bölgesel kalkınma stratejilerinin temelini oluşturan akıllı uzmanlaşma ve kümelenme gibi kavramlar bölgesel kalkınma stratejilerine mikro bakış açısıyla yaklaşmayı sağlamaktadır.

Bu bölümde akıllı uzmanlaşmanın farklı tanımları, kavramın ortaya çıkışı, kavramın bölgesel kalkınma bağlamındaki yeri, stratejinin uygulanabilmesi için öncesinde gerçekleştirilmesi gereken girişimci keşif süreci ve ülkemizde akıllı uzmanlaşmanın ne boyutta olduğu ele alınacaktır.

2.1.Akıllı Uzmanlaşmanın Farklı Tanımları

Avrupa Birliği'nin yürütme organı olan Avrupa Komisyonu (EC), “hem ekonominin güçlü yanlarının ve potansiyelinin analizini hem de geniş paydaş katılımlı bir Girişimci Keşif Süreci (GKS)’yi temel alarak stratejik müdahale alanlarının belirlenmesi ile karakterize edilen, coğrafi “mekâna dayalı (placebased)” bir yaklaşımdır. Akıllı uzmanlaşma “dışa dönük (outward-looking)” bir yapıya sahiptir ve geniş bir yenilik bakış açısını benimser. Bu bakış açısı teknoloji odaklı yaklaşımları içerir, ancak sadece bunlarla sınırlı değildir ve etkili izleme mekanizmalarıyla desteklenir.” şeklinde açıklamıştır (S3 Platform, 2022a).

Avrupa Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi (JRC)’ye göre akıllı uzmanlaşma; ekonomik büyümede Ar-Ge’yi desteklemek için geliştirilen, 2014-2020 dönemi için Avrupa bölgelerinde Ar-Ge’ye yönelik yapısal fon yatırımlarının temelini oluşturacak stratejik bir yaklaşım olarak görülmektedir. Ayrıca akıllı uzmanlaşma; bir vizyon geliştirmek, rekabet avantajlarını ve stratejik önceliklerini belirlemek ve akıllı politikalardan yararlanmak gibi süreçlerden oluşmaktadır.

Avrupa Birliği’nden ziyade daha geniş bir kitleye sahip OECD, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin yeni başlangıçlar için akıllı uzmanlaşma yaklaşımını kendilerine bir yol haritası olarak görmeleri gerektiğini savunmaktadır. OECD yapılacak yatırımlar için bölgelerin güçlü yönlerine odaklanma ve öncelikli alan belirlenmesi gerektiğini savunurken bazı hususlara da dikkat çekmiştir. Bu hususlar aşağıdaki gibidir:

- “Belirli bilgi veya uzmanlık alanlarına odaklanarak kamu kaynaklarının daha etkin harcanması,
- Ar-Ge ve yenilik, sanayi geliştirme ve eğitim kurumlarına yönelik kamu destek mekanizmaları arasında sinerji yaratılması,
- Politika müdahalelerinin, kamu kaynaklarının israfına neden olabilecek şekilde bölünmesinin ve tekrarlanmasının ortadan kaldırılması,
- Bir şehir, bölge veya ülkede; girişimcilik ve büyüme için en güçlü veya en çok gelecek vadeden alanların, orada mevcut yeteneklerin, varlıkların, yeterliliklerin ve rekabet avantajlarının dikkatli bir analizi yoluyla belirlenmesi,
- Çok yönlü ve çok yönetişimli etkileşimlere dayalı, stratejik gelişimi sağlayacak mekanizmalar oluşturulması,
- Kilit oyuncuların rolü ve etkisine ilişkin analizler içerecek şekilde, kümelenmenin haritalanması ve kıyaslanması,
- Bilgi alanlarını ve yenilik projelerini seçmek için, bulguya dayalı izleme ve değerlendirme sistemleri kurulması (OECD, 2013:202).”

Dünya Bankası, akıllı uzmanlaşma kavramını, ekonomik uzmanlaşma ve rekabet avantajı oluşturma becerisi olarak iki unsura dayanan bir sanayi politikası biçimi şeklinde tanımlamaktadır.

Dominique Foray, akıllı uzmanlaşma kavramını *“bir ekonomik sistemin (örneğin bir bölgenin) yeni fırsat alanlarının keşfi ve bu alanlardaki kaynakların ve yetkinliklerin yerel yoğunlaşması ve yığılması yoluyla yeni uzmanlıklar üretme kapasitesidir”* şeklinde açıklamıştır (Foray, 2014: 1).

Castillo’ya göre akıllı uzmanlaşmadaki öncelikli alan belirleme, uluslararası pazarlarda rekabetçi ve rekabet avantajı yüksek olan küçük bir sektör/teknoloji grubunda yapılmaktadır (Castillo, 2011:2).

Midtkandal ve Sörvik’e göre akıllı uzmanlaşma; araştırma ve yeniliğe yönelik destek yoluyla ekonomik kalkınmaya yönelik stratejik bir yaklaşımdır. Bu kavram, bir vizyon geliştirme, en büyük stratejik potansiyele sahip alanların belirlenmesi, stratejik önceliklerin belirlenmesi ve bölgenin bilgiye dayalı kalkınma potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için akıllı politikaların kullanılması sürecini içermektedir. (Midtkandal ve Sörvik, 2012:3)

Durgut (2016)’a göre akıllı uzmanlaşma, uluslararası pazarlarda rekabet potansiyeli olan ve diğer bölgeler üzerinde rekabet avantajı taşıyan yeni faaliyetleri yaratabilecek bir grup sektörün/teknolojinin bölgesel düzeyde önceliklendirilmesidir (Durgut, 2016).

2.2.Akıllı Uzmanlaşma Kavramının Ortaya Çıkışı

Akıllı uzmanlaşma kavramı ilk olarak Ekim 2007’de Dominique Foray ve Bart van Ark tarafından ortaya atılmıştır. Kavram, 2006-2009 yılları arasında da Paul A. David ve Bronwyn Hall’ın da içinde bulunduğu “Knowledge for Growth” (Büyüme İçin Bilgi) uzman grubu tarafından geliştirilmiştir.

Avrupa 2020 stratejisinin temeli olarak görülen akıllı uzmanlaşma kavramının temelini “akıllı”, “sürdürülebilir” ve “kapsayıcı büyüme” oluşturmaktadır (Kutgi, 2018:144).

Yenilik sisteminin temel mantığı ve stratejinin işleme yöntemi akıllı uzmanlaşma kavramını, geleneksel büyüme modellerinden ayıran iki özelliğidir. *“Yenilik sistemi bölgenin potansiyel evrimini, miras alınan yapıları, adaptasyonu ya da bölgede meydana gelen radikal dönüşümleri dinamik bir sistem içinde ele almaktadır. Akıllı uzmanlaşma bölge potansiyelini ortaya koymak için bilgi yoğun alanların belirlenmesini önermektedir”* (Kutgi, 2018:144).

Kalkınma politikalarındaki yetersizlikler, Avrupa'nın 2020 yılı için amaçladığı çevreci, rekabet gücü yüksek ve kaynakların etkin kullanıldığı ekonomiyi desteklemesi ve küresel çapta yaşanabilecek bir krizi zarar görmeden atlatabilme düşüncesi akıllı uzmanlaşma stratejisinin ortaya çıkmasındaki üç temel sebeptir (Kutgi, 2018:145).

Akıllı uzmanlaşma stratejisinin ortaya çıkmasında; bölgenin mevcut kaynaklarını ortaya çıkarabilecek analizlerin olmaması, bölgenin kendi durumunu dikkate almadan gelişmiş başka bir bölgeyi örnek alması, sadece kamunun varlığına dayanan, özel sektörün katkı sağlamadığı çalışmalar, bölgesel yenilik sistemlerinin dikkate alınmaması, öncelikli faaliyet alanlarının oluşturulmaması gibi kalkınma politikalarındaki eksiklikler, Avrupa'nın 2020 yılı için belirlenen akıllı büyüme amaçlarıyla uyumlu olması ve bölgelere küresel krizden çıkış fırsatı sunabilmesi etkili olmuştur.

Akıllı uzmanlaşmanın gerçekleştirmeyi amaçladığı hedefler aşağıdaki gibidir (Ekonomi Bakanlığı, 2008: 11):

- Mevcut kaynakların etkinliğini belirli bilgi ya da uzman grupların alanlarına yönlendirerek artırmak,
- Ar-Ge, yenilik ve eğitim gibi alanlar arasında kamunun desteği ile beraber uyum yaratmak,
- Kaynakların israfını önleyecek ve kaynaklar arasında dengeli dağılımın sağlanabileceği uygulamalara yer vermek,
- Kamu, özel sektör, üniversite ve vatandaşlar arasında yenilik ve yatırımları öncelikli hale getirmek için sinerji yaratmak,
- Mevcut varlıklara uygulanan gerçekçi analizlerin sonucu sayesinde bölgelerin komşu/rakip olduğu bölgelere kıyasla rekabet avantajı elde edebilecekleri gelecek vaat eden alanlara kaynakların yönltilmesidir.

Akıllı uzmanlaşma stratejisi kapsamında uygulama yapılabilmesi için OECD'nin 2012 ve 2013 yıllarındaki raporunda dört unsur belirlenmiştir. Bu unsurlar aşağıdaki gibidir:

Şekil 2.1: Akıllı Uzmanlaşma Stratejisinin Unsurları

Kaynak: Smart Specialisation Strategy (S3), July 2020:4

Şekil 2.1.'de bahsedilen unsurlardan girişim keşif süreci sonraki bölümlerde detaylıca ele alınacağından şimdi kısaca değinilecektir. Bölgenin mukayeseli üstün olduğu, rekabet gücünün yüksek olduğu yeni alanların, faaliyetlerin keşfedilmesi sürecini ifade eder.

Unsurlar arasında yer alan uzmanlaşmış çeşitlilik ise; daha önce uygulanan sektörün tamamının kalkındırılmasının amaçlandığı geleneksel politikaların aksine 2008 yılından itibaren önemi artan akıllı uzmanlaşma kavramıyla birlikte bölgenin öne çıkmasını sağlayabilecek alanlara öncelik verilmektedir. Uzmanlaşılacak alan seçimi önemlidir. Eğer geniş bir alan seçilirse bu bir alanda uzmanlaşma değil bir sektörde uzmanlaşma olur ve bu stratejinin de daha önce uygulanan başarısız politikalardan farkı kalmaz. Alan seçerken bir sektör değil, sektörün içindeki belirli bir alan seçilmelidir. Belirli alanlar seçilerek yapılan uzmanlaşma beraberinde yapısal dönüşümü de getirebilir.

Öncelikli faaliyet alanları belirlendikten sonra, uzun vadede belirlenen bu alan çeşitlenerek çeşitlenmiş uzmanlığa dönüşerek diğer alanlara kıyasla üstünlük elde edecektir (Kutgi, 2018:147). Yenilik sistemi çerçevesinde yeni faaliyetlerin keşfi

desteklenmektedir. Belirlenen alanlarda gerçekleşen uzmanlaşma zaman içinde çeşitlenerek karşılaştırmalı üstünlük sağlanacaktır.

Sürekli gelişen ve dinamik bir süreçte sahip olan akıllı uzmanlaşmanın ciddi ve objektif bir şekilde değerlendirilmesi ve izlenmesi, sürecin devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Akıllı uzmanlaşmada, değerlendirme ve izleme ile birlikte stratejiyle ilgili bir geri bildirim yapılması gerekmektedir. Kriterler ve ölçütler neticesinde stratejinin başarılı ya da başarısız olduğu ortaya koyulmalıdır.

2.3.Üçlü Sarmal

Üniversite, sanayi ve kamu kurumları ilişkisi ve işbirliğini temel alan üçlü sarmal modeli 1990'lı yıllarda Henry Etzkowitz ve Loet Leydesdorff tarafından geliştirilmiştir. Bu model birbirinden ayrı faaliyet gösteren bu üç paydaşın kalkınmayı desteklemek için bir araya gelip nasıl çalıştıklarını göstermektedir.

Üniversiteler araştırma-geliştirme faaliyetleriyle ekonomiye ve topluma bilgiyi kazandırır. Sanayi, üniversite ile birlikte işbirliği yaparak elde ettiği bilgiyi ürün veya hizmet haline getirerek iktisadi büyüme gerçekleştirir. Kamu sektörü ise sağladığı finansman ve düzenlemelerle üniversite ve sanayi arasındaki işbirliğini teşvik etmektedir.

Üçlü sarmal modeli akıllı uzmanlaşma stratejisinin temelini oluşturmaktadır. Foray (2018) bu bağlamda; rekabetçi ve yenilikçi bir ekonomi yaratmak için bölgedeki paydaşların iş birliğini önceliklendirir. Üniversitelerin yeni bilgi ürettiğini, sanayinin bunu uygulamalı inovasyonlara dönüştürdüğünü ve kamu sektörünün gerekli politikaları sağlayarak süreci desteklediğini vurgular. Üçlü sarmaldaki aktörlerin uyumlu ve etkili çalışmaları sonucunda yenilikçi çözümler geliştirilerek bölgesel kalkınmaya destek sağlanmaktadır.

Türkiye’de üçlü sarmal modeli, teknoparklar, organize sanayi bölgeleri, üniversite-sanayi işbirliği programları aracılığıyla uygulanmaktadır. Çetindamar ve Çetinkaya (2020) modelin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için aktörler arasında daha güçlü bir koordinasyon ve sürdürülebilir iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Üçlü sarmalın; yenilik kapasitesini arttırması, bölgesel kalkınmaya katkı sağlaması, paydaşlar arasındaki bilgi paylaşımını kolaylaştırması, kaynakların daha

etkin kullanılmasını sağlaması gibi avantajlarının yanında, paydaşlar arasındaki iletişim eksikliği, siyasi ve bürokratik engeller, sanayi ve üniversite arasındaki kültürel farklar gibi zorlukları da bulunmaktadır.

Günümüzün karmaşık ekonomik ve sosyal sorunları o kadar kapsamlı bir hale gelmiştir ki sadece bu üç paydaşın işbirliğinden doğan çözümlerle ele alınamayacak hale gelmiştir. Bu durum sonucunda toplum/sivil toplum aktörünün de eklenmesiyle dördüncü bir boyut kazanmıştır. Dörtlü sarmal olarak adlandırılan bu modelde toplumun katılımı sağlanarak daha geniş ve sürdürülebilir çözümler elde etmek amaçlanmıştır.

2.4.Dörtlü Sarmal

Teknolojik gelişmelerin hızı, rekabetin artması, kaynakların etkin kullanımı, pazar dinamiklerinin değişimi gibi birbirinden bağımsız süreçlerle ortaya çıkarılan ürün/hizmetlerin ortaya çıkışında doğan ihtiyaçlar doğrultusunda, üniversite, sanayi ve devlet arasındaki yetersiz etkileşim yeni inovasyon sistemlerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dörtlü sarmal modeli organizasyonların ve bireylerin akıllı uzmanlaşma stratejilerini belirlemelerine, geliştirmelerine ve uygulamalarına rehberlik etmek için ortaya çıkmıştır. Üniversite-sanayi-devlet iş birliğini içeren üçlü sarmal modelinin daha da ötesine geçmektedir. Üçlü sarmal modeline ilave olarak bu model, sivil toplumu da içermektedir.

Dörtlü sarmal, sanat ve demokrasiyi bilgi üretimi ve inovasyonun merkezine yerleştirmekte ve bu bağlamda piyasa topluma, toplum ise bireylere hizmet etmektedir. Dörtlü sarmalın birinci önceliği insanken, ikinci sırada kurum yer almaktadır.

Heng (2012), *“dördüncü sarmalın toplumların farklı katmanlarını temsil eden örgütler olarak sivil toplum kuruluşları ve işçi sendikalarından oluştuğunu”* ileri sürmektedir.

Dörtlü sarmal modelinin akıllı uzmanlaşma stratejisiyle bağlantısına bakacak olursak, dörtlü sarmal modeli; bilgi ve teknoloji yoğun endüstrilerde özellikle önem arz eden akıllı uzmanlaşma stratejisinin temellerini anlamak ve uygulamak için bir çerçeve sunmaktadır. Bu model, bilgi yoğunluğu, yetenek ve beceri, pazar talebi ve rekabet ortamı gibi temel bileşenlerle akıllı uzmanlaşma stratejisini şekillendirir. Bu bileşenler organizasyonların veya bireylerin uzmanlaşma stratejilerini belirlemelerine, geliştirmelerine ve uygulamalarına öncülük eder. Örneğin; bir organizasyon belirli bir

alandaki bilgi yoğunluğunu artırarak uzmanlaşma stratejisini şekillendirirken, yetenek ve becerilerini geliştirerek bu stratejinin başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlayabilir. Pazar talebi ve rekabet ortamı da uzmanlaşma stratejisinin belirlenmesi ve uygulanması sürecinde ciddi öneme sahiptir. Bu bağlamda dörtlü sarmal modeli akıllı uzmanlaşma stratejisinin ana unsurlarını anlamak ve başarılı bir şekilde uygulayabilmek için bir çerçeve sunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda üçlü, dörtlü ve beşli sarmal modellerini özellikleriyle birlikte görmek mümkündür (Carayannis, 2012:4):

Tablo 2.1: Üçlü, Dörtlü, Beşli Sarmal Modeli Özellikleri

Üçlü Sarmal Modeli	Dörtlü Sarmal Modeli	Beşli Sarmal Modeli
- Bilgi Ekonomisi - Üniversite-Sanayi-Devlet	- Bilgi Toplumu ve Bilgi Demokrasisi - Üniversite-Sanayi-Devlet-Sivil Toplum - Dörtlü sarmal; insan merkezli, medya, yaratıcı endüstriler, kültür ve sanatla ilişkilidir.	- Sosyo-Ekolojik Dönüşüm - Üniversite-Sanayi-Devlet-Sivil Toplum-Doğal Çevre - Beşli sarmal; toplumun doğal çevresi ile de ilişkilidir.

Kaynak: Carayannis, 2012:4

2.5.Girişim Keşif Süreci

Üretimde hangi konuda iyi olunduğu konusu ülke ve bölge ekonomilerinin gelişmesi ve değişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülke veya bölgeler hangi konuda iyi olduklarını öğrenmeye çalışırken, uygun ve düşük maliyetli stratejiler oluşturmaya dikkat etmelidir. Bu öğrenme süreci girişimci keşif süreci olarak adlandırılmaktadır. *“Bölgelerin birbirini tekrarlayan benzer alanlarda Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini yürütmesi yerine, bölgesel kaynaklarını belli bir alanda kullanarak daha büyük etki yaratması yaklaşımını içeren akıllı uzmanlaşma yaklaşımının, bir ülkenin veya bölgenin BTY açısından en iyi ne yaptığını ortaya çıkarabileceği GKS’yi merkeze alması gerektiği belirtilmektedir”* (Foray, 2009:19).

Girişimci keşif süreci, gerçekleşecek olan iktisadi faaliyetlerle ilgili bilgi veren, politikaların belirlenmesini sağlayan ve paydaşların da katıldığı bir süreç olarak dikkate

alınmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi akıllı uzmanlaşma stratejilerinin uygulanabilmesi için gerekli unsurlar; öncelikli faaliyet alanlarının belirlenmesi, uzmanlaşmış çeşitlilik, girişimci keşif süreci ve sonrasında uygulanacak stratejiler süreklilik sağlamaktadır.

Capello ve Kroll (2016)'a göre 2014-2020 AB Uyum Politikası kapsamında yatırım önceliklerinin ilk seçimi için girişimci keşif süreci bir gereklilik, ancak nasıl işlemesi gerektiği konusu uzlaşmış ve yaygın bir tanıma sahip değildir. Girişimci keşif sürecinin nasıl yürütüleceği ile ilgili genel geçer bir değerlendirme yapılamayacağı, bunun aksine dinamik ve evrimsel bir süreç olduğu söylenebilmektedir. Bunun sebebi de her girişimcinin farklı bir vizyon, deneyim ve farklı hedef kitlelere yönelik farklı ihtiyaçlara yönelmesidir.

Girişimci keşif sürecinin başarısını etkileyecek dört özellik aşağıdaki gibidir: (Perianez-Forte ve Wilson, 2021:4).

1-Süreklilik: Girişimci keşif sürecine ayrılması gereken sürenin uzun olması süreç içindeki paydaşların bağlılık ve dikkatini sürdürmeyi zorlaştırmaktadır. Bu takibi sürdürebilmek teknoloji kümeleri, bölgesel kalkınma ajansları gibi yapılanmalarla mümkün olabilmektedir.

2-Mekanizmalar ve Araçlar: Sürecin devamlılığını sağlayacak teknoloji kümeleri, bölgesel kalkınma ajanslarının yanında yine süreci kolaylaştıracak ve devamını sağlayacak mekanizma ve araçlar da bulunmaktadır. Tematik grupların veya çalıştayların kullanımı son derece yaygındır ve bu durum bu araçların derinlemesine tartışma ve keşfetmeye olanak sağlamadaki faydalarını yansıtmaktadır.

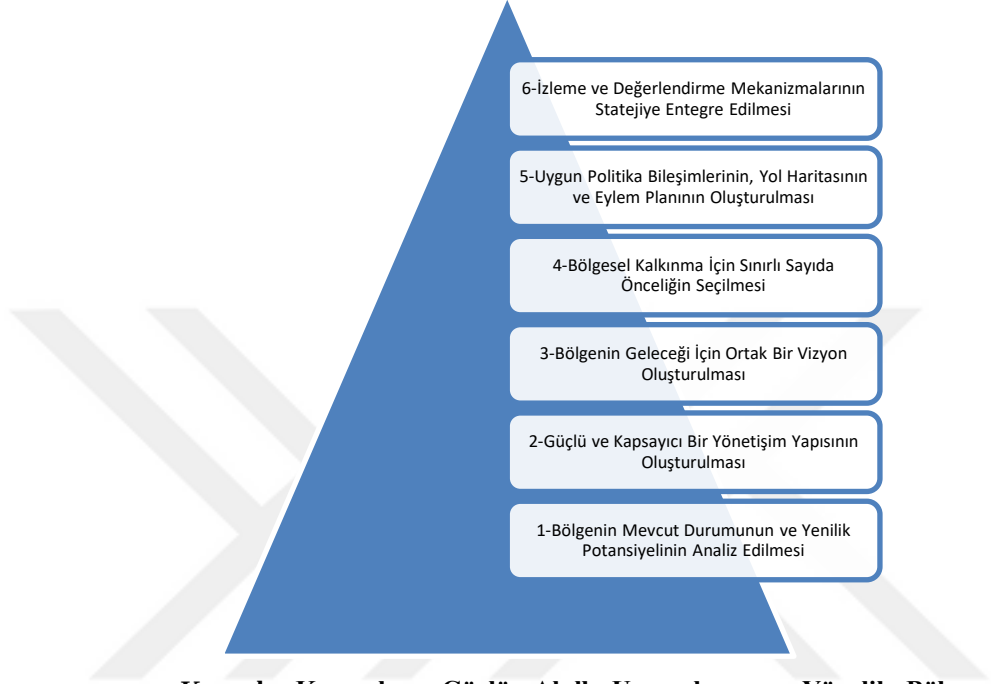
3-Organizasyon ve Koordinasyon: Girişimci keşif sürecinin başarılı olabilmesi, tüm paydaşlar için eşit ve geniş erişilebilirlik, ve şeffaflık ile süreçte yer almalarıyla gerçekleşecektir.

4-Yeterli Kurumsal Kapasite: Girişimci keşif sürecinde paydaşların politika süreçlerinde yer alabilmeleri için yeterli kapasitenin oluşturulmasıdır.

Akıllı uzmanlaşma stratejisinin temel unsurlarından olan girişimci keşif süreci; paydaşların katılımıyla gerçekleşen ve sektör dinamiklerinin de ele alınmasıyla yatırımların önceliklendirilmesi anlamına gelmektedir.

2.6.Akıllı Uzmanlaşma Stratejisinin Aşamaları

Şekil 2.2: Akıllı Uzmanlaşma Stratejisinin Aşamaları

Kaynak: Kumral ve Güçlü, Akıllı Uzmanlaşmaya Yönelik Bölgesel Araştırma ve Yenilik Stratejisi Hazırlama Kılavuzu, 2015:7.

1.Aşama:Bölgenin Mevcut Durumunun ve Yenilik Potansiyelinin Analiz Edilmesi: İlk aşama olarak bölgedeki mevcut kaynakların ve rekabet edilebilirliği yüksek kaynakların değerlendirilmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir. Bu analiz yapılırken, bölgenin güçlü ve zayıf yanlarının belirlenmesi, bölge ve toplum için zorluklarının neler olduğu belirlenmelidir. Bu belirleme yapılırken bir nevi iç araştırma yapılmış olacaktır. Bunun yanında bölgenin diğer bölge ve ülkelerle iletişimine bakmak da gerekmektedir. Diğer bölge ve ülkelerle karşılaştırmalı ölçümler yapılarak bölgenin diğer ekonomilere göre durumunun da ortaya koyulması gerekmektedir. Bu aşamada bir diğer dikkat edilmesi gereken konu bölge girişim dinamiklerinin belirlenmesidir. Girişim dinamiklerinin aktif olup olmadığına, yeni keşiflere imkan verilip verilmeyeceği araştırılarak zayıf yanların geliştirilmesi gerektiği savunulmaktadır (Kumral ve Güçlü, 2015:7).

2.Aşama: Güçlü ve Kapsayıcı Bir Yönetişim Yapısının Oluşturulması: Akıllı uzmanlaşma stratejisinin etkili olabilmesi için kamu, özel sektör, üniversite ve sivil toplum kuruluşlarının süreçte etkin rol oynaması gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta süreç içerisinde yer alan paydaşların ya da çıkar gruplarının diğer paydaşlar üzerinde üstünlük kurmaması gerektiğidir. Herkesin sürece eşit ve şeffaf bir şekilde dahil olması sağlanmalıdır. Bu yönetim yapısı içerisinde bazı gruplar oluşturulmalıdır. Amaçların belirlenmesini, faaliyetlerin izlenmesini, üyelerin seçilmesini, programların denetlenmesini gerçekleştirecek bir yönetim grubu bu oluşturulması gereken gruplardan bir tanesidir. Diğer bir grup yönetim ekibidir. Bu ekip, yönetim grubunun belirlediği projelerin hayata geçirilmesi ve takibiyle görevlendirilmelidir. Diğer bir grup çalışma grubu olarak, tematik çalışma veya özel çalışma grupları şeklinde çalışmalıdır (Kumral ve Güçlü, 2015:9).

3.Aşama: Bölgenin Geleceği İçin Ortak Bir Vizyon Oluşturulması: Bölgenin gelecekteki hedeflerini, bu hedeflerin önemini ve yine gelecekte nasıl bir bölge olmayı hedeflediğini açıklayan bilgilerle, oluşturulacak vizyonun temeli belirlenmelidir. Tüm paydaşların uyum sağlayacağı bir vizyon oluşturularak sağlıklı bir iletişim ortamı oluşturulmalıdır (Kumral ve Güçlü, 2015:10).

4.Aşama: Bölgesel Kalkınma İçin Sınırlı Sayıda Önceliğin Seçilmesi: Akıllı uzmanlaşma stratejinin sağlıklı ilerleyebilmesi için seçilecek faaliyet alanlarının doğru seçilmesi ve kaynakların bu bölgeye doğru yönlendirilmesi gerekmektedir. Daha önce de bahsedilen çıkar gruplarının, güçlü lobilerin süreç içerisinde yer alan paydaşlar üzerinde baskı kurlmaları engellenmelidir. Bölgenin potansiyeli ve kaynakları değerlendirilmeden kopyalama yöntemiyle başka bir bölgenin örnek alınmasının önüne geçilmelidir (Kumral ve Güçlü, 2015:10).

5.Aşama: Uygun Politika Bileşimlerinin, Yol Haritasının ve Eylem Planının Oluşturulması: Akıllı uzmanlaşma stratejisiyle, belirlenen hedeflere ulaşabilmek için, süreç içinde ihtiyaç duyulacak, finans kaynağı, bütçe dağılımı, zamanlama çizelgesi gibi her türlü bilgi için detaylı ve tutarlı bilgilerle bir eylem planı oluşturulmalıdır. Daha sonra geniş bölgelerden önce belirlenen pilot bölgelerde politikaların denenmesi

gerekmektedir. Bu süreçte ortaya çıkacak zorlukların aşılması için gerekecek yeni mekanizma ve araçlar belirlenmelidir (Kumral ve Güçlü, 2015:11).

6.Aşama: İzleme ve Değerlendirme Mekanizmalarının Stratejiye Entegre Edilmesi: Stratejinin uygulama sürecinin izlenmesi ve belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının değerlendirildiği aşamadır. İzleme, eylem planında yer alan bilgilerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirlenmesidir. Değerlendirme ise süreç sonundaki etkileri ve bu etkilere nasıl ulaşıldığının değerlendirildiği aşamadır (Kumral ve Güçlü, 2015:11).

2.7.Bölgesel Kalkınma Bağlamında Akıllı Uzmanlaşma

"Bölgesel kalkınma" terimi, belirli bir coğrafi bölgedeki ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi ifade eder. "Akıllı uzmanlaşma" ise bir bölgenin veya ülkenin belirli bir alanda uzmanlaşarak rekabet avantajı elde etmeye çalışması anlamına gelir. Bu iki kavramı birlikte düşündüğümüzde; bir bölgenin ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak için belirli bir sektöre veya faaliyet alanına odaklanmasını ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Akıllı uzmanlaşma stratejisi, bir bölgenin mevcut kaynaklarını en iyi şekilde kullanarak rekabet avantajı sağlamayı amaçlamaktadır. Buna genellikle yerel avantajlara dayalı olarak belirli bir sektörde veya teknoloji alanında uzmanlaşma süreci de dahildir. Akıllı uzmanlaşma, bölgesel ekonominin çeşitlenmesini ve güçlendirilmesini hedefleyerek sürdürülebilir büyüme sağlamayı amaçlamaktadır. Bölgesel kalkınma planlarının oluşturulması ve uygulanması sürecinde, bölgenin mevcut yetenekleri, altyapısı, insan kaynakları ve endüstriyel tabanı gibi faktörler dikkate alınarak uygun bir akıllı uzmanlaşma alanı belirlenmektedir. Bu alanda rekabet avantajı sağlayacak politikalar, yatırımlar ve işbirlikleri geliştirilmektedir.

Bir bölgede hangi faaliyetlerin rekabet gücünün yüksek olduğunu anlayabilmek için bazı çalışmalar yapmak gerekmektedir. Bu çalışmalar o bölgeye yönettirecek Ar-Ge ve yenilik çalışmaları, işgücü, eğitim ve altyapı çalışmalarının da geliştirilmesiyle yapılmalıdır.

Bölgesel ekonomik büyümeyi hızlandırabilecek akıllı uzmanlaşma stratejisi, öncelikli sektördeki yatırımlar, yenilikçi çözümler ve teknolojik ilerlemelerin teşvik

edilmesine yol açabilmektedir. Bu da bölgede istihdam olanaklarını artırırken, yerel işgücünün niteliğini ve becerilerini geliştirebilir.

Akıllı uzmanlaşma stratejileri ayrıca bölgesel altyapının gelişimini teşvik etmektedir. Belirli bir sektöre odaklanma, altyapı sistemlerinin bu sektörün ihtiyaçlarına uygun olarak güçlendirilmesini gerektirebilir. Bu durum, ulaşım, enerji, iletişim ve diğer altyapı alanlarında yapılan yatırımların bölgeye kalıcı katma değer sağlamasına da olanak tanıyacaktır.

Aynı zamanda, akıllı uzmanlaşma bölgedeki işbirliği ve kümelenmeyi teşvik edebilir. Benzer uzmanlık alanlarına sahip firmaların bir araya gelmesi, ortak projelerde bulunması ve bilgi paylaşımı, bölgesel ekosistemi güçlendirecektir. Bu işbirlikleri, bölgenin rekabet avantajını daha da artırabilir ve ulusal ve uluslararası pazarlarda daha etkili bir konum elde etmesine yardımcı olacaktır. Ancak, başarılı bir akıllı uzmanlaşma stratejisi için yerel ve ulusal düzeyde etkili politika çerçeveleri oluşturmak önemlidir.

Akıllı uzmanlaşmanın temel unsurları arasında yer alan kümelenme ve odaklanma; bir bölgedeki ekonomik potansiyeli artırma ve mevcut kaynakların gelişime açık yeni alanlara yönlendirilmesi ya da belirli bir sektöre yönlendirilmesini sağlamaktadır. *“Özellikle kümelenme, coğrafi olarak yakın firmaların, araştırma kuruluşlarının ve diğer paydaşların bir araya gelerek sinerji yaratmasını sağlamaktadır”* (Porter, 1998:77-90). Rekabet avantajının güçlenmesi için kümelenme yaklaşımı önemli bir yere sahiptir. Foray (2012)’a göre, akıllı uzmanlaşma bağlamında, odaklanma ve kümelenme stratejileri, bölgesel ekonomilerin küresel değer zincirlerine entegre olmasını kolaylaştırırken, aynı zamanda bilgi ve teknoloji transferini teşvik etmektedir. Bu süreç bölgede yer alan paydaşlar arasındaki iş birliğini arttırarak bölgesel gelişme ve kalkınmaya katkı sağlamaktadır.

Bunun yanında akıllı uzmanlaşmanın bölgesel kalkınmaya olumsuz etkileyecek yönleri de vardır. Belirli bir sektör veya teknoloji alanına aşırı odaklanmak, bölgenin ekonomik direncini azaltabilir. Özellikle hızla değişen küresel ekonomik ortamda, belirli bir alanda uzmanlaşmak, ekonomik dengesizliklere ve dalgalanmalara karşı savunmasız hale getirebilir. Ayrıca, aşırı özelleşme, bölgenin dışa bağımlılığını artırabilir ve bu da o alandaki talep düşerse veya teknolojik değişiklikler meydana gelirse ekonomik zorluklara yol açabilir.

İşgücü sorunları da olumsuz bir etki yaratabilir. Belirli bir alana yoğunlaşmak, diğer sektörlerdeki işgücü kaynaklarını sınırlayabilir, bu da işsizlik sorunlarına ve bölge içindeki sosyal dengesizliklere neden olabilir. Ayrıca, çevresel etkiler de göz önüne alınmalıdır. Aşırı uzmanlaşma, çevresel sürdürülebilirlik riskini artırabilir ve bölge ekosistemine zarar verebilir.

Teknolojik riskler, belirli bir alanda uzmanlaşmanın getirdiği bir diğer olumsuz etkidir. Hızla değişen teknoloji alanlarında, seçilen uzmanlık alanının aniden önemini yitirmesi veya başka bir teknolojik gelişmeyle yer değiştirmesi, bölgenin ekonomik istikrarını tehlikeye atabilir. Son olarak, rekabet baskısı da belirgin bir risktir. Diğer bölgelerle rekabet etmek amacıyla belirli bir alanda uzmanlaşma, ulusal ve uluslararası rekabet koşullarında baskı altında kalma riskini taşır, bu da bölgenin ekonomik başarısını etkileyebilir. Bu nedenle, akıllı uzmanlaşma stratejileri bölgesel kalkınma bağlamında uygulanırken dikkatli bir dengeleme ve risk yönetimi yaklaşımı benimsenmelidir.

2.8.Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi Çerçevesinde Endüstri 4.0

Sanayi Devrimi; buhar gücünün kullanıldığı 1.0, elektriğin bulunduğu ve sistemlerin kurulduğu 2.0, bilişim ve elektroniğin birlikte kullanıldığı 3.0 ve internetin de sürece dahil edildiği 4.0 olarak adlandırılan dört dönemden oluşmaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte, alınan kararlar, her ülkenin gelişmişlik ve sanayileşme düzeyi dikkate alınarak alınmıştır. Üretim yapısında ve ekonomide meydana gelen değişimi ifade eden Sanayi Devrimi'nin en büyük özelliği; ekonomik ve sosyal hayatta köklü değişiklikler oluşturmastır.

Endüstri 4.0 kavramı, başlangıçta Alman imalat sanayisi tarafından üretim alanlarının ciddi ve köklü bir değişime uğrayacağı düşüncesiyle ortaya atılmıştır. Sonrasında ise yine Almanya'da bulunan firmalar, üniversiteler, sendikalar ve hükümet tarafından da kabul görerek sadece üretimde değil, diğer sektörlerde de dönüşüm başlamıştır. Almanya ve sonrasında sanayileşmiş diğer ülkeler tarafından da ortaya atılan Endüstri 4.0, bu ülkeler için rekabetçi olma avantajını tekrar gündeme getirmiştir.

“Dördüncü Sanayi Devriminin kuramsal başlangıcı için Kagermann'ın 2011 tarihli makalesi dikkate alınmaktadır. Kagermann, söz konusu makalesinde Dördüncü

Sanayi Devriminin otomasyondaki gelişmelerle birlikte akıllı gözlem ve karar alma süreçlerini de içermekte olduğunu ifade etmektedir” (Alçın, 2016:21).

Endüstri 4.0’ın; müşteri ihtiyaç ve taleplerine uygun esnek bir üretim tarzına geçilmesi, hammadde ve malzeme tüketiminin azalırken verimliliğin artması, çevre dostu olması, insana ihtiyacın azalarak robotların üretim sürecinde yer almasıyla oluşacak hata oranlarının azalması gibi avantajları bulunurken; yatırımlar ve Ar-Ge için yetersiz teşvikler, altyapı eksiklikleri, beceri eksikliği gibi dezavantajları da bulunmaktadır.

Dünya ekonomisinin dönüşüme uğramasını sağlayan 5 yıkıcı güç aşağıdaki gibidir:

“1-Hızlı şehirleşme

2-Dijital dönüşüm ve ekonomi

3-Yeni ve türetilmiş malzeme, gen, biyoloji, yenilenebilir enerji ve nano teknolojiler

4-Demografik değişim

5-Küreselleşme” (Scwhab, 2016:36).

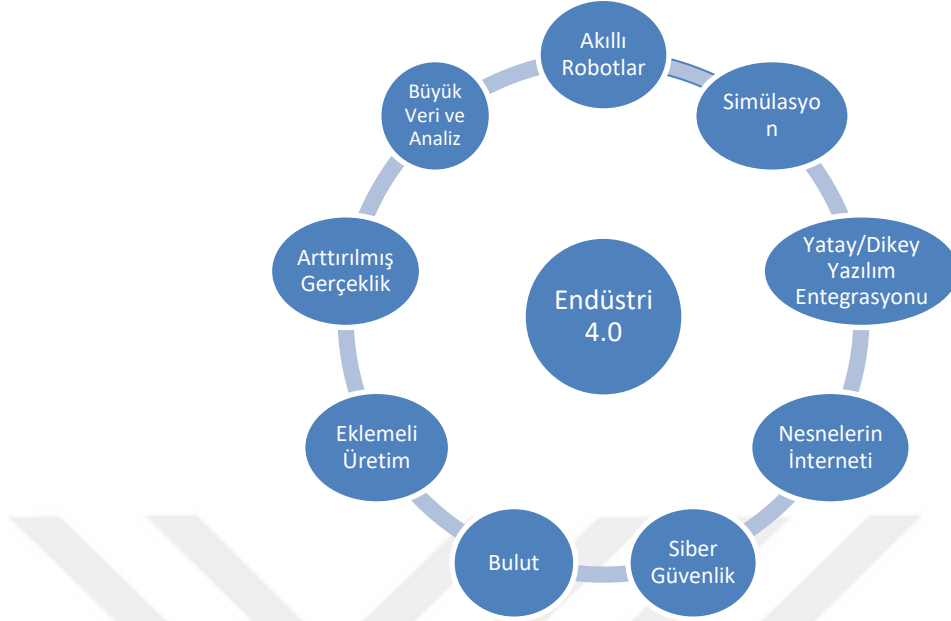
Endüstri 4.0 temel olarak aşağıdaki şekilde de görüleceği gibi 9 alanda meydana gelen ilerleme ve gelişmelere dayanmaktadır:

Aşağıda belirtilen Endüstri 4.0’ın her bir dinamiği sanayi tarihini etkileyecek ciddi bir potansiyele sahiptir.

Günümüze kadar gelen sanayi devrimleri tüm ülkeleri etkilediği gibi Türkiye üzerinde de etkileri olmuştur. Ülkelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, gerçekleşen değişim ve dönüşümlere uyum sağlamalarıyla mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu’nun üstünlüğü yitirmesindeki sebeplerden biri sanayi devriminin etkilerini takip edememesidir. Osmanlı zanaat ürünleri piyasaya giren fabrikasyon ürünler karşısında varlığını sürdürememiş ve ekonomi gittikçe dışa bağımlı hale gelmiştir.

“Türkiye’nin Endüstri 3.0’a tam olarak entegre olamadığı ve bu sebeple de Endüstri 4.0’a geçişte sıkıntılar yaşanabileceği belirtilmektedir” (Yazıcı ve Düzkaya, 2016:79). Türkiye şu an Endüstri 4.0 için hazırlık aşamasındadır.

Şekil 2.3: Endüstri 4.0 Temel Parametreleri

Kaynak: TÜSİAD, Türkiye’nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklilik Olan Sanayi 4.0- Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi, 2016:25

Endüstri 4.0 kavramının etkilerine uyum sağlamak Türkiye için hayati bir önem taşımaktadır. “Teknolojiyi içselleştirmiş ve büyüyen iş gücüne sahip Türkiye, küresel ekonomideki rolünü değiştirecek büyük bir dönüşüm yaratma fırsatının eşiğindedir. Türkiye sanayisinin gelişmesinde ve rekabetçiliğinin artırılmasında çok temel bir faktör ve fırsat olacağına inandığımız Sanayi 4.0 devriminin yakalanması ve öncü ülkeler arasında yer alınması için tüm paydaşların ortak bir ülke planı ve hedefi çevresinde odaklanarak çalışması bir aciliyet ve zorunluluk göstermektedir. Türkiye, önündeki bu fırsatı hayata geçirmek için gerekliliklerini, önceliklerini ve bir yol haritası ortaya koymalıdır. Bu yol haritasının tüm paydaşlarla iş birliği içinde ve kararlı bir şekilde uygulanması önümüzdeki on yıl için ülke gündeminin en temel maddelerinden biri olmalıdır” (TÜSİAD, 2016:63).

Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumunun avantajlarını kaybetmemek adına Endüstri 4.0 hakkında tüm paydaşları kapsayacak bir strateji hazırlamalı ve uygulamaya geçirmelidir. Bu strateji akıllı uzmanlaşma stratejisini de göz önünde bulundurarak her bölgenin ve sektörün kendi ihtiyacına göre hazırlanmalıdır. Endüstri 4.0’a uyum sağlayabilmek için sadece şirketlerin üretim hatlarını uygun hale getirmesi değil diğer iş süreçlerinin buna uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için Endüstri 4.0'ın tüm paydaşlar tarafından kabul görüp, uygulanması gerekmektedir.

Akıllı uzmanlaşma bağlamında Endüstri 4.0 kavramına bakılacak olursa, uzmanlık gerektiren süreçlerin dijitalleştirilmesi ve optimize edilerek işletmelerin daha rekabetçi hale gelmesi şeklinde açıklamak mümkündür. Endüstri 4.0 geleneksel üretim süreçlerini teknolojiyle birleştirerek daha verimli hale getirirken, akıllı uzmanlaşma da uzmanlık gerektiren işlerde insan zekasını ve becerilerini teknolojiyle birleştirerek daha verimli sonuç almaya çalışmaktadır.

Akıllı uzmanlaşma ve Endüstri 4.0 birbirini tamamlayan kavramlardır. Az önce de bahsedildiği gibi Endüstri 4.0 üretim süreçlerinin dijitalleşmesini sağlarken, akıllı uzmanlaşma iş süreçlerini dijital araçları kullanarak optimize eder. Üretim yapan bir fabrika üzerinden örnek verecek olursak, üretim hattını Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanarak optimize ederken, akıllı uzmanlaşma stratejisini benimseyerek de bakım süreçlerini daha verimli hale getirebilir.

Sonuç olarak; akıllı uzmanlaşma ve Endüstri 4.0 teknolojinin gücünü kullanarak iş süreçlerini dönüştürmeyi hedeflemektedir. Endüstri 4.0'ın sağladığı teknolojik altyapı, akıllı uzmanlaşma stratejisinin işletmelere sunduğu beşeri ve teknoloji birliğini destekleyerek iş süreçlerindeki verimlilik ve rekabeti artırmaktadır.

2.9.Sürdürülebilirlik ve Yeşil Dönüşüm Bağlamında Akıllı Uzmanlaşma

Sadece ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmayıp, çevresel sürdürülebilirlik ve yeşil dönüşümü de teşvik eden akıllı uzmanlaşma stratejisi; bölgelerin mevcut potansiyellerini öne çıkararak sürdürülebilir ve çevre dostu çözümler öne sürmektedir. Avrupa Komisyonu (2020)'na göre yeşil dönüşüm, karbon emisyonlarını azaltmayı, doğal kaynakların verimli kullanılmasını ve yenilenebilir enerji teknolojilerinin yaygınlaştırılmasını hedefleyen bir dönüşüm sürecidir. Akıllı uzmanlaşma bu dönüşümün bölgesel düzeyde uygulanmasını sağlayan bir stratejidir.

“Akıllı uzmanlaşma çerçevesinde sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerin bir arada ele alınmasını gerektirir. Bu bağlamda, bölgeler yenilikçi teknolojilere yatırım yaparak çevresel etkilerini azaltabilir ve yeşil büyümeyi destekleyebilir” (Foray, 2018:1507). Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınmanın başarılı olabilmesi için yalnızca çevre dostu teknolojilerin benimsenmesi yeterli değildir; aynı

zamanda bu dönüşümün sosyo-ekonomik boyutlarıyla da bütünleşik şekilde ele alınması gerekir. Özellikle yerel düzeyde politika yapıcılar, sanayi temsilcileri, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında kurulacak etkin bir iş birliği ağı sayesinde, çevresel hassasiyetle şekillenen kalkınma hedefleri daha gerçekçi ve uygulanabilir hale gelecektir. Bu yaklaşım, yalnızca ekonomik verimliliği değil; aynı zamanda sosyal kapsayıcılığı ve çevresel sorumluluğu da merkezine alan bir bölgesel gelişme modeli sunmaktadır. *“Özellikle döngüsel ekonomi modellerinin teşvik edilmesi, bölgesel ekonomilerin daha dirençli ve sürdürülebilir hale gelmesine katkı sağlar. Ayrıca, akıllı uzmanlaşma stratejisi, bölgesel aktörler arasında iş birliğini artırarak yeşil dönüşüm süreçlerine dahil olmalarını teşvik eder”* (McCann ve Ortega-Argilés, 2015:1300).

Ülkemiz bölgesel farklılıkların yüksek olduğu bir coğrafyaya sahip olduğu için her bölgenin kendi potansiyeli ve ihtiyaçları doğrultusunda özel stratejiler geliştirmek yeşil dönüşüm ve çevresel sürdürülebilirlik için önem arz etmektedir. Örneğin enerji yoğun sektörlerle sahip bölgeler yenilenebilir enerji kaynakları açısından teşvik edilmesi gerekirken, rüzgar enerjisi potansiyeline sahip bölgelerde yenilenebilir enerji projeleri teşvik edilmelidir. Bölgelerin potansiyelinin ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve yeşil dönüşüm ile ilgili faydalı çalışmalar yapılabilmesi kamu kurumları, özel sektör ve üniversite işbirliğinin önemi büyüktür.

2.10.Akıllı Uzmanlaşma Stratejisine Eleştiriler

Akıllı uzmanlaşma stratejisi, bölgesel kalkınma politikalarında yenilikçi bir yaklaşım olarak öne çıkmakla birlikte, bu stratejiye yönelik çeşitli eleştiriler de literatürde yer almaktadır.

Jucevicius ve Galbuogiene; özellikle stratejinin teorik temellerinin henüz tam olarak olgunlaşmadığı, uygulama süreçlerinde karşılaşılan zorluklar ve kavramın pratikte yeterince netleşmediğini iddia etmektedir (Jucevicius ve Galbuogiene, 2013:121)

McCann ve Ortega; akıllı uzmanlaşma kavramının bölgesel politika bağlamına uyarlanması için bazı ekonomik coğrafyaların dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. McCann ve Ortega'ya göre; girişimcilik ve inovasyon, nüfusun yoğun olduğu şehir ve bölgelerde , nüfus yoğunluğunun düşük olduğu bölgelere göre daha yüksek olma, sektörel çeşitliliğin daha fazla olduğu bölgelerde daha yüksek olma,

birkaç büyük şirketin daha az hakim olduğu bölgelerde daha yüksek olma, küresel ölçekte faaliyet gösteren çok sayıda çok uluslu şirketin bulunduğu bölgelerde daha yüksek olma, büyük pazar potansiyeline sahip bölgelerde daha yüksek olma eğilimindedir (McCann ve Ortega,2015:1295-1296). Son olarak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin benimsenmesiyle, merkez bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki farkların arttığını söylemişlerdir. Dolayısıyla, akıllı uzmanlaşma stratejisinin zayıf bölgelerin aleyhine, çekirdek bölgelerin lehine olduğunu savunmuşlardır.

Akıllı uzmanlaşma yaklaşımında eleştirilen bir diğer konu da, girişim keşif sürecinin tek bir tanımı ve yönteminin olmamasıdır. *“Literatürde “ilişkisel çeşitlilik” olarak adlandırılan ve bir bölgenin kendine özgü üretim, eğitim, yenilik ve ilişkisellik düzeyinin küresel ölçekte diğer bölgelere kıyasla daha fazla çıktı ve istihdam yaratacağını öne süren akıllı uzmanlaşma yaklaşımı bölgenin bu görece üstünlüğünü sürdürülebilir kılabilmesi için değişen dış koşullara uygun olarak uzmanlaşma modelinin yeniden tanımlanmasının gerektiğini vurgulamaktadır”* (Hermosa, 2015:6-7). Akıllı uzmanlaşma stratejisi uygulanırken genel bir bilgi verme niteliği sağlayacak bir rehber olmaması sorun olarak görülmektedir.

2.11.Türkiye’de Akıllı Uzmanlaşma

Ülkemizin bölgesel gelişme vizyonunu ortaya koyan 2014-2023 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde (BGUS) akıllı uzmanlaşma; *“bölgesel yeniliği geliştirmeye yönelik işbirliklerini geliştirmenin yanında, kamu araştırma fonlarının kullanılmasını da içeren bir politika alanı olarak ele alınmakta, kalkınma ajanslarının koordinasyonunda tüm düzey 2 bölgelerinde bölge plan ve programları ile entegre olacak şekilde bölgesel yenilik stratejilerinin hazırlanması”* öngörülmektedir.

Bu kapsamda bugüne kadar 15 kalkınma ajansının hazırladığı “Bölgesel Yenilik Stratejileri”nden 11’i akıllı uzmanlaşma kapsamında geliştirilmiştir. Bu stratejilerde bölgelerin kısıtlı kaynaklarının rekabet edilebilirliği yüksek bir konuma getirilmesi amaçlanmaktadır.

Akıllı uzmanlaşma Türkiye’de hem ulusal hem de bölgesel düzeyde kullanılan stratejilerden biridir. Stratejinin ülkemizde uygulanabilmesi için önemli aktörler kalkınma ajanslarıdır. Kalkınma ajansları bu süreçte danışman, karar verici ve uygulayıcı olarak rol oynamaktadır. Mali kaynaklara ve kalifiye elemanlara sahip bu

ajanslar bölgelerin mevcut potansiyellerini ortaya çıkarmayı, bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmayı, paydaşlar arasındaki işbirliğini artırmayı ve bölgelerin rekabet edilebilirliklerini ve sürdürülebilirliklerini artırmayı hedeflemektedir.

Bu amaçla kalkınma ajansları, öncelikle bölgelerindeki potansiyeli analiz edebilmek için bölgesel planlama faaliyetlerini oluşturur. Sonrasında finansal ve teknik destekler sağlayarak bölgelerindeki ekonomik büyümeyi desteklemektedirler.

Türkiye’de kalkınma planlarında sıklıkla yer alan, ekonomik büyüme ve rekabet edilebilirliği arttıran önemli araçlar arasında Ar-Ge ve inovasyon kavramları da yer almaktadır. Bölgesel kalkınma ajanslarının amaçlarından biri de inovasyon paydaşları arasındaki organizasyon ve koordinasyonu pekiştirerek bölge kalkınmasına fayda sağlamaktır.

Akıllı uzmanlaşma stratejisinde Türkiye’deki örnekler bakarsak bölgesel kalkınma ajanslarının ön planda olduğunu görmekteyiz. Yerel yönetimlerin koordinasyonu ve kaynakların etkin olarak kullanılabilmesi gibi avantajlar akıllı uzmanlaşma stratejilerinin uygulanmasındaki önemi artırmaktadır.

Ülkemizdeki kalkınma ajansları da bölgesel düzeyde yenilikçiliği teşvik etmek ve desteklemek amacıyla oluşturulan Bölgesel Yenilik Stratejisi’ni kendi stratejilerini oluştururken bir ana araç olarak kullanmaktadır.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA), gün geçtikçe önemi artan inovasyona dayalı bölgesel gelişim stratejilerini oluşturmak amacıyla Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova şehirlerini kapsayan “*Akıllı Uzmanlaşma Temelinde Doğu Marmara Bölgesel Yenilik Stratejisi 2014-2018*” çalışmasını gerçekleştirmiştir.

Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA), bölge ekonomisini geliştirecek, rekabeti artıracak, dörtlü sarmal arasındaki işbirliğini güçlendirecek “*TR41 Bölgesi Yenilik ve Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi*”ni ortaya koymuştur.

Ankara Kalkınma Ajansı akıllı uzmanlaşma kapsamında, mevcut potansiyeli ve rekabet edilebilirliği yüksek sektörleri göz önüne alarak Ankara Bölgesel Yenilik Stratejisi’ni (ABYS) hazırlamıştır. Bu kapsamda Ankara’nın güçlü yanları; idari merkez olması, sektörlerle ilgili firmaların ve ana yükleyicilerin Ankara’da olması ve nitelikli iş gücü olarak belirtilmiştir. Bu stratejide paydaşların da katılımıyla GZFT Tabloları (Güçlü Yönler-Zayıf Yönler-Fırsatlar-Tehditler) oluşturulmuştur. Çalışmalar sonucunda sektörlerin ortak özellik gösterdiği görülmüş olup çalışmalara yön verilmiştir.

Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının yerelleşmesi sürecinde kalkınma ajansları önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kapsamda akıllı uzmanlaşma stratejisini benimseyen ve bu doğrultuda strateji belgeleri hazırlayan kalkınma ajanslarının sayısının giderek arttığı görülmektedir. Ajanslar tarafından geliştirilen bu stratejiler; bölgesel inovasyon kapasitesinin artırılması, girişimciliğin desteklenmesi, sektörel önceliklerin belirlenmesi ve yerel paydaşlarla işbirliğinin güçlendirilmesi hedeflerine yöneliktir. Farklı bölgelerde uygulamaya konulan bu stratejik belgeler, Türkiye’de akıllı uzmanlaşma yaklaşımının bölgesel düzeyde giderek daha fazla benimsenmeye başladığını göstermektedir.

Bunların yanında aşağıda belirtilen kalkınma ajansları da stratejilerinde akıllı uzmanlaşma kavramına yer vermişlerdir:

Tablo 2.2: Türkiye’de Akıllı Uzmanlaşma Yaklaşımını Benimseyen Kalkınma Ajansları ve Strateji Belgeleri

Ajans	İlgili Strateji ve Eylem Planı Adı
Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)	Batı Karadeniz (Zonguldak-Karabük-Bartın) 2015-2025 Bölgesel İnovasyon Stratejisi ve Eylem Planı
Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)	TR29 Doğu Karadeniz Bölgesel Yenilik Stratejisi ve Eylem Planı 2015-2017
Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)	Güney Ege Bölgesel Yenilik ve Girişimcilik Stratejisi
İpekyolu Kalkınma Ajansı (İPEKYOLU)	TRC1 Bölgesi Yenilik Stratejisi 2017-2020
İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)	İzmir Bölgesi Yenilik Stratejisi”,
Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)	Akıllı Uzmanlaşma Temelinde Konya-Karaman Bölgesi Yenilik Stratejisi (2014-2023)
Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)	Orta Karadeniz (Amasya-Çorum-Samsun-Tokat) Bölgesel İnovasyon Stratejisi (2013-2023)
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı TR72 Bölgesel Yenilik Stratejisi
Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYA)	TR21 Trakya Bölgesi Yenilikçilik Raporu
Zafer Kalkınma Ajansı (ZAFER)	TR33 Bölgesi Yenilik Stratejisi

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir: BAKKA (2015), DOKA (2015), GEKA (2015), İZKA (2015), MEVKA (2014), OKA (2013), ORAN (2015).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.BURSA İLİNİN EKONOMİK POTANSİYELİ

Kuzeyinde Yalova ve Kocaeli, güneyinde Kütahya ve Balıkesir, doğusunda Sakarya ve Bilecik illerinin bulunduğu Bursa Marmara Bölgesi'nin sanayi ve turizm bakımından gelişmiş önde, gelen şehirlerindendir. Yüzölçümü 10.882 km² olan Bursa ilinin topraklarının %17'sini ovalar oluşturmaktadır. Bursa, 3.238.618 kişilik nüfusa, 18 belediye ve 17 ilçeye sahiptir.

Üzerinde bulunduğu ulaşım ağlarının önemi sayesinde önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Günümüzde; otomotiv, makine, tekstil ve gıda sektörlerinde sadece bölge ve ülke ihtiyaçlarını gidermekle kalmayıp, ihracat yönüyle de ülke ve bölge ekonomisinin gelişmesinde fayda sağlamaktadır.

2005/9310 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye'nin 20. Teknoloji Geliştirme Bölgesi, Uludağ Üniversitesi ULUTEK Teknoloji Geliştirme Bölgesi Görükle Kampüsü'nde faaliyet göstermektedir. Teknopark, yüksek düzeyde teknoloji gerektiren sektörlerin gelişimine ve araştırma geliştirme maliyetlerini düşürerek Bursa sanayisine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bursa Ticaret ve Sanayi Odası tarafından hazırlanan Açılan-Kapanan Firma İstatistikleri'ne göre, Bursa'da 2024 yılında 5147 firma kurulmuş, 1904 firma kapanmıştır. Açılan firma sayıları 2019 yılından 2023 yılına kadar artma eğilimi gösterirken 2023 ve 2024 yıllarında azalma eğilimi göstermiştir. Kapanan firma sayıları da yaşanan Covid-19 pandemisinin de etkisiyle 2021 yılından itibaren artmıştır.

Bursa Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı üyelerin sektörel sınıflandırmasına bakıldığında, ilk sırada %14,83'lük payla hizmetler sektörünün, ikinci sırada %13,74'lük pay ile inşaat sektörünün ve üçüncü sırada %13,67'lik payla tekstil sektörünün yer aldığını görmek mümkündür.

Nüfus bakımından İstanbul, Ankara, İzmir'in ardından dördüncü sırada yer alan Bursa toplam nüfusunun %49,93'ü kadınlardan, %50,07'lik kısmı ise erkeklerden oluşmaktadır.

2017 yılında açıklanan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması(SEGE)”nda Bursa 6.sırada yer almıştır. “Demografi, istihdam

ve sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, finans, rekabetçilik, yenilikçilik ve yaşam kalitesi boyutlarında toplam 56 değişken kullanılarak gerçekleştirilmiş ve ilçelerin gelişmişlik skorları, sıraları ve kademelerinin belirlendiği”, en son açıklanan 2022 yılı “İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması(SEGE)” sonuçlarına göre; sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında Bursa ilindeki ilçelerden; Nilüfer ve Osmangazi en gelişmiş ilçelerin yer aldığı birinci gelişmişlik kademesinde, Yıldırım, Mudanya, İnegöl, Kestel, Gemlik, Karacabey ve Orhangazi çoğunlukla turizm merkezi ilçelerinin yer aldığı ikinci gelişmişlik kademesinde, Mustafakemalpaşa, Gürsu, İznik ve Yenişehir üçüncü gelişmişlik kademesinde, Orhaneli, Harmancık ve Keles dördüncü gelişmişlik kademesinde, Büyükşehir ise beşinci gelişmişlik kademesinde yer almaktadır. 973 ilçenin yer aldığı araştırmada, Bursa ilçelerinin genel ve il içindeki sıralamalarını, skor ve kademelerini aşağıdaki tablodan görmek mümkündür:

Tablo 3.1: Bursa'daki İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması 2022.

İlçe Adı	Genel Sıralama	İl İçindeki Sıralama	Skor	Kademe
Nilüfer	8	1	4,072	1
Osmangazi	32	2	2,374	1
Yıldırım	116	3	1,085	2
Mudanya	126	4	1,037	2
İnegöl	131	5	1,018	2
Kestel	166	6	0,777	2
Gemlik	171	7	0,743	2
Karacabey	208	8	0,560	2
Orhangazi	223	9	0,486	2
Mustafakemalpaşa	263	10	0,285	3
Gürsu	281	11	0,176	3
İznik	302	12	0,099	3
Yenişehir	318	13	0,062	3
Orhaneli	524	14	-0,354	4
Harmancık	533	15	-0,372	4
Keles	549	16	-0,392	4
Büyükorhan	815	17	-0,752	5

Kaynak: SEGE-2022, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

Bursa’da 17 adet organize sanayi bölgesi, 13 adet küçük sanayi bölgesi ve 1 adet serbest bölge bulunmaktadır. 2023 yılında 17 adet organize sanayi bölgesinde toplam 218.563 kişi istihdam edilmiştir.

Bursa Valiliği ekonomik ve sosyal göstergeler 2024 yılı çalışmasında 2023 yılı verilerine göre Bursa’da sosyal güvenlik kapsamında 1.033.220 kişi çalışmakta ve sosyal güvenlik kapsam oranı %99,56 olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıdaki tablodan Bursa iline ait genel bilgileri görmek mümkündür:

Tablo 3.2: Bursa’nın 2024 Yılı Sosyo-Ekonomik Göstergeleri

Nüfusu (2024)	3.238.618
Yüzölçümü (Km²)	10.882
Yüzölçümü Bakımından Sırası	27.
Nüfus Yoğunluğu (Km²)	312
Kişi Başına Düşen Gsyih (\$)(2023)	13.917
İthalat (Bin \$)	9.583.626
İhracat (Bin \$)	12.358.368
Dış Ticaret Hacmi (Bin \$)	21.941.994
Ülke Dış Ticaret Hacmindeki Payı (%)	3,62
İl Limanlarında Yükleme-Boşaltma Yapılan Toplam Gemi/Yük (2024)	4.167 adet 7.461.654 ton
Toplam İşyeri Sayısı	94.703
Sosyal Güvl. Kapsamında Çalışan Sayısı	1.033.220
Sosyal Güvl. Kapsamında Emekli Sayısı	743.444
Sosyal Güvl. Kaps. Bakm. Yükümlü Sayısı	1.270.548
Sosyal Güvl. Kapsam Oranı	%99,56
Kayıtlı İşsiz Sayısı	97.140
İşe Yerleştirme Sayısı	60.733

Kaynak: Bursa Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü

Aşağıdaki tablodan Bursa’da SGK kapsamında çalışanların sayısını ve toplam nüfusa oranını görmek mümkündür. SGK kapsamında çalışanların çoğunluğunu işçiler oluştururken, ikinci sırada Bağ-kur’lu çalışanlar ve üçüncü sırada da memurlar bulunmaktadır.

Tablo 3.3: Bursa ve Türkiye Geneline Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Çalışanların Nüfusa Oranı (2024)

İl/Bölge	Nüfus (2024)	Memur	Bağkur	İşçi	SGK’lı Toplam	SGK Kapsamında Çalışanların Toplam Nüfusa Oranı(%)
Bursa	3.238.618	99.324	116.550	817.346	1.033.220	31,90
Türkiye	85.664.944	3.659.585	3.066.874	18.899.221	25.625.750	29,91

Kaynak: TÜİK, 2024; SGK, 2024.

3.1.Bursa’nın Tarihi

Bursa’da tarih öncesi antik dönem hakkında bilgi verebilecek yaklaşık 30 adet höyük bulunmaktadır. Bu höyüklerde; neolitik çağa, kalkolitik çağa, geç neolitik-erken kalkolitik çağa ve erken tunç çağına ait kalıntılar bulunmuştur.

Bursa bölgesi, Anadolu topraklarında hüküm süren Hitit devletinin yıkılmasının ardından Bityn ve Tynin topluluklarının istilasına uğradıktan sonra bölgede, bu iki topluluğun birleşmesiyle oluşan Bithynia Krallığı hüküm sürmüştür. Bursa bölgesi kuzeyden ve güneyden istilalara uğraması sebebiyle üzerinde çok sayıda antik kent oluşmuştur. Bu antik kentlerin en önemlileri; “*Nikaiae-İznik, Kios-Gemlik, Otroia-Yenişehir, Apameia-Mudanya, Kremastis-Karacabey, Adriani-Orhaneli, Miletopolis-Mustafa Kemal Paşa ve Apollonia-Gölyazı*”dır. Daha sonra Bithynia krallarından I.Prusias tarafından kurulan Prusia, Bursa şehrinin temellerini oluşturmaktadır.

Bizans Dönemi’ne gelindiğinde, Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu’nun içinde kalan Bursa bölgesi, Hristiyanlar için önemli bir yer haline gelmiş ve bölgede çok fazla kilise ve manastır inşa edilmiştir.

1080 yılında Türklerin Anadolu’ya girmesiyle birlikte, 1081-1097 yılları arasında İznik, Anadolu Selçuklu Devleti’ne başkentlik yapmıştır.

1299 yılında Söğüt’te kurulan Osmanlı Beyliği toprakları arasında olan Bursa daha sonra Orhan Gazi tarafından başkent yapılmıştır. Osmanlı zamanında çeşitli

padişahlar döneminde Bursa'ya çok sayıda cami, medrese, han, hamam kazandırılmıştır. 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte siyasi önemini kaybetmiştir.

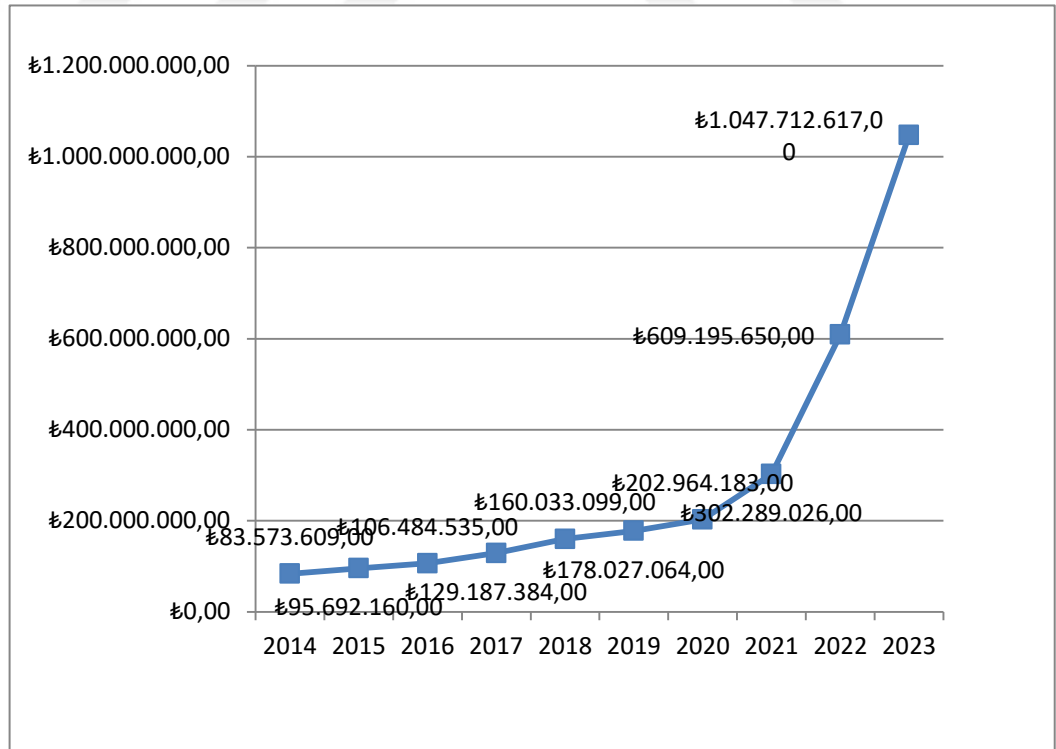
8 Temmuz 1920 tarihinde Yunanların işgaline uğrayan Bursa 11 Eylül 1922 tarihinde işgalden kurtulmuştur. Kurtuluş Savaşı döneminde Mudanya Mütarekesine ev sahipliği yapmıştır.

Osmanlı döneminde tarım ve ticaret merkezi olarak anılan Bursa, Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan fabrikalarla sanayi alanında da gelişmeye başlamıştır. Bursa'da yeni atılımlar gerçekleştirme üzere 18 kez ziyaret eden Atatürk Bursa Merinos Fabrikası'nı da bizzat kendisi açmıştır.

3.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)

İl düzeyinde cari fiyatlarla GSYH hesaplamalarına göre; 2023 yılında Bursa 1 trilyon 047 milyar 712 milyon 617 bin TL GSYH'ya ulaşmış ve toplam GSYH'dan %3,94 pay almıştır. Aşağıdaki grafikten Bursa'nın son 10 yılda gerçekleşen gayri safi yurtiçi hasılasını görmek mümkündür.

Grafik 3.1: Bursa'nın 2014-2023 Yılları Arasında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) Değişimi

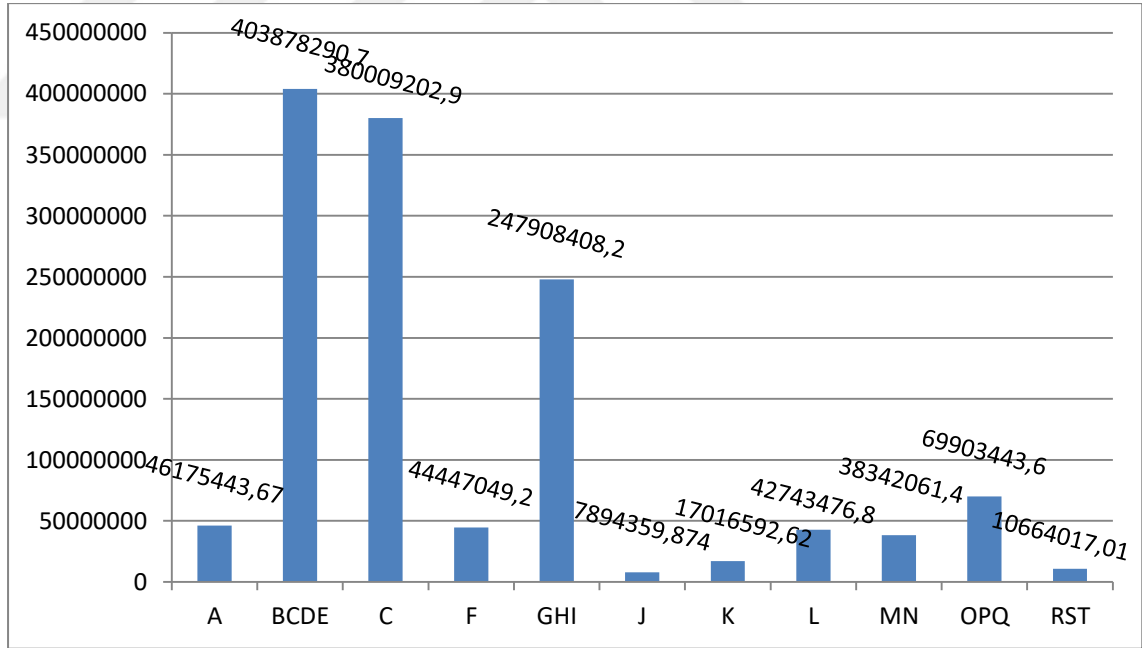

Kaynak: TÜİK, *Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İstatistikleri*, 2023.

GSYH'yi oluşturan faaliyetler incelendiğinde; 2023 yılında Bursa'da en yüksek pay imalat sanayiinde bulunmaktadır. İmalat sanayiinin toplamı içinde Bursa'nın aldığı pay %7,32, imalat sanayiinden sonra en büyük paya sahip olan sanayi faaliyetlerinin toplamından aldığı pay %6,6, gayrimenkul faaliyetleri toplamından aldığı pay %4,1, hizmetler faaliyeti toplamından aldığı pay %3,7, inşaat faaliyetleri toplamından aldığı pay %3,04, mesleki, idari, ve destek hizmetleri faaliyetleri toplamından aldığı pay %2,81, tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetleri toplamından aldığı pay %2,82, kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri toplamından aldığı pay %2,55, finans ve sigorta faaliyetler toplamından aldığı pay %1,96, diğer hizmet faaliyetler toplamından aldığı pay %1,79, bilgi ve iletişim faaliyetleri toplamından aldığı pay %1,2 olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıdaki grafikte faaliyet kollarına göre il bazında aldığı payları görmemiz mümkündür.

Grafik 3.2: Bursa Faaliyet Kollarına Göre GSYH

A-Tarım, ormancılık ve balıkçılık, BCDE-Sanayi, C-İmalat Sanayi, F-İnşaat, GHI-Hizmetler, J-Bilgi ve İletişim, K-Finans ve sigorta faaliyetleri, L-Gayrimenkul faaliyetleri, MN-Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, OPQ-Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, RST-Diğer hizmet faaliyetleri

Kaynak: TÜİK, Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı, 2023.

Bursa, 2023 yılında imalat sanayi sektörü toplamından %7,32 pay alırken, ilin toplam GSYH'si içinde imalat sanayi sektörünün payı %36,2 olarak gerçekleşti. Bursa'nın toplam GSYH'si içinde sanayi sektörü %38,5 olarak gerçekleşmiştir.

Bunların yanı sıra Bursa, yıllık GSYH'nin, zincirlenmiş hacim endeksiyle bir önceki yıla göre %5,5 artışına %3,4 değişim oranıyla pozitif yönlü katkı veren ilk 15 ilden 6. olmuştur. Bursa 2022 yılında GSYH'ya %0,17 pozitif yönde katkı sağlamıştır.

Bursa kişi başına GSYH'da 2023 yılında 326 bin 936 TL ile 10.sırada yer almıştır. Kocaeli 516 bin 460 TL ile Türkiye genelinde birinci sırada yer almaktadır.

3.3.İşsizlik Oranı

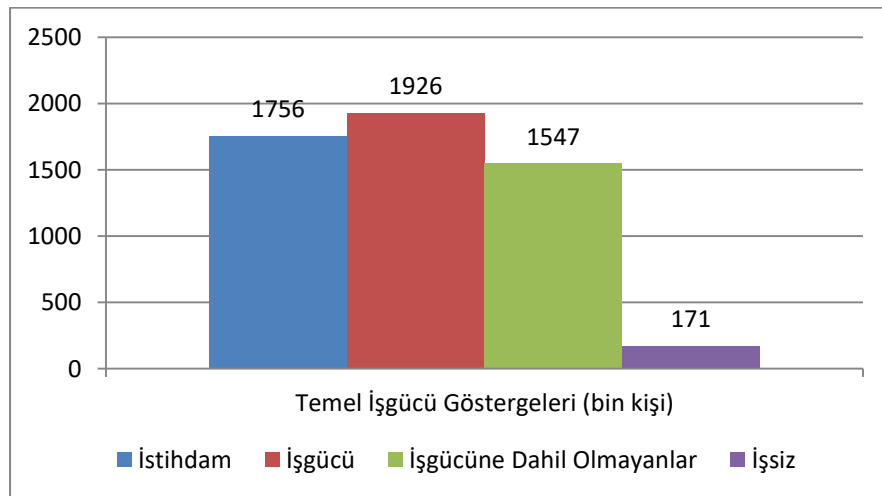
Bursa, Eskişehir ve Bilecik illerini kapsayan TR41 bölgesinde 15 ve daha yukarı yaştaki kişilerde işsiz sayısı 2024 yılında bir önceki yıla göre 16 bin kişi artarak 155 bin kişiden, 171 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı ise 2023 yılına göre 0,70 puanlık artış ile %8,9 seviyesinde gerçekleşmiştir.

İstihdam edilenlerin sayısı 2024 yılında bir önceki yıla göre 17 bin kişi artarak 1 milyon 756 bin kişi, istihdam oranı ise 0,20 puanlık azalış ile %50,5 oldu.

İşgücü 2024 yılında bir önceki yıla göre 33 bin kişi artarak 1 milyon 926 bin kişi, işgücüne katılma oranı ise 0,3 puanlık artış ile %55,5 olarak gerçekleşti.

İşgücüne dahil olmayanların sayısı bir önceki yıla göre 2024 yılında 8 bin kişi artarak 1 milyon 547 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

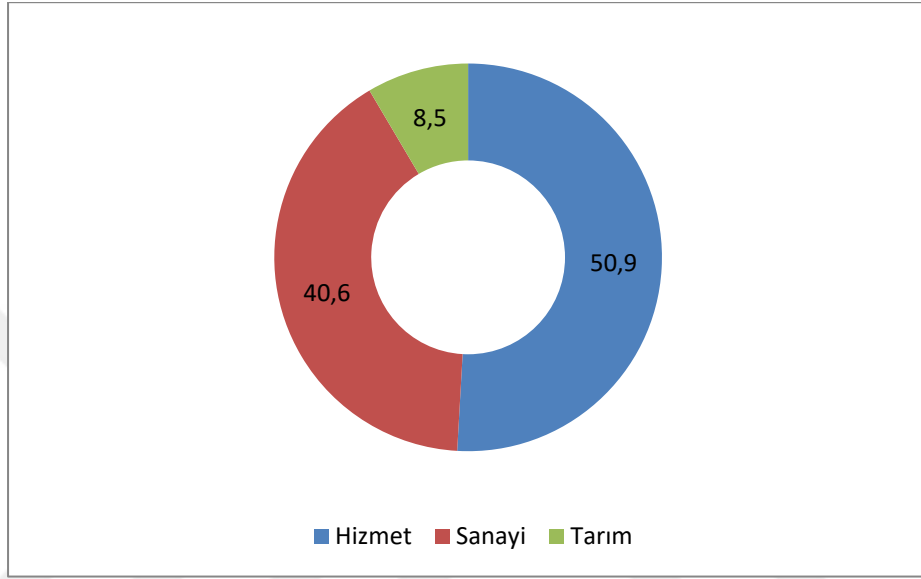
Grafik 3.3: Bursa İline Ait Temel İşgücü Göstergeleri (Bin Kişi, 2024)

Kaynak: TÜİK, *Hanehalkı İşgücü Araştırması*, 2024.

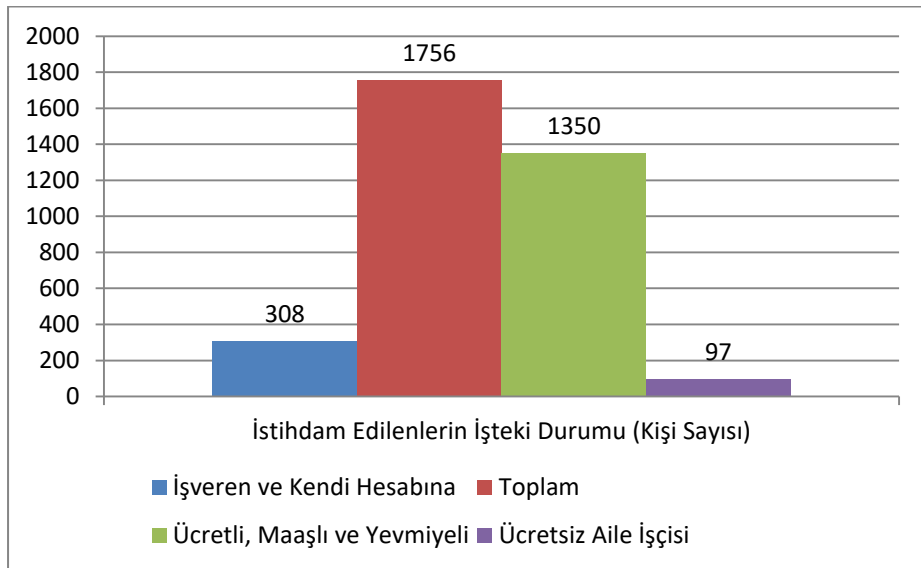
TR41 bölgesinde 2024 yılında istihdam edilenlerin %50,9'u hizmet, %40,6'sı sanayi ve %8,5'i tarım sektöründe yer almaktadır. Bir önceki yıl ile karşılaştırdığımızda hizmet sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 0,5 puan, tarım sektörünün payı 0,9 puan artarken, sanayi sektörünün payı 1,4 puan azalmıştır.

Grafik 3.4: Bursa'da Sektörlere Göre İşgücü Dağılımı (%) (2024)

Kaynak: TÜİK, *Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2024.*

Grafik 3.5: Bursa'da İstihdam Edilenlerin İşteki Duruma Göre Dağılımı (Kişi Sayısı, 2024)

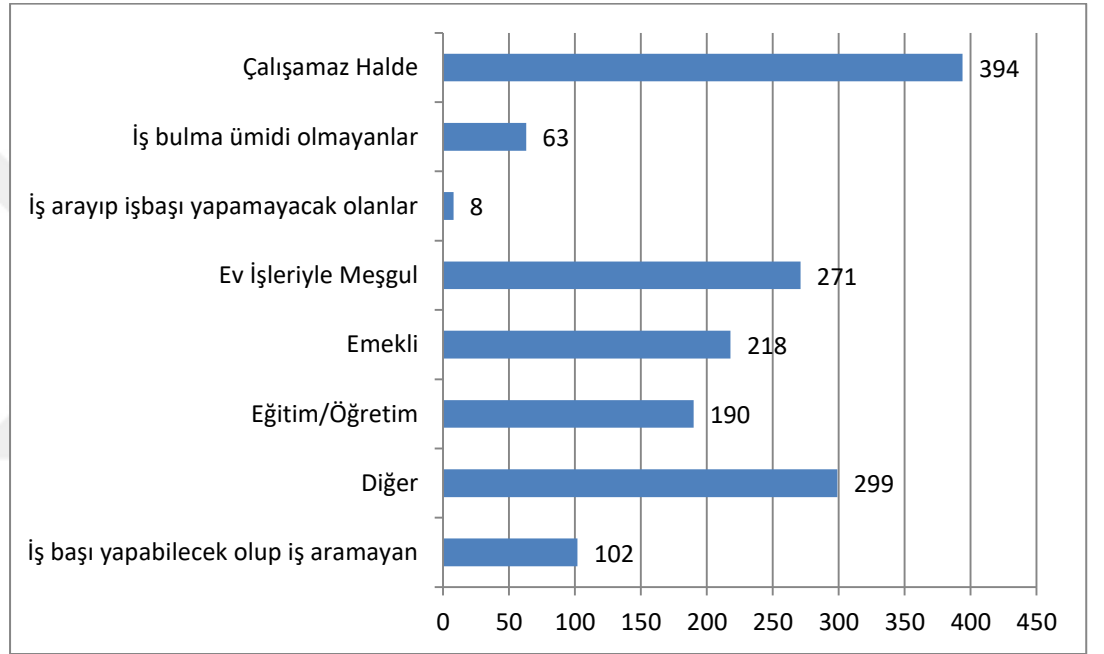

Kaynak: TÜİK, *Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2024.*

TR41 bölgesinde 2024 yılında 150 bin kişi tarım sektöründe, 712 bin kişi sanayi sektöründe, 893 bin kişi hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. Bir önceki yıl ile karşılaştırdığımızda istihdam edilenlerin sayısı; tarım sektöründe 18 bin kişi ve hizmet sektöründe 17 bin kişi artarken, sanayi sektöründe 18 bin kişi azalmıştır.

TR41 bölgesinde 2024 yılında işgücüne dahil olmayan nüfusun çoğunluğunu çalışamaz halde olan kişiler ve diğer kategorisinde yer alan kişiler oluşturmaktadır.

Grafik 3.6: Bursa'da İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (Kişi Sayısı, 2024)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2024.

3.4.Dış Ticaret

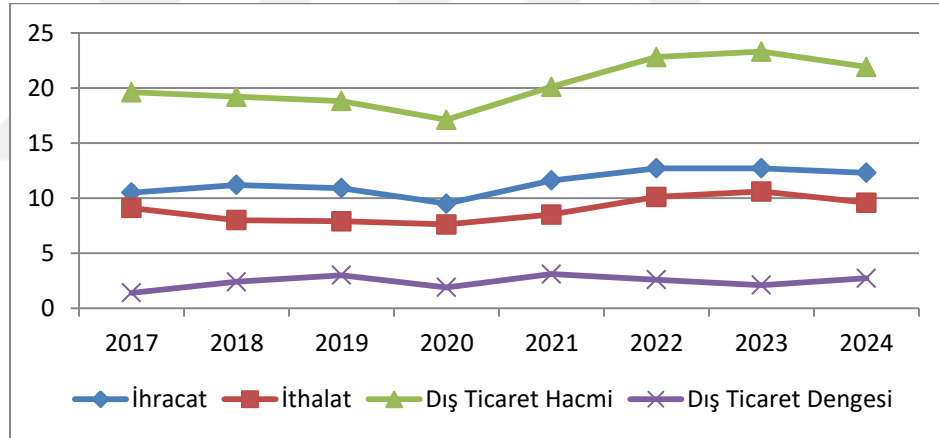
2022 yılında 2,6 milyar dolar, 2023 yılında 2,1 milyar dolar dış ticaret fazlası veren Bursa 2024 yılında da 2,72 milyar dolar dış ticaret fazlası vermiştir. 2017 yılından itibaren dış ticaret verilerini içeren aşağıdaki tablodan ve grafikten Bursa'da ihracatta 2019 yılına kadar artış, 2020 yılında pandeminin de etkisiyle düşüş yaşanmıştır. 2021 yılından itibaren tekrar artış eğilimi gösterirken 2024 yılında tekrar düşüşe geçmiştir.

Tablo 3.4: Bursa'nın Yıllar İtibarıyla İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2017	10,5	9,1	19,6	1,4
2018	11,2	8	19,2	2,4
2019	10,9	7,9	18,8	3
2020	9,5	7,6	17,1	1,9
2021	11,6	8,5	20,1	3,1
2022	12,7	10,1	22,8	2,6
2023	12,7	10,6	23,3	2,1
2024	12,3	9,58	21,9	2,72

Kaynak: TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri*, 2024.

Grafik 3.7: Bursa'nın Yıllar İtibarıyla İhracat, İthalat, Dış Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Dengesi (2017-2024)

Kaynak: TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri*, 2024.

Son 3 yılın ihracat rakamlarına baktığımızda 2022 yılında Bursa ihracatı 12,7 milyar USD, 2023 yılında yine 12,7 milyar USD gerçekleşirken, 2024 yılında 12,3 milyar USD gerçekleşmiştir. 2024 yılında toplam dış ticaret hacmi 21,9 milyar dolar olmuştur.

TÜİK'in 2024 yılı ihracat verilerine göre Bursa ili ihracatı 2024 yılında toplam 12,3 milyar dolar ihracat gerçekleştirerek, İstanbul, İzmir, Ankara ve Kocaeli'nin ardından, en fazla ihracatın yapıldığı 5.il olmuştur. Bursa'yı Gaziantep, Mersin ve Sakarya illeri izlemiştir.

Bulunduğu konum itibariyle yatırımcıların ilgisini çeken Bursa’da Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre en fazla ihracat yapılan ilk 10 ülke sırasıyla; Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Birleşik Krallık, Romanya, ABD, Hollanda, Fas ve Polonya’dır. 2024 yılında Bursa ili ihracatında ilk 5 sırada yer alan ülkelerden; Almanya’nın toplam ihracat içindeki payı %14,4, Fransa’nın payı %11,9, İtalya’nın payı %7,7, İspanya’nın payı %6,2, Birleşik Krallık’ın payı %4,9, Romanya’nın payı %4,8, ABD’nin payı %4,5, Hollanda’nın payı %3,7, Fas’ın payı %3,1 ve Polonya’nın payı %2,9 olarak gerçekleşmiştir.

Ülkelere gerçekleştirilen ihracatlarda 2023 yılına göre 2024 yılında Almanya %0,2 düşüş, Fransa %1,6 artış, İtalya %9,4 artış, İspanya %4,8 azalış, Birleşik Krallık %14,7 artış, Romanya %16,6 artış, ABD %4,4 azalış, Hollanda %21,9 artış, Fas %42,7 artış ve Polonya %15,8 artış göstermiştir.

Tablo 3.5: 2023-2024 Yılları Arasında Bursa’nın Ülkeler Bazında İhracatı ve Değişim Oranları (Bin \$)

Ülkeler	2023	2024	Değişim
Almanya	2.409.967	2.406.262	-%0,2
Fransa	1.962.343	1.994.057	%1,6
İtalya	1.175.464	1.285.442	%9,4
İspanya	1.083.673	1.031.995	-%4,8
Birleşik Krallık	709.858	814.150	%14,7
Romanya	691.590	806.504	%16,6
Abd	781.256	746.948	-%4,4
Hollanda	501.366	611.081	%21,9
Fas	364.907	520.883	%42,7
Polonya	416.834	482.757	%15,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2024.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre; 2024 yılında Bursa’dan gerçekleşen ihracatın sektör dağılımını aşağıdaki tablodan görmemiz mümkündür.

Tablo 3.6: 2023-2024 Yılları Arasında Bursa'nın Sektörel İhracat Performansı ve Değişim Oranları (Bin \$)

Sektör	2023	2024	Değişim
Otomotiv Endüstrisi	7.203.335	7.654.712	%6,3
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	1.544.275	1.574.929	%2,0
Tekstil ve Hammaddeleri	1.259.899	1.283.893	%1,9
Makine ve Aksamaları	1.391.909	1.258.107	-%9,6
Çelik	952.111	1.012.952	%6,4
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	695.936	861.849	%23,8
Mobilya, Kağıt ve Orman Ürünleri	854.573	777.961	-%9,0
Demir ve Demir Dışı Metaller	630.929	598.966	-%5,1
İklimlendirme Sanayii	529.277	538.481	%1,7
Elektrik-Elektronik	217.329	235.060	%8,2
Diğer Sektörler	888.256	905.294	%1,9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2024.

Gerçekleşen ihracatın sektörel dağılımında ilk sırada; otomotiv endüstrisi, ikinci sırada hazır giyim ve konfeksiyon, üçüncü sırada ise 2024 yılında tekstil sektörü yer alırken 2023 yılında makine ve aksamaları sektörü yer almaktadır.

2016 yılında ithalatta beş büyük ithalatçı iller arasında 5.sırada bulunan Bursa, 2024 yılında İstanbul, Ankara, Kocaeli ve İzmir'in ardından 5. sırada yer almıştır. Bursa'nın ithalatı 2023 yılında 10,6 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2024 yılında azalış göstererek 9,58 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

3.5.İmalat Sanayi Yapısı

Bursa Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde bulunan ve ekonomik açıdan önemli bir ilimizdir. Bursa ekonomisi birçok sektörde faaliyet göstermekle birlikte bazı sektörlerde daha ön plana çıkmaktadır. Bu bölümde Bursa'nın ekonomik potansiyelini görebilmemiz için başlangıçta kısa bir bilgi verdikten sonra bölümün devamında sektörler bazında inceleme yapılacaktır.

Otomotiv ve yan sanayi sektörü Bursa için önemli sektörlerden biridir. Uluslararası otomotiv şirketlerinin birçoğunun Bursa'da üretim tesisi bulunmaktadır. Otomotiv şirketlerinin yanı sıra birçok yan sanayi firması da Bursa'da faaliyet göstermektedir.

Otomotiv endüstrisiyle bağlantılı olarak, metal işleme ve makine parçaları üretimi faaliyetleri de oldukça gelişmiştir. Bu sektörler de Bursa'nın sanayi potansiyelini arttırmaktadır.

Bursa'nın merkez konumunda olduğu bir diğer sektör tekstil, hazır giyim ve konfeksiyon Bursa için önemli sektörlerden biridir. Bursa Türkiye'deki tekstil üretim kapasitesinin %75'ini bünyesinde barındırmaktadır. Birçok tekstil fabrikası ve hazır giyim atölyesini bünyesinde barındırmakta ve bu sektörde önemli bir merkez konumundadır.

Bursa nüfusunun yoğun olması, büyük altyapı projelerinin varlığı, konut inşaatları sebebiyle inşaat sektörü de hızla gelişmektedir. Yapı malzemeleri üretimi, mermer, seramik gibi ürünlerin imalatı Bursa'da inşaat sektörünün gelişmesine neden olmaktadır.

Bursa tarihi ve doğal güzellikleriyle de turizm sektöründe önde gelmektedir. Tarihi ve doğal güzelliklerinin yanı sıra; dağ, deniz ve kaplıca ve şifalı suları ile da hem yaz hem de kış mevsiminde turistlerin uğrak noktası olmaktadır.

Verimli toprakları ve tarıma elverişli iklim koşullarına sahip Bursa, zengin tarım potansiyeline de sahiptir. Bursa tarımı; geniş ürün yelpazesi, kaliteli ve modern tarım uygulamalarıyla ülke ekonomisine fayda sağlamaktadır.

Kısaca değindiğimiz Bursa'nın ekonomik potansiyelini oluşturan sektörleri detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

3.5.1.Otomotiv

Ülkemizin büyük otomotiv firmalarından Karsan, Oyak Renault ve Tofaş faaliyetlerine Bursa'da devam etmektedir. 2023 Otomotiv Sanayii Derneği verilerine göre Karsan toplam 230.000 m²'lik alanda 510 adet araç, Oyak Renault toplam 732.000 m²'lik alanda 325.366 adet araç, Tofaş 978.000 m²'lik alanda 239.428 adet araç üretmiştir. 2023 yılında Karsan'da 2.267'si erkek 1.884 mavi yakalı, toplam 2.504

alışan, Oyak Renault'da 4.704'ü erkek 3.551 mavi yakalı, toplam 5.409 çalışan ve Tofaş'ta 3.631'i erkek 3.946 mavi yakalı, toplam 5.889 çalışan görev almaktadır.

Uludağ İhracatçı Birlikleri verilerine göre; otomotiv sektöründe üretilen araçlardan birinci sırada binek otomobiller yer almaktadır. Bursa'da 2024'te üretilen otomobil sayısı 434.200 olurken, Türkiye geneli otomobil üretiminin %48'i Bursa'da gerçekleştirildi. Araç üretiminin yanı sıra otomotiv sanayiine yönelik üretim yapan yedek parça ve otomotiv yan sanayii firmaları da Bursa'da önemli firmalar arasındadır. Bursa'da yer alan yedek parça ve yan sanayii firmalarının başlıcaları; Beyçelik, Bosch, Matay, Gramer A.Ş.'dir.

Aşağıdaki tablodan otomotiv sektöründe Bursa ve Türkiye genelinde gerçekleştirmiş olduğu ihracat rakamlarını görebilmekteyiz. 2023 yılında Bursa'da 7.203.334 bin dolar olarak gerçekleşen ihracat 2024 yılında %6,2 oranında artarak 7.654.711 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde otomotiv sektöründe 2023 yılında gerçekleşen ihracat 34.990.071 bin dolar olarak gerçekleşen ihracat 2024 yılında %6,3 oranında artarak 37.211.661 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.7: 2023-2024 Yılları Arasında Bursa ve Türkiye Otomotiv Sektörü İhracat Performansı (Bin \$)

Sektör	2023	2024	Değişim
Otomotiv Sektörü (Bursa)	7.203.334	7.654.711	%6,3
Otomotiv Sektörü (Türkiye)	34.990.071	37.211.661	%6,3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2024.

Bursa 250 Büyük Firma Araştırması'na göre 2022 yılında en çok firma bulunan sektör bir önceki yıla göre 2 azalarak 59 firma ile otomotiv yan sanayidir. Otomotiv ana sanayi sektöründe ise bir önceki yıla göre değişme yaşanmadan 3 firma bulunmaktadır.

3.5.2. Tekstil ve Hazır Giyim

Tekstil sektörü Bursa'da bugünden 1500 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. İpeğin Çin'den getirilip ilk kez Çin dışında üretilmesi M.S.550 civarında Bursa'da gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında da dokumacılık alanında ön planda

olan Bursa, bugün hala tekstil başkenti olarak anılmaktadır. Tekstil sektörü bünyesinde iplik üretiminden konfeksiyon üretimini barındırmaktadır.

Bursa tekstil sektöründe de ihracat gerçekleştiren önemli firmaları barındırmaktadır. Bursa'daki önemli tekstil firmaları; Yeşim Tekstil, Özdilek, Zorlu Tekstil'dir.

Bursa'da 2024 yılında gerçekleşen ihracatta hazır giyim ve konfeksiyon sektörü otomotiv sektörünün ardından ikinci sırada, tekstil sektörü ise üçüncü sırada yer almıştır.

Türkiye genelinde 2023 yılında 9.551.140 bin dolar olarak gerçekleşen tekstil ve hammaddeleri ihracatı 2024 yılında %0,5 oranında azalış gösterirken, Bursa'da 2023 yılında 1.259.899 bin dolar gerçekleşmiş, 2024 yılında da %1,9 oranında artış göstererek 1.283.893 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine Türkiye genelinde 2023 yılında 19.242.984 bin dolar olarak gerçekleşen hazır giyim ve konfeksiyon ihracatı 2024 yılında %6,8 oranında azalış göstererek 17.920.376 bin dolar olarak gerçekleşirken; Bursa'da 2024 yılında gerçekleşen hazır giyim ve konfeksiyon ihracatı bir önceki yıla göre %2 oranında artarak 1.574.929 bin dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.8: 2023-2024 Yılları Arasında Bursa ve Türkiye Tekstil ve Konfeksiyon Sektörleri İhracat Performansı (Bin \$)

Sektör	2023	2024	Değişim
Tekstil ve Hammaddeleri (Bursa)	1.259.899	1.283.893	%1,9
Tekstil ve Hammaddeleri (Türkiye)	9.551.140	9.495.711	-%0,6
Hazır Giyim ve Konfeksiyon (Bursa)	1.544.275	1.574.929	%2,0
Hazır Giyim ve Konfeksiyon (Türkiye)	19.242.984	17.920.376	-%6,9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2024.

Bursa 250 Büyük Firma Araştırması'na göre hazır giyim sektöründe 2023 yılında bir önceki yıla göre 1 firma azalarak 5 adet firma, tekstil sektöründe ise bir önceki yıla göre 3 firma azalarak 37 adet firma bulunmaktadır. 2023 yılında tekstil sektöründe gerçekleşen net satışlar, bir önceki yıla göre %28,13 oranında artış göstererek 64.608.891.106,00 TL olarak gerçekleşmiştir.

3.5.3.Gıda, Tarım ve Hayvancılık

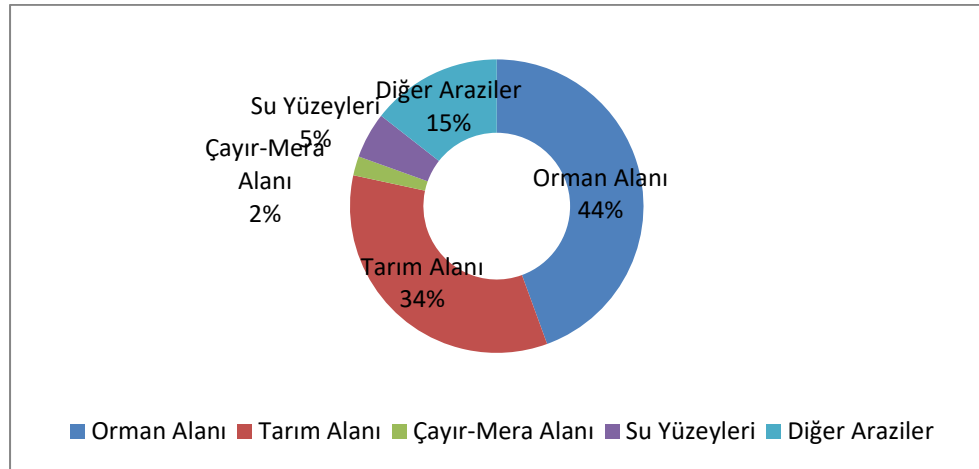
Bursa ekonomisinin temel taşlarından birini oluşturan tarım tarihi İpek Yolu'nun geçtiği stratejik konumu ve verimli toprakları sayesinde binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Bursa'nın sahip olduğu bereketli ovalar ve dağlık alanlar çeşitli meyve, sebze ve tahılın yetiştirilmesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Günümüzde artan modern tarım teknikleri ile birlikte tarım ürünlerinde kalite ve verimliliğin arttığı görülmektedir. Mevsim şartlarına bağlı kalmadan gerçekleştirilen sera tarımcılığı Bursa tarım sektöründe önemli bir yere sahiptir. Sera ürünü olarak Bursa'da yetiştirilen ürünler arasında, domates, çilek, patlıcan, salatalık, biber gibi ürünlerin sayılması mümkündür.

Sera tarımının yanı sıra organik tarım da Bursa'da önemli bir yere sahiptir. Sağlıklı ve doğal ürünlere talebin artmasıyla birlikte kimyasal gübre ve ilaç kullanılmadan, tamamen doğal yollarla üretilen ürünler yüksek çevre duyarlılığı ile birlikte tüketicilere ulaştırılmaktadır.

Bursa ilinin genel alanı 2024 yılında 1.088.638 hektardır. Bu alanın 483.542 hektarını orman alanları, 357.842,05 hektarını tarım alanları, 157.187,80 hektarını diğer araziler (meskun mahal, sanayi alanı), 55.245,30 hektarlık alanını su yüzeyleri ve 23.054 hektarlık alanını çayır-mera alanları oluşturmaktadır. Bu değerlere göre hazırlanan aşağıdaki grafikten de anlaşılabacağı gibi Bursa ilinin genel alanının %44'ünü orman alanları, %34'ünü tarım alanları, %15'ini diğer araziler, %5'ini su yüzeyleri ve %2'sini de çayır-mera alanları oluşturmaktadır.

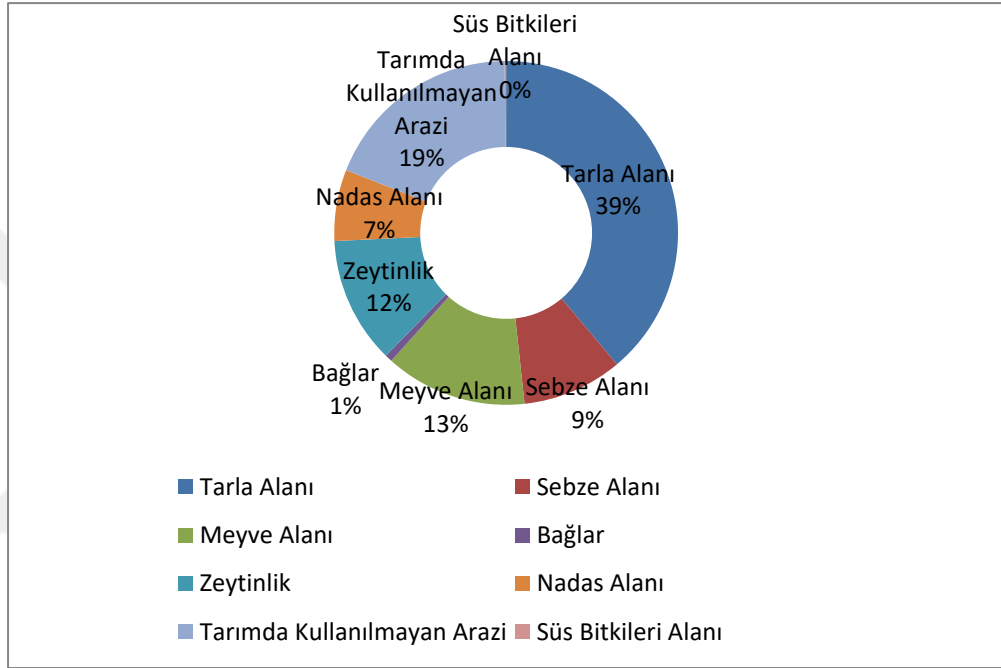
Grafik 3.8: Bursa İlinin Genel Alan Kullanım Dağılımı (Oran %)

Kaynak: TÜİK, *Arazi Kullanım İstatistikleri*, 2022.

Bursa genel alanının %34'ünü oluşturan tarım alanlarının 143.612,10 hektarını tarla alanları, 69.933,50 hektarını tarımda kullanılmayan araziler, 49.353,20 hektarını meyve alanları, 44.011 hektarını zeytinlikler, 34.912,80 hektarını sebze alanları, 24.766,50 hektarını nadas alanları, 2.604 hektarını bağlar ve 534,60 hektarını da süs bitkileri alanları oluşturmaktadır. Aşağıdaki grafikten tarım alanlarının il içindeki dağılımını yüzdelerle görmek mümkündür.

Grafik 3.9: Bursa İlinin Tarım Alanları Dağılımı (Oran, %)

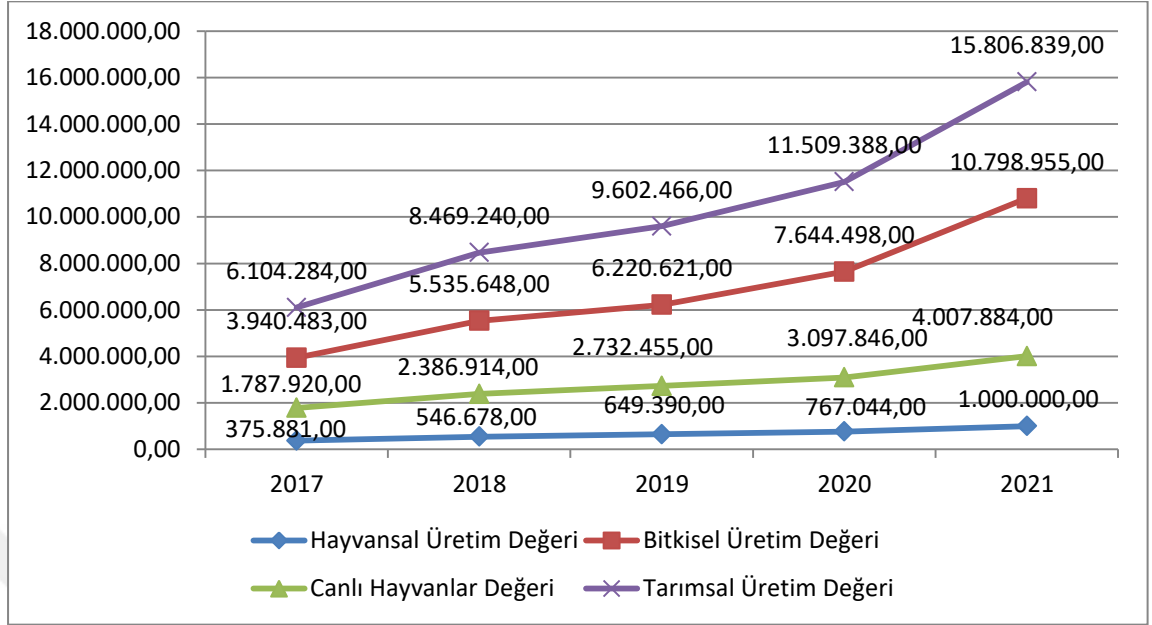

Kaynak: TÜİK, *Tarım Alanı Kullanım İstatistikleri*, 2022.

Bursa'daki tarımsal üretim değerinin yıllar içindeki gelişimini anlayabilmek için bitkisel üretim değeri, hayvansal üretim değeri, canlı hayvanlar değeri verileri incelenecektir. Bu çalışma hazırlanırken TÜİK tarafından 2022 yılı iller bazlı toplam tarımsal üretim verileri henüz açıklanmadığından 2021 yılı verilerine yer verilmiştir.

2021 yılı hayvansal üretim değeri TÜİK tarafından açıklanmadığından tahmini değer eklenmiştir. Bursa'da gerçekleşen tarımsal üretim değeri incelendiğinde yıllar içinde artan bir trend izlediği gözlenmektedir.

Grafik 3.10: Bursa'da Tarımsal, Bitkisel, Hayvansal Üretim ve Canlı Hayvan Değerleri (2017-2021)

Kaynak: TÜİK, Tarımsal Üretim İstatistikleri, 2021.

2022 yılında üretilen meyveler arasında armut 225.798 tonla 1.sırada, sofralık zeytin 187.692 tonla 2.sırada ve şeftali 105.586 tonla 3.sırada yer almıştır. Üretilen sebzelerde salçalık domates 1.265.206 tonla 1.sırada, karpuz 189.460 tonla 2.sırada ve sofralık domates 165.567 tonla 3.sırada yer almıştır. Tarla bitkileri arasında ise mısır 1.299.827 tonla 1.sırada yer almıştır.

2022 yılında gerçekleşen tarımsal ihracata bakıldığında en fazla ihracatı yapılan ilk 5 ürün ve kilogram bilgisi aşağıdaki tabloda verilmiştir. 2022 yılında en fazla ihracatı yapılan tarımsal ürün armut olmuştur.

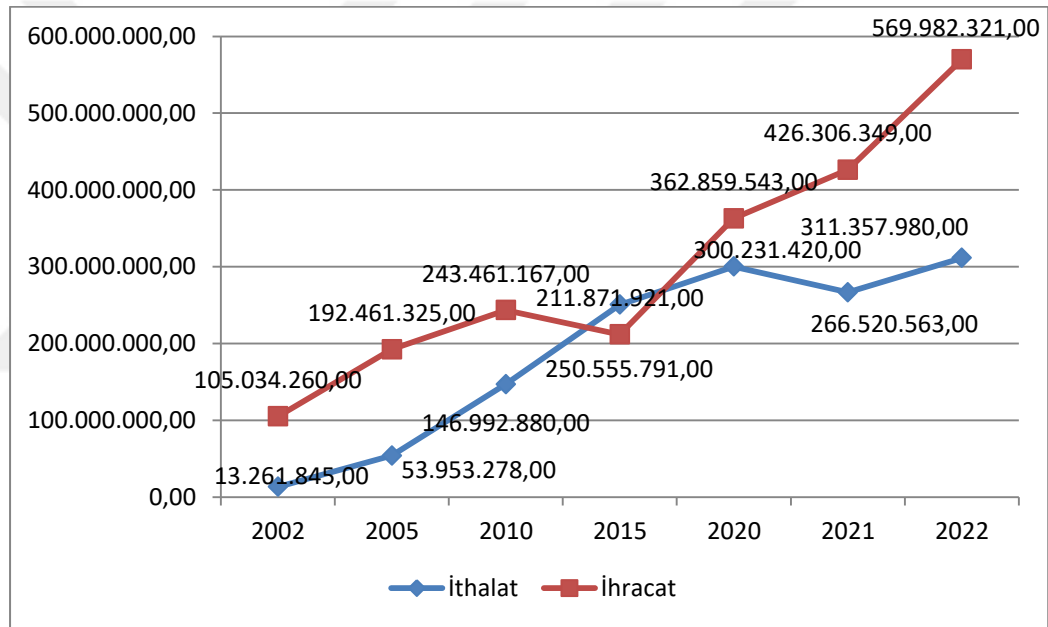
Tablo 3.9: 2022 Yılında Bursa'nın Tarım Ürünleri İhracatı (kg)

Ürünler	2022 Yılı İhracat (kg)
Armut	29.038.834
Biber	20.007.146
İncir	19.292.908
Domates	17.437.323
Soğan	10.229.327

Kaynak: TÜİK, Tarım Ürünleri Dış Ticaret İstatistikleri, 2022.

Bursa’da yıllar içinde gerçekleşen tarımsal ihracat ve ithalat değerlerine bakıldığında normal seyrin dışında 2015 yılında ithalat ihracattan fazla gerçekleşmiştir. 2015 yılında ihracatta normal seyre göre düşüş yaşandıktan sonra 2022 yılına kadar artış devam etmiştir. İthalatta da 2021 yılında bir düşüş yaşandıktan sonra 2022 yılında tekrar artış yaşanmıştır. Dolar bazında 2022 yılında gerçekleşen ihracatlara bakıldığında tarımsal ihracatın en fazla gerçekleştirildiği ilk 10 ülke sırasıyla şu şekildedir: Almanya, İtalya, İspanya, Fransa, Birleşik Krallık, Hollanda, Belçika, Yunanistan, Avusturya, Portekiz.

Grafik 3.11: 2002-2022 Yılları Arasında Bursa’nın Tarımsal İhracat Verileri (Bin \$)

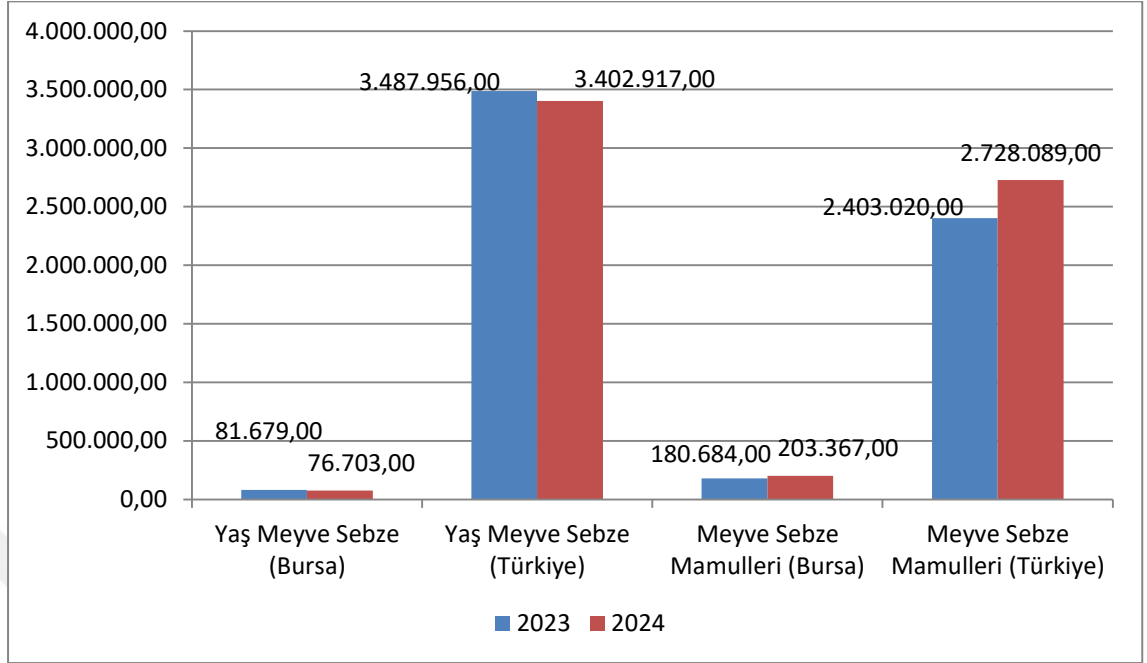

Kaynak: TÜİK, Tarım Ürünleri Dış Ticaret İstatistikleri, 2022.

2023 ve 2024 yıllarında yaş meyve sebze ve meyve sebze mamulleri sektöründe gerçekleşen ihracat değerleri aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Türkiye geneli ve Bursa’da 2024 yılında yaş meyve sebze ihracatı bir önceki yıla göre azalırken; meyve sebze mamulleri ihracatı 2023 yılına göre artış göstermiştir.

Tüm bu üretimin yanı sıra Bursa’da safran üretimini desteklemek amacıyla “Safran Üretimini Geliştirme Projesi” gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 2022 yılında ikinci yıl hasatları tamamlanmıştır.

Grafik 3.12: Bursa ve Türkiye Geneli Yaş Meyve Sebze ve Meyve Sebze Mamulleri İhracat Değerleri (Bin \$)

Kaynak: TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri*, 2024.

İpekböcekçiliğini eski canlı günlerine döndürebilmek amacıyla da Tarım ve Orman Bakanlığı desteği, Kozabirlik ve Bursa İl Tarım ve Orman Müdürlüğü işbirliğiyle ortaklaşa çalışmalar devam etmektedir.

3.5.4.Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerine göre; Türkiye’de 2024 yılında 1.331 adet Ar-ge merkezi bulunmaktayken, Bursa’da aynı yılda 134 adet Ar-ge merkezi bulunmaktadır. Türkiye’deki Ar-ge merkezlerinin %10,06’sı Bursa’da hizmet vermektedir.

Türkiye’deki Ar-ge merkezleri sıralamasında birinci sırada 427 Ar-ge merkeziyle İstanbul, ikinci sırada 152 Ar-ge merkeziyle Ankara, üçüncü sırada 138 Ar-ge merkeziyle Kocaeli yer almaktadır. Bursa 134 adet Ar-ge merkeziyle 4.sırada yer almaktadır. Bursa’yı 103 Ar-ge merkeziyle İzmir takip etmektedir.

Bursa’daki Ar-ge merkezlerinin sektörel sıralamasına baktığımızda ilk sırayı 58 adet ile otomotiv ve otomotiv yan sanayi sektörü almaktadır. Bu sektörü sırayla 24 adet

ile makine ve teçhizat imalatı ikinci sırada, 17 adet ile tekstil üçüncü sırada takip etmektedir.

Aşağıdaki tablodan görüleceği gibi Bursa'daki Ar-ge merkezlerinin sektörel sıralamasını da görmemiz mümkündür:

Tablo 3.10: Bursa'daki Ar-ge Merkezlerinin Sektörel Dağılımı

Sektör	Ar-ge Merkezi Sayısı
Otomotiv ve Otomotiv Yan Sanayi	58
Makine ve Teçhizat İmalatı	24
Tekstil	17
Gıda Sanayi	5
Demir ve Demir Dışı Metaller	4
Yazılım	4
Mobilya	3
Lastik-Plastik-Kauçuk	3
Tarım	3
İmalat Sanayi	3
Dökümcülük	2
Kimya	2
Bilgisayar ve İletişim Teknolojileri	1
Elektronik	1
İklimlendirme	1
Mühendislik/Mimarlık Faaliyetleri	1
Denizcilik	1
Enerji	1
Toplam	134

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ar-Ge ve Tasarım Merkezi İstatistikleri, 2024.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerine göre; Türkiye'de 2024 yılında 338 adet tasarım merkezi bulunmaktayken, Bursa'da aynı yılda 31 adet tasarım merkezi bulunmaktadır. Türkiye'deki tasarım merkezlerinin %9,17'si Bursa'da hizmet vermektedir.

Türkiye'deki tasarım merkezleri sıralamasında birinci sırada 149 tasarım merkeziyle İstanbul, ikinci sırada 36 tasarım merkeziyle Ankara yer almaktadır. Bursa

31 adet tasarım merkeziyle 3.sırada yer almaktadır. Bursa'yı 26 tasarım merkeziyle İzmir takip etmektedir.

Bursa'daki tasarım merkezlerinin sektörel sıralamasına baktığımızda ilk sırayı 17 adet ile otomotiv, otomotiv yan sanayi ve otomotiv tasarımı ve mühendislik sektörü almaktadır. Bu sektörü sırayla 4 adet ile tekstil ikinci sırada, 3 adet ile makine ve teçhizat imalatı üçüncü sırada takip etmektedir.

Aşağıdaki tablodan Bursa'daki tasarım merkezlerinin sektörel sıralaması yer almaktadır:

Tablo 3.11: Bursa'daki Tasarım Merkezlerinin Sektörel Dağılımı

Sektör	Tasarım Merkezi Sayısı
Otomotiv, Otomotiv Yan Sanayi, Otomotiv Tasarımı ve Mühendislik	17
Tekstil	4
Makine ve Teçhizat İmalatı	3
İmalat Sanayi	3
Mühendislik/Mimarlık Faaliyetleri	2
Mobilya	1
Gıda Sanayi	1
Toplam	31

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ar-Ge ve Tasarım Merkezi İstatistikleri, 2024.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.BURSA BÖLGESİNDE AKILLI UZMANLAŞMA:PAYDAŞ ANALİZİ VE BULGULAR

Bu bölümde akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa bölgesinde uygulanabilirliğini ve etkilerini anlayabilmek amacıyla kamu kurumları, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşu gibi paydaşlarla yapılacak görüşmelerin analizine yer verilecektir. Görüşmeler paydaşların akıllı uzmanlık stratejisine ilişkin farkındalıklarını, deneyimlerini ve işbirliği düzeylerini anlamaya yönelik gerçekleştirilecektir.

Bölümde, toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle incelenecek ve detaylandırılacaktır. Paydaşların, Bursa'nın ekonomik yapısı, sektörel kümelenme, yenilikçilik, sürdürülebilir ve yeşil kalkınma konularındaki görüşleri, stratejinin bölgesel kalkınmaya olan katkısı ve işbirliği durumu, stratejinin geliştirilmesi gereken ve güçlü yönleri hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

4.1.Nitel Araştırma Metodolojisi

Nitel araştırma bireylerin, toplulukların ve grupların belli bir konu üzerindeki algılarını, fikirlerini ve deneyimlerini anlamaya yönelik bir araştırma yaklaşımıdır. *“Nitel araştırmalar, veri toplama ve analiz sürecinde araştırmacıya esneklik sunar ve olguları doğal ortamlarında incelemeyi amaçlar”* (Denzin ve Lincoln, 2011:3).

Nitel araştırmanın temel özelliklerinden biri araştırmacının veri toplama aşamasında aktif rol almasıdır. Araştırmacı, katılımcılarla birebir etkileşim kurar, araştırma sorularıyla ve yapılandırılmamış gözlemler kullanarak bilgiler toplar. Bu bilgiler ışığında araştırmanın derinlemesine bilgi sağlamasına imkan tanır. Nicel araştırmadan farkı daha keşifsel bir yapıya sahip olması ve tasarım sürecinin esnek olmasını saymak mümkündür.

Karmaşık sosyal ilişkilerin ve bağlamsal unsurların anlaşılmasında derinlemesine bilgi sağlaması, veri toplama ve analizi süreçlerinde sağladığı esneklik, araştırılan konuda yer alan sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda farklılıkları dikkate

alması, araştırmacının değil katılımcıların merkezde yer alması gibi sebepler nitel araştırma yönteminin seçiminde önemli konulardır.

Konunun kendi bağlamı içinde anlaşılmasına çalışılması, keşifsel ve esnek bir yapıya sahip olması, katılımcıların kendi bakış açılarını ifade etmelerine olanak tanıyan açık uçlu sorularla görüşmeler yapılması, katılımcıların deneyimlerini inceleyerek derinlemesine analiz gerçekleştirmesi nitel araştırmanın özellikleri arasında sayılmaktadır.

Nitel araştırmada kullanılan araştırma soruları genellikle açık uçlu ve derinlemesine bilgi edinmeye yönelik şekilde olmaktadır. Bu sorularda amaç, konuyu farklı boyutlarıyla anlamlandırmak ve katılımcının deneyimlerini ve fikirlerini ortaya çıkarmaktır. Araştırma soruları veri toplama sürecinde ortaya çıkan durumlara göre değiştirilebilir ya da revize edilebilir.

Nitel araştırmada katılımcı seçerken genellikle amaçlı örnekleme yöntemleri kullanılmaktadır. Patton (2002)'a göre amaçlı örnekleme yaklaşımı araştırmacıya derinlemesine bilgi sağlayacak katılımcıları seçme esnekliği sunar. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden bazıları; farklı deneyim ve bakış açılarına sahip katılımcıların seçildiği *maksimum çeşitlilik örnekleme*, konunun yaygın olarak yaşandığı ya da görüldüğü katılımcıların seçildiği *“tipik durum örnekleme”*, bir konu hakkında uzmanlaşmış veya bilgi sahibi olan katılımcıların seçildiği *“uzman örnekleme”*, benzer özelliklere sahip katılımcıların seçildiği *“homojen örnekleme”*, bir durumu diğerlerinden farklı şekilde yaşayan katılımcıların seçildiği *“aykırı durum örnekleme”*dir. Katılımcılar seçilirken; konu hakkında bilgi, deneyim sahibi ve bağlamsal uygunluğa sahip olmasına, demografik, sosyal ve kültürel çeşitliliğe sahip olmasına, gönüllü ve erişilebilir olmasına, sorulan araştırma sorularına anlamlı ve detaylı cevaplar verebilecek durumda olmasına dikkat edilmelidir.

Nitel araştırmalarda veri toplama yöntemleri; derinlemesine görüşmeler, gözlem, odak grup çalışmaları, doküman analizi şeklinde gerçekleştirilir. Yöntem gerçekleştirilmeden önce görüşme formları, gözlem protokolleri hazırlanır ve açık, anlaşılır bağlama uygun sorular belirlenir. Sonrasında veri toplama araçları pilot bir çalışmada test edilir ve uygunluğu tespit edilir. Sonrasında ses veya görüntü kaydı veya

not alınarak veriler kaydedilir. Katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmeden önce her bir katılımcıya onam formu imzalatılır ve görüşmelerde gizlilik ve anonimlik ilkelerine uyulur.

Verilerin analizi süreci; görüşmeler sonucunda katılımcılardan edinilen bilgilerin düzenlenmesi, anlamlandırılması ve yorumlandırılması sürecidir. İlk olarak verilerin sistematik bir şekilde kodlanması, sınıflandırılması ve temalara ayrılmasını sağlayacak içerik analizi yapılması gerekmektedir. Ardından verilerdeki tema ve alt temaların çıkarılmasını sağlayacak tematik analiz gerçekleştirmek gereklidir. Verilerin temalara dönüştürülmesi için kodlama yapmak gereklidir. Verilerden tema ve örüntü çıkarma süreci katılımcıların ortak yönlerini ve bağlamın özelliklerini ortaya çıkaracaktır.

Tüm bu süreçlerde aktif rol alan katılımcının sahip olması gereken bazı özellikler mevcuttur. Bunlar; araştırmacının öznelliğinin farkında olması, ön yargılarının farkında olup tarafsızlık sağlaması, süreci açık ve şeffaf bir şekilde yönetmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Veri toplama sürecinde farklı veri kaynaklarının kullanımı araştırmanın doğruluğunu ve tutarlılığını sağlayacak önemli faktörlerden biridir. Araştırma sonunda elde edilen bulguların katılımcılarla paylaşılması ve değerlendirmelerinin alınması sonucunda araştırmacının yorumlarının doğruluğunu arttıracaktır. Sürecin şeffaflığını ve güvenilirliğini arttırmak için; veri toplama sürecinde verileri açık ve sistematik bir şekilde kaydetmek önemlidir. Kodlama ve analiz sürecinin belgelendirilmesi sürecin gözden geçirilmesi gerektiğinde faydalı olacaktır. Araştırmacının bir dış denetçi tarafından denetlenmesi, farklı veri kaynaklarının kullanılması ve araştırmacının öznelliğini yönetmesi araştırma sürecinin şeffaflığını ve güvenilirliğini arttıracaktır.

Katılımcıların haklarının korunması, gizlilik ve anonimlik ilkelerinin gözetilmesi ve verilerin güvenli bir şekilde saklanması araştırmanın etik boyutunu içerir. Katılımcıyla görüşme öncesi imzalatılacak onam formu, katılımcının hem araştırma konusu hakkında bilgilendirilmesini hem de gönüllü olarak katılmaları hakkında onaylarının alınmasını sağlar. Toplanan verilerin güvenliği de katılımcıların güvenliğini sağlamak için önemlidir. Veriler dijitalse şifreli veya korumalı dosyalarda, fizikselse kilitli dolaplarda saklanmalıdır. Veriler araştırma tamamlandıktan sonra genellikle 5 yıl

boyunca saklanmalıdır. Etik kurallara uyulması araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmaktadır.

Nitel araştırmanın avantajları; derinlemesine anlam sağlama, bağlamı vurgulama, esnek ve keşifsel bir yapıya sahip olma, karmaşık süreçleri anlama ve zengin veri üretimi olarak sayılabilirken, dezavantajları; genellenebilirlik eksikliği, öznellik riski, zaman ve kaynak gereksinimi, standartlaşma eksikliği, katılımcı etkisi olarak sayılmaktadır. Araştırmacılar, güçlü ve eksik yönleri dengeleyerek araştırmalarını tamamlamalıdır.

4.2.Araştırma Metodolojisi

Bu bölümde araştırmanın genel yöntemsel çerçevesi detaylandırılacaktır. Çalışmanın temel amacı; akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa bölgesindeki uygulanabilirliğini araştırmak ve bu süreçte Bursa bölgesinde yer alan kamu kurumu, üniversiteler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları gibi paydaş temsilcileriyle görüşerek, bakış açılarını anlamaktır. Çünkü akıllı uzmanlaşma stratejisinin temelinde, bölgesel kalkınmanın aktör temelli bir yaklaşımla şekillenmesi yer almaktadır. Bu çerçevede, sürece dahil olan aktörlerin konuya bakışları, stratejik önceliklere dair farkındalık düzeyleri ve mevcut kapasitelere ilişkin yorumları, hem bölgesel potansiyelin doğru analiz edilmesi hem de uygulanabilir politika önerilerinin geliştirilebilmesi açısından belirleyicidir. Bu paydaşların algı ve yönelimlerini anlamak, bölgeye özgü güçlü alanların tespiti, kaynakların etkin tahsisi ve gerçekçi bir uzmanlaşma politikası geliştirilmesi için gerekli kurumsal ve stratejik çerçevenin oluşturulmasına katkı sunmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur.

Çalışma, gerek kuramsal çerçevede ortaya konulan bilgilerle gerekse saha verileriyle bölgesel kalkınma süreçlerinin çok aktörlü yapısını analiz etmeye yönelmiştir. Bu kapsamda, nitel araştırma metodolojisi çerçevesinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak veri toplanmış, elde edilen bulgular içerik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Araştırma sürecinde kullanılan yöntem ve yaklaşımlar, çalışmanın hem bilimsel niteliğini artırmayı hem de araştırma sorularına derinlikli yanıtlar üretebilmeyi

hedeflemiştir. Bölüm içinde sırasıyla araştırma yaklaşımı, tasarımı, örnekleme, veri toplama süreci, analiz teknikleri ve etik boyut gibi temel başlıklar ele alınacaktır.

4.2.1 Araştırma Tasarımı

Bu araştırma, nitel bir yaklaşımla yapılandırılmış olup, betimsel bir tasarım benimsenmiştir. Nitel araştırmalar, katılımcıların deneyimlerini ve algılarını derinlemesine anlamayı amaçlar. Bu bağlamda, çalışmanın amacı doğrultusunda, Bursa bölgesinde faaliyet gösteren kamu kurumu, üniversite, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları gibi paydaşların akıllı uzmanlaşma stratejisi bağlamındaki görüş ve yaklaşımlarını derinlemesine inceleyebilmek için uygun yöntem olarak nitel araştırma tasarımı tercih edilmiştir.

Betimsel tasarım, araştırma sürecinde mevcut durumun olduğu gibi ortaya konulmasına olanak sağlar. Bu çalışmada da amaç; belirli bir müdahalede bulunmak ya da değişkenler arası nedensellik kurmak değil, katılımcıların mevcut politika, uygulama ve işbirliklerine dair yaklaşımlarını ve değerlendirmelerini ortaya koymaktır.

Araştırma tasarımında nitel araştırma desenleri esas alınmış olup, karmaşık toplumsal ve ekonomik etkileşimleri anlamak için katılımcıların gözlemleri ve deneyimleri ön planda tutulmuştur. Bu yöntem, akıllı uzmanlaşma stratejisi çerçevesinde yerel dinamiklerin ve paydaşlar arasındaki etkileşimlerin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır.

Çalışmanın tasarım sürecinde, bölgesel kalkınma literatüründen, daha önce yayınlanmış akıllı uzmanlaşma stratejisi rehberlerinden ve kalkınma politikalarından faydalanılarak görüşme formu hazırlanmış ve veri toplama süreci bu şekilde gerçekleştirilmiştir. Araştırma tasarımı, görüşme verileriyle kavramsal çerçeveyi ilişkilendirerek Bursa özelinde akıllı uzmanlaşma stratejisinin uygulanabilirliğini değerlendirmeyi hedeflemiştir.

4.2.2. Araştırma Yaklaşımı

Bu çalışmada araştırma problemi olan akıllı uzmanlaşma stratejisinin bölgesel kalkınma sürecindeki yeri ve Bursa özelindeki uygulamaları kapsamlı ve derinlemesine incelenmek istendiğinden nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırmalar, sosyal olguları anlamaya yönelik olarak bireylerin deneyimlerini, düşüncelerini ve

sosyal yapıların işleyişini anlamaya çalışır. Bu bağlamda, tekil nicel göstergelerle açıklanamayacak kadar çok boyutlu olan bölgesel kalkınma stratejileri, kurumlar arası ilişkiler, yerel aktörlerin tutum ve algıları gibi konular nitel yöntemlerle daha anlamlı biçimde analiz edilebilecektir.

Bu yaklaşım doğrultusunda, Bursa'daki kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcilerinin bakış açıları, uygulama deneyimleri ve algıları yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Amaç, yalnızca mevcut politikaların nasıl işlediğini tespit etmek değil, aynı zamanda yerel düzeyde uygulayıcıların ve paydaşların akıllı uzmanlaşma sürecini nasıl kavradığını, hangi ihtiyaçları önceliklendirdiklerini ve stratejik yönelimleri nasıl şekillendirdiklerini anlamaktır.

Araştırma yaklaşımı olarak olgu bilim (fenomenoloji) deseninden yararlanılmıştır. Çünkü bu desen, belirli bir olguya (akıllı uzmanlaşma stratejisi ve bölgesel kalkınma) dair bireylerin ya da grupların ortak anlam yapılarını ortaya koymaya olanak tanır. Görüşülen bireylerin kendi rollerine, kurumlarına ve Bursa'nın ekonomik-coğrafi yapısına göre stratejiyi nasıl deneyimledikleri bu araştırmanın temel çıkarım alanını oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, çalışma açıklayıcı nitelik taşımaktadır. Çünkü Türkiye'de akıllı uzmanlaşma stratejisinin bölgesel kalkınmaya etkileri üzerine literatür henüz gelişmekte olup Bursa ili özelinde yapılmış özgün saha araştırmaları sınırlıdır. Bu nedenle araştırma, hem mevcut durumu anlamayı hem de bu alandaki yeni çalışmalara zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma, aynı zamanda keşifsel ve tanımlayıcı bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Keşifsel yöntem, akıllı uzmanlaşma stratejisinin bölgedeki uygulanabilirliğini anlamak için katılımcılardan toplanan verilerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesini sağlar. Tanımlayıcı yaklaşım ise, bölgedeki mevcut dinamiklerin ve yapıların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak için kullanılmıştır.

Sonuç olarak, bu araştırmada seçilen nitel yaklaşım, hem konunun karmaşıklığı hem de yerel bağlamın anlaşılması açısından uygun bir tercih olmuştur. Araştırma süreci boyunca katılımcıların ifadelerine ve deneyimlerine odaklanılarak, Bursa'da akıllı uzmanlaşma uygulamalarının güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve mevcut yapısal sınırlılıkları tespit edilmiştir.

4.2.3.Araştırma Sorularının Hazırlanması

Araştırmada kullanılacak araştırma soruları, literatür taraması ve uzman görüşleri ile geliştirilmiştir. Formların hazırlanmasında şu adımlar izlenmiştir:

- **Literatür Taraması:** Akıllı uzmanlaşma stratejisi ve bölgesel kalkınma ile ilgili temel teorik çalışmalar incelenmiş, güncel uygulama örnekleri değerlendirilmiştir.
- **Pilot Çalışma:** Görüşme soruları pilot bir çalışma ile test edilerek anlaşılabilirlik ve uygulanabilirlik açısından gözden geçirilmiştir.
- **Uzman Görüşleri:** Akademisyenler ve saha çalışmalarında deneyimli kişilerden alınan geribildirimlerle sorular düzenlenmiştir.

Bu çalışmada kullanılan araştırma soruları, bölgesel kalkınma sürecinde akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa bölgesindeki yansımalarını ve paydaşlar nezdindeki algı, uygulama ve beklentileri anlamaya yönelik olarak yapılandırılmıştır. Araştırma sürecinin temelini oluşturan bu sorular, çalışmanın amacıyla uyumlu şekilde, literatür taraması, politika belgeleri ve Avrupa Komisyonu'nun akıllı uzmanlaşmaya ilişkin stratejik çerçeveleri göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir.

Araştırma soruları; kamu kurumları, üniversiteler, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere dört temel paydaş grubuna yöneltilmiş, her grup için özgün ve tematik olarak yapılandırılmış soru setleri hazırlanmıştır. Bu yaklaşım, farklı aktörlerin bölgesel kalkınma ve akıllı uzmanlaşma süreçlerine ilişkin bakış açılarını daha derinlemesine analiz etmeyi mümkün kılmaktadır.

Soru formu oluşturulurken aşağıdaki ilkeler esas alınmıştır:

- Açık uçlu ve açıklamaya dayalı olması, katılımcıların görüşlerini detaylandırmasına imkan vermek,
- Tematik çeşitlilik içermesi, sadece ekonomik öncelikler değil, aynı zamanda kültürel yapı, yenilikçilik, sürdürülebilirlik, uluslararasılaşma ve iş birlikleri gibi alanlarda da bilgi toplanmasını sağlamak,
- Grup bazlı özelleştirme, her paydaşın kurumsal pozisyonuna ve katkı kapasitesine uygun içerik geliştirmek,

- Araştırma amacına hizmet etmesi, Bursa'nın bölgesel kalkınma dinamiklerini akıllı uzmanlaşma yaklaşımı üzerinden irdelemeyi olanaklı kılmak.

Bu doğrultuda geliştirilen soru grupları aşağıdaki tematik başlıklar etrafında şekillendirilmiştir.

- Ekonomik Öncelikler ve Sektörler
- Kültürel ve Yerel Dinamikler
- Yenilikçilik ve Dijitalleşme
- Sürdürülebilirlik ve Yeşil Dönüşüm
- Uluslararasılaşma ve İş Birlikleri
- Üniversite-Sanayi-Kamu İşbirliği
- Bölgesel Ortaklık ve Koordinasyon

Soru örnekleri, katılımcıların faaliyet alanlarına uygun olarak küçük uyarlamalarla yöneltilmiş; ancak temel yapı korunarak analiz sürecinde karşılaştırmalı değerlendirme yapılabilmesi sağlanmıştır. Ayrıca sorular, görüşmeyi yönlendiren değil, görüşmeyi derinleştiren bir yapıda kurgulanarak katılımcıların serbest anlatımına olanak tanıyacak şekilde tasarlanmıştır..

4.2.4.Katılımcı Grubu

Bu araştırmanın katılımcı grubunu, Bursa ilinde bölgesel kalkınma süreçlerinde etkili olan kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcileri oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemi kapsamında, farklı kurumsal düzeylerde bilgi ve deneyim sahibi olan aktörlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların seçimi, amaçlı örnekleme yöntemiyle yapılmış, bu sayede akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa özelinde uygulanışı ve etkileri üzerine bilgi sağlayabilecek temsilcilerle derinlemesine görüşmeler yapılması hedeflenmiştir.

Araştırma kapsamında toplam 16 kişiyle görüşülmüştür. Bu görüşmelerin 6'sı kamu kurumu temsilcileri, 3'ü üniversite temsilcileri, 5'i özel sektör temsilcisi ve 2'si sivil toplum kuruluşu temsilcileridir. Görüşmelerin bir kısmı yüz yüze, bir kısmı ise çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler, ilgili temsilcilerin kendi kurumsal perspektiflerinden akıllı uzmanlaşma stratejisi, bölgesel kalkınma öncelikleri, üniversite-sanayi iş birlikleri, sürdürülebilirlik ve dijital dönüşüm gibi temalar etrafında bilgi vermeleri amacıyla yapılandırılmıştır.

Bu çeşitlilik, araştırmanın çok aktörlü doğasına uygun bir şekilde farklı kurumsal bakış açılarını karşılaştırmalı olarak ele almayı mümkün kılmış ve araştırmanın bütünsel bir perspektifle değerlendirilmesini sağlamıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgular, Bursa’da akıllı uzmanlaşma sürecinin mevcut durumu ile birlikte, bu sürece dair ihtiyaçlar, fırsatlar ve sınırlılıklar hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapılmasına katkı sunmuştur.

Katılımcıların seçimi, bilgiye erişim kolaylığı ve çalışmanın amacına uygunluk kriterleri esas alınarak yapılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile aşağıdaki gruplar belirlenmiştir:

- **Kamu Kurumları:** Ekonomik kalkınma stratejilerinde aktif rol oynayan kamu çalışanları ve yöneticiler.
- **Özel Sektör:** Bursa’daki organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren firma yöneticilerinin yanı sıra bu gruba bölgesel kalkınmayı destekleyen sivil toplum kuruluşlarının yöneticileri de eklenmiştir.
- **Üniversiteler:** Akademisyenler ve bölgeyle ilgili bilimsel çalışmalar yapan araştırmacılar.

Katılımcı grubunun çeşitliliği, araştırma bulgularının genellenebilirliğini artırmak için önemlidir. Katılımcı seçiminde sektörel çeşitlilik ve bölgesel özel faktörler dikkate alınmıştır.

4.2.5.Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, bölgesel kalkınma süreçlerinde akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa özelinde nasıl algılandığını, uygulandığını ve değerlendirildiğini derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar, bireylerin yaşantılarını, deneyimlerini ve anlamlandırma süreçlerini anlamayı amaçlayan araştırma türleri olup, özellikle sosyal bilimlerde karmaşık olguların anlaşılmasında etkili bir yaklaşım sunar.

Araştırma, durum çalışması desenine dayanmaktadır. Durum çalışması; belirli bir bağlamda, belirli bir olay, süreç, kurum ya da uygulamayı detaylı ve çok yönlü biçimde ele alan bir yöntemdir. Bu bağlamda çalışmada, Bursa ili örneği üzerinden akıllı uzmanlaşma stratejisine dair mevcut durumu ortaya koymak hedeflenmiştir. Bursa'nın sektörel yapısı, kalkınma politikalarındaki yeri, kurumsal iş birlikleri ve bölgesel strateji uygulamaları bu çerçevede incelenmiştir.

Araştırmanın temel veri kaynağını yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler oluşturmuştur. Görüşmeler araştırma sorularına paralel biçimde oluşturulan soru listeleri üzerinden gerçekleştirilmiş, ancak katılımcıların görüşlerini serbestçe ifade etmelerine olanak tanıyacak esneklikte yürütülmüştür. Bu yaklaşım sayesinde, hem önceden belirlenmiş konulara dair bilgi elde edilmiş hem de katılımcıların deneyimlerine dayalı özgün görüşleri çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Araştırma sürecinde, görüşmelerin birebir ve doğrudan yürütülmesi, konunun bağlamsal olarak daha iyi kavranmasına yardımcı olmuş; ayrıca kurumsal farklılıklar, rol ve pozisyonlar açısından karşılaştırmalı analizler yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Çalışma kapsamında kullanılan yöntem, akıllı uzmanlaşma gibi çok aktörlü, çok katmanlı ve yerel düzeyde özgünlük taşıyan bir stratejinin değerlendirilmesinde derinlikli bir anlayış kazandırmıştır.

Bu yöntemin seçilmesindeki temel neden, konunun hem kavramsal hem de uygulama boyutlarıyla anlaşılabilmesi ve farklı kurumsal perspektiflerin karşılaştırılmasına imkan tanımasıdır. Niteliksel yaklaşım, bu bağlamda Bursa'nın kalkınma dinamiklerinin yalnızca sayısal göstergelerle değil, aynı zamanda aktörlerin deneyim ve algılarıyla da değerlendirilmesini sağlamıştır.

4.2.6.Araştırma Örneklemi

Bu araştırmanın örneklemini, Bursa ilinde bölgesel kalkınma politikalarının planlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve izlenmesi süreçlerinde doğrudan veya dolaylı şekilde görev alan kamu kurumları, üniversiteler, özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinden temsilciler oluşturmaktadır. Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, farklı kurumların ve aktörlerin akıllı uzmanlaşma stratejisi hakkındaki bilgi, deneyim ve yaklaşımlarını analiz etmek hedeflenmiştir.

Amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu örnekleme türü, çalışmanın amacı doğrultusunda bilgi zenginliği yüksek katılımcıların bilinçli olarak seçilmesini öngörmektedir. Özellikle Bursa'nın sosyo-ekonomik ve sektörel yapısı göz önünde bulundurularak, kalkınma sürecinde etkili pozisyonlarda bulunan karar vericilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında toplamda 16 görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcı profili şu şekildedir:

- 6 kamu kurumu temsilcisi (kalkınma ajansı, belediye, ihracatçı birlikleri vb.)
- 3 üniversite temsilcisi (TTO, AR-GE Koordinatörlüğü, Meslek Yüksekokulu vb.)
- 2 sivil toplum kuruluşu temsilcisi (iş dünyası dernekleri vb.)
- 5 özel sektör temsilcisi (imalat sanayi, teknoloji firmaları vb.)

Görüşmeler katılımcıların kurumlarında veya uygun gördükleri ortamlarda gerçekleştirilmiş ve her bir görüşme yaklaşık 25-30 dakika sürmüştür. Katılımcıların kurumları ve unvanları etik ilkelere bağlı kalınarak çalışmada anonimleştirilmiş ve analizlerde sadece kurum türü düzeyinde belirtilmiştir.

Bu örneklem yapısı sayesinde, akıllı uzmanlaşma stratejisinin Bursa özelinde hem politika yapıcılar hem de uygulayıcı aktörler açısından çok yönlü bir şekilde değerlendirilmesi mümkün olmuştur. Ayrıca bu dağılım, kamu-üniversite-özel sektör-sivil toplum dörtlüsünü içeren bütüncül bir yaklaşım geliştirmeye olanak tanımaktadır.

4.2.7. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu kullanılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda hazırlanan bu form, katılımcıların kendi deneyimlerini, görüşlerini ve değerlendirmelerini özgürce ifade edebilmelerine olanak tanımıştır. Görüşme formu; araştırma sorularına, literatürdeki ön kabullere ve çalışmanın amacı doğrultusunda şekillendirilmiş temalara dayalı olarak oluşturulmuştur.

Sorular açık uçlu olarak tasarlanmış ve katılımcının konuyla ilgili düşüncelerini yönlendirmeden açıklamasına imkan tanıyacak biçimde yapılandırılmıştır. Sorular;

kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcileri için farklılaştığı durumlarda ilgili gruba özel olarak uyarlanmıştır. Görüşme formu, ön test süreciyle denenmiş ve gerekli düzenlemeler sonrasında nihai hale getirilmiştir.

Görüşmeler, araştırmacı tarafından çevrimiçi veya yüz yüze olmak üzere katılımcıların tercihinine göre gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiş, kayıtlar daha sonra deşifre edilmiştir. Böylelikle verilerin güvenilir biçimde saklanması ve analiz sürecinde kullanılacak sağlam bir veri seti oluşturulması sağlanmıştır.

Bu yöntemle hem nicel veri toplama araçlarının sağlayamayacağı derinlikte niteliksel veriler elde edilmiş hem de bölgedeki kurumların ve sektör temsilcilerinin perspektifleri doğrudan çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılacaktır. Bu form, katılımcıların akıllı uzmanlaşma stratejisi ile ilgili farkındalıklarını, algılarını ve önerilerini anlamaya yönelik açık uçlu sorular içermektedir. Form, literatür taraması ve uzman görüşleriyle geliştirilmiştir ve pilot bir çalışmayla test edilmiştir. Veriler, ses kayıt cihazı ile kaydedilecek, transkript edilerek analiz edilecektir. Görüşmelerin ortalama 20-30 dakika arasında süreceği öngörülmektedir.

4.2.8. Veri Analizi Süreci

Bu çalışmada görüşmeler yoluyla elde edilen nitel veriler, sistematik bir yaklaşımla tematik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın doğası gereği, katılımcıların deneyimlerine, algılarına ve önerilerine dayalı olarak derinlemesine bilgi toplanmış; bu bilgilerin anlamlı biçimde yorumlanabilmesi için analiz süreci çeşitli aşamalardan oluşmuştur.

Öncelikle ses kayıtları alınan tüm görüşmeler araştırmacı tarafından eksiksiz şekilde yazıya dökülmüş ve her bir transkript dikkatle okunarak veri bütünlüğü sağlanmıştır. Bu ilk inceleme sırasında, dikkat çeken ifadeler, vurgular ve tekrar eden kavramlar not edilerek araştırmanın genel amacı ile örtüşen potansiyel kodlar belirlenmiştir.

Kodlama süreci açık kodlama yöntemiyle oluşturulmuş, katılımcı ifadelerinde öne çıkan kelime ve kavramlar üzerinden temalar oluşturulmuştur. Kodlama yalnızca

araştırma öncesinde belirlenen temalarla sınırlı tutulmamış; görüşmeler esnasında ortaya çıkan yeni olgular da dikkate alınarak veri odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Böylelikle araştırmanın esnek yapısı korunmuş ve katılımcıların düşüncelerinin olabildiğince özgün biçimde analiz sürecine yansması sağlanmıştır.

Kodlama işlemini takiben, benzer içeriklere sahip kodlar gruplanmış ve bu gruplar etrafında ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Oluşturulan temalar, araştırma sorularıyla ilişkilendirilerek yapılandırılmış ve bu sayede görüşmelerden elde edilen bulguların sistematik bir şekilde sunulması mümkün kılınmıştır.

Verilerin analizinde güvenilirliğin artırılması amacıyla kodlama süreci araştırmacı tarafından birkaç kez gözden geçirilmiş, temalar arasında tutarlılık sağlanmıştır. Ayrıca, temaların kapsayıcılığı ve analiz sürecinin bütünlüğü açısından içerik kontrolü gerçekleştirilmiş, farklı görüşlerin dengeli bir şekilde sunulmasına özen gösterilmiştir.

Tüm bu aşamalar sonucunda, elde edilen bulgular çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tematik başlıklar altında sunulmuş ve Bursa bölgesinde akıllı uzmanlaşma sürecine ilişkin aktörlerin görüşleri çok yönlü bir biçimde ortaya konulmuştur.

4.2.9.Araştırmanın Etik Boyutu

Bu araştırma, bilimsel araştırma ilkelerine ve sosyal bilimlerde etik kurallara uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmanın tüm süreçlerinde, katılımcı korunması, gönüllülük esasının sağlanması ve gizlilik ilkesine riayet edilmesi öncelikli olarak gözetilmiştir.

Araştırmada kullanılan görüşme tekniği gereği birebir iletişim kurulmuş ve her katılımcıya araştırmanın amacı, kapsamı ve kullanımı konusunda açık ve anlaşılır bilgiler verilmiştir. Görüşmeler başlamadan önce katılımcıların bilgilendirilmiş onamları alınmış; kendilerine araştırmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı, istedikleri zaman görüşmeyi sonlandırabilecekleri ve yanıt vermek istemedikleri sorulara cevap vermek zorunda olmadıkları açıkça belirtilmiştir.

Görüşme esnasında elde edilen veriler, yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmış ve üçüncü kişilerle hiçbir şekilde paylaşılmamıştır. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş; raporlamada kişisel bilgiler açıkça belirtilmeden, katılımcılar kurum türü ve

temsil sırasına göre (örneğin “Kamu Temsilcisi 2”, “Özel Sektör Temsilcisi 1” gibi) kodlanarak yer almıştır. Bu uygulama, hem verilerin analiz sürecinde bütünlüğü korumak hem de katılımcıların anonim kalmasını sağlamak amacıyla benimsenmiştir.

Ayrıca, araştırma sürecinde hiçbir maddi çıkar gözetilmemiş; katılımcıların kurumsal ya da kişisel çıkarlarına zarar verebilecek herhangi bir ifade ya da yorumdan özellikle kaçınılmıştır. Araştırmanın sonuçları, tarafsızlık ve nesnellik ilkeleri çerçevesinde yorumlanmış, katılımcıların ifadeleri bağlamından koparılmadan analiz edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, akademik dürüstlük ilkelerine, araştırma etiğine ve katılımcı haklarına tam bir bağlılıkla gerçekleştirilmiş olup; etik ihlallerden kaçınmak adına gerekli tüm önlemler titizlikle alınmıştır.

Araştırma sürecinde dikkat edilen etik hususlar şunlardır:

1. **Bilgilendirilmiş Onam:** Katılımcılara, araştırmanın amacı, yöntemi, veri toplama süreci ve verilerin nasıl kullanılacağı konusunda açık ve anlaşılır bilgiler verilmiştir. Katılımcılardan görüşme öncesinde yazılı veya sözlü bilgilendirilmiş onam alınmıştır.
2. **Gizlilik ve Anonimlik:** Katılımcıların kimlik bilgileri tamamen gizli tutulmuş ve elde edilen veriler anonimleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler yalnızca araştırma amacı doğrultusunda kullanılmış, üçüncü şahıslarla paylaşılmamıştır.
3. **Veri Güvenliği:** Toplanan veriler güvenli bir ortamda saklanacak, yalnızca araştırmacının erişimine açık olacaktır. Ses kayıtları ve transkriptler, araştırmanın tamamlanmasının ardından etik kurallar doğrultusunda imha edilecektir.
4. **Gönüllülük Esası:** Araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalıdır. Katılımcılar, herhangi bir aşamada sorumluluk üstlenmeden araştırmadan çekilme hakkına sahiptir.
5. **Çıkar Çatışması:** Araştırmacı ile katılımcılar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Araştırma, objektif ve bilimsel ilkelere dayalı olarak yürütülmüştür.

Bu etik kurallar doğrultusunda yürütülen çalışma, katılımcıların haklarını korurken bilimsel ve güvenilir sonuçlara ulaşmayı amaçlamaktadır. Etik kurul onayı alındıktan sonra veri toplama süreci başlatılmıştır.

4.2.10.Araştırmanın Katkısı

Bu araştırma, bölgesel kalkınma politikalarının yerel düzeyde nasıl şekillendiğini ve uygulandığını anlamaya yönelik bir çaba olarak, Bursa örneği üzerinden akıllı uzmanlaşma yaklaşımının mevcut durumu ve işleyişini analiz etmektedir. Çalışma, literatürde sıklıkla kavramsal düzeyde ele alınan akıllı uzmanlaşmanın sahadaki yansımalarını, aktörlerin bu kavrama yüklediği anlamları ve yerel stratejik yönetim kapasiteleri ile olan ilişkisini detaylı biçimde ortaya koyarak özgün bir katkı sunmaktadır.

Araştırmanın temel katkılarından biri, akıllı uzmanlaşmanın sadece sektörel önceliklerin belirlenmesine odaklı bir süreç olmadığını, aynı zamanda yerel aktörler arasında güven, koordinasyon ve iş birliği temelinde gelişen bir yönetim mantığına dayandığını göstermesidir. Bu kapsamda Bursa’da faaliyet gösteren kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcileriyle yapılan derinlemesine görüşmeler, bölgedeki paydaşların akıllı uzmanlaşma sürecine ne ölçüde katıldıkları, süreci nasıl algıladıkları ve hangi yapısal sınırlılıklara takıldıkları gibi konulara ışık tutmaktadır.

Çalışmanın önemli bir diğer katkısı da, bölgesel kalkınma stratejilerinin tasarımı ve uygulanmasında akıllı uzmanlaşma ilkelerinin ne düzeyde içselleştirildiğini analiz etmesidir. Elde edilen veriler, Bursa özelinde sektörel potansiyelin yüksek olmasına rağmen, bilgi temelli kalkınmanın kurumsal ve yönetsel zemininin henüz tam anlamıyla oluşmadığını; katılımcı planlamanın sınırlı düzeyde kaldığını ve üniversite-sanayi-kamu iş birliği mekanizmalarının çoğu zaman stratejik değil, proje bazlı yürütüldüğünü ortaya koymuştur.

Ayrıca araştırma, akıllı uzmanlaşma stratejisinin yerel düzeyde kurumsallaşması sürecinde karşılaşılan zorlukları ve bu süreci destekleyici yapısal koşulları analiz ederek politika yapıcılara ve uygulayıcılara yönelik somut çıkarımlar sunmaktadır. Bu bağlamda özellikle karar alma süreçlerine daha fazla yerel katılım sağlanması, sektörel veri üretiminin güçlendirilmesi, ağ yapılarına dayalı kolektif bilgi üretiminin teşvik edilmesi ve yerel aktörler arası stratejik uyumun artırılması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, akıllı uzmanlaşma stratejilerinin başarılı olabilmesi için sadece ekonomik potansiyelin değil, aynı zamanda kurumsal kapasitenin, yerel iş birliğinin ve yönetim kalitesinin de dikkate alınması gerektiğini vurgulayan bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bursa örneğinde elde edilen bulgular, sadece bu bölgeye özgü bir analiz sunmakla kalmamakta, aynı zamanda Türkiye’deki diğer bölgelere de kıyaslama ve strateji geliştirme açısından yol gösterici olabilecek nitelikte veriler üretmektedir.

4.3.Bulgular ve Yorumlar

4.3.1.Bursa’nın Sektörel Dinamikleri ve Öne Çıkan Alanlar

Bursa, Türkiye’nin en önemli sanayi kentlerinden biri olarak, çok sektörlü yapısı ve üretim çeşitliliğiyle dikkat çekmektedir. Katılımcıların görüşlerine göre, Bursa’nın sektörel yapısı tarihsel olarak güçlü bir üretim kültürüne, nitelikli iş gücüne ve coğrafi avantajlara dayanmaktadır. Özellikle otomotiv, makine-metal, tekstil, mobilya ve gıda gibi sektörler hem istihdam hem de ihracat açısından bölgenin lokomotifleri olarak öne çıkmaktadır.

Görüşmelerde otomotiv sektörü sıklıkla bölgenin “amiral gemisi” olarak tanımlanmıştır. Bu sektör yalnızca büyük ölçekli firmalarla değil, aynı zamanda tedarik zincirine entegre olmuş KOBİ’lerle birlikte büyük bir ekosistem oluşturmuştur. Otomotiv yan sanayisi, Ar-Ge yatırımları ve ihracat kapasitesiyle birlikte bölgesel kalkınmada yüksek katma değer yaratma potansiyeline sahiptir. Katılımcıların bir kısmı, bu sektördeki dönüşüm ihtiyacına (özellikle elektrikli araçlar, yazılım entegrasyonu ve sürdürülebilir üretim) dikkat çekerek, teknolojik uyumun hem fırsat hem de tehdit olduğunu ifade etmiştir.

Makine-metal sektörü ise mühendislik kabiliyeti ve ileri teknoloji kullanımıyla ön plana çıkmakta, yerli üretim kapasitesinin artırılmasında stratejik bir rol üstlenmektedir. Bu sektörde faaliyet gösteren firmaların ihracat pazarlarında rekabet gücünü koruyabilmesi için dijital dönüşüme ayak uydurması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca sektörün kümelenme potansiyeli ve Ar-Ge faaliyetlerine açık yapısı, kamu destekleri ve üniversite iş birlikleriyle desteklenmektedir.

Tekstil sektörü, Bursa'nın geleneksel üretim kimliğinin taşıyıcısı olarak görülmektedir. Görüşmelerde bazı katılımcılar bu sektörü “eski gücünü yitirmiş ama potansiyeli hala yüksek” şeklinde tanımlamışlardır. Teknik tekstiller ve sürdürülebilir üretim modelleri, tekstilin gelecekteki rekabet kabiliyeti açısından önemli yönelimler olarak değerlendirilmiştir. Sektördeki firmaların inovasyon kapasitesini artırmaya yönelik ihtiyaçları sıkça dile getirilmiştir.

Mobilya ve gıda sektörleri ise bölge ekonomisinin istihdam yaratan, yerel kaynaklara dayalı sektörleri olarak görülmektedir. Özellikle İnegöl örneğinde olduğu gibi mobilya sektörü, iç pazarın yanı sıra uluslararası pazarlarda da güçlü bir konum elde etmeye başlamıştır. Gıda sektörü ise tarım-sanayi entegrasyonu açısından önemli fırsatlar barındırmakta; ancak katma değeri yüksek üretim modeline geçiş konusunda belirli sınırlılıklar yaşamaktadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, Bursa'nın bu sektörel çeşitliliğinin bölgeyi krizlere karşı daha dirençli kıldığını vurgulamış, ancak sektörel dönüşüm stratejilerinin planlı şekilde kurgulanmaması halinde bu avantajın zamanla aşınabileceği uyarısında bulunmuştur. Ayrıca bazı sektörlerde firmalar arasında kopukluklar yaşandığı, kümelenme yaklaşımının yeterince güçlü temellere oturmadığı ve firmalar arası bilgi paylaşımının zayıf olduğu ifade edilmiştir.

Bazı katılımcılar Bursa'nın ekonomik yapısının yalnızca sanayi ve tarıma değil, aynı zamanda sağlık turizmi gibi hizmet sektörlerine de dayandığını belirtmiştir. Özellikle termal kaynakları ve sağlık altyapısıyla bu alanda da büyüme potansiyeli taşımakta olduğunu ifade etmişlerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Bursa'nın sektörel yapısı hem geleneksel hem de yenilikçi unsurları bünyesinde barındırmakta; bu durum bölgesel kalkınma stratejilerinin çok katmanlı ve sektöre özgü tasarlanmasını gerektirmektedir. Kamu politikalarının, sektörel kümelenmeleri, dijital dönüşümü ve sürdürülebilir üretimi destekleyen şekilde yönlendirilmesi bu noktada kritik bir rol oynamaktadır.

4.3.2.Tarihsel ve Sosyo-Kültürel Yapının Etkileri

Bursa'nın ekonomik ve sektörel gelişiminde tarihsel ve sosyo-kültürel dinamikler belirleyici bir rol oynamaktadır. Görüşme yapılan katılımcıların büyük bölümü, Bursa'nın tarihsel olarak üretim kültürüyle şekillenmiş bir şehir olduğuna dikkat çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde başkentlik yapmış olması, ipekçilik gibi geleneksel üretim kollarının tarihsel geçmişi, lonca sisteminin yerleşik kuralları ve üretime dayalı yaşam biçimi, günümüz sanayi yapısına zemin hazırlamıştır.

Bu tarihsel miras, bölge halkında üretime, emeğe ve girişimciliğe dair güçlü bir bilinç oluşturmıştır. Katılımcılar, özellikle aile şirketlerinin çoklu kuşaklara yayılan üretim anlayışını sürdürdüğünü; bu yapıların, kurumsallaşma sorunları barındırsa da, bölgenin ekonomik sürekliliğinde önemli bir rol üstlendiğini belirtmiştir. Bursa'daki iş dünyasının büyük bir kısmının yerel köklere sahip olması, dışarıdan gelen yatırımcılarla kıyaslandığında kentle daha bütünleşik bir ekonomik yapı oluşturmaya katkı sağlamıştır.

Sosyo-kültürel yapı açısından ise görüşmelerde sıklıkla Bursa'nın “çalışkan, girişimci ve temkinli” bir yapıya sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu nitelikler, kentin üretim motivasyonunu ve risk algısını şekillendirmektedir. Özellikle temkinli yatırım yaklaşımı, bazı sektörlerde yeniliğe geçişte gecikmeye yol açarken; aynı zamanda kriz dönemlerinde daha dirençli bir yapının oluşmasını sağlamıştır. Katılımcılardan bazıları, bu kültürel kodların inovatif dönüşüm süreçlerine yeterince açık olmadığını, özellikle dijitalleşme ve üniversite iş birliği gibi konularda çekingem davranıldığını dile getirmiştir.

Ayrıca kentin göç alma yapısı da sosyo-kültürel çeşitliliği etkileyen bir diğer unsurdur. 1980 sonrası dönemde yoğun göç alan Bursa, bu nüfus artışıyla birlikte yeni toplumsal dokular kazanmıştır. Ancak bazı katılımcılar, bu hızlı demografik değişimin nitelikli işgücü gelişimi ve kurumsal hafıza açısından zorluklar yarattığını ifade etmiştir. Yine de yerleşik üretim kültürünün görece korunması, bölgenin sanayi ve ticaret yapısında süreklilik sağlamaktadır.

Bursa'daki üniversitelerin mezunlarının genellikle kentte kalmakta ve yerel iş gücü piyasasına entegre olduklarını ve bu durumun da, nitelikli insan kaynağı arzını sürekli kılmakta ve özellikle yüksek teknolojiye dayalı sektörlerde kalkınmayı desteklediği ifade edilmiştir.

Bu tarihsel ve kültürel temellerin yerel kalkınma politikalarının tasarımı açısından göz ardı edilmemesi gerektiği katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Akıllı uzmanlaşma benzeri stratejik yaklaşımların da yerel tarihsel birikimi ve kültürel eğilimleri dikkate alan bir anlayışla kurgulanması gerekliliği dile getirilmiştir. Bu bağlamda, yerel aktörlerin karar alma süreçlerine etkin katılımı, Bursa gibi sosyo-kültürel derinliğe sahip şehirlerde kalkınma stratejilerinin başarısı açısından kritik görülmektedir.

4.3.3.Kamu Politikalarının Etkililiği ve Uygulama Düzeyi

Bursa'da bölgesel kalkınmaya yönelik kamu politikalarının uygulanmasında temel sorunlardan biri olarak, politikaların sahaya yeterince yansımaması öne çıkmaktadır. Görüşme yapılan kamu ve üniversite temsilcileri, ulusal düzeyde hazırlanan kalkınma stratejilerinin çoğu zaman yerel gerçekliklerden kopuk olduğunu ve bu nedenle etkisinin sınırlı kaldığını belirtmiştir. Özellikle akıllı uzmanlaşma stratejisi gibi kavramların hem uygulayıcılar hem de hedef gruplar tarafından yeterince içselleştirilmediği ifade edilmiştir. Politikaların hazırlık ve uygulama süreçlerine yerel aktörlerin katılım düzeyinin düşük kalması, bu stratejilerin sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Sivil toplum kuruluşları ve kalkınma ajansları, kamu politikalarının uygulanabilirliğinde aracı rol üstlenmeye çalışsalar da, birçok durumda yetki, kaynak ve etki alanlarının sınırlı olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, yerel koordinasyon mekanizmalarının etkin biçimde işletilememesi ve kurumlar arası senkronizasyon eksikliği sıklıkla dile getirilmiştir. Kalkınma Ajansları ve Bakanlıkların sahada yürüttüğü projelerin sayıca çok olmasına rağmen, etkisinin ve izlenebilirliğinin sınırlı kalması, uygulamaya ilişkin sürdürülebilirlik sorununu göstermektedir.

Görüşmelerde üniversite temsilcileri, kamu politikalarının bilgi temelli oluşturulması ve sahaya inmeden önce güçlü bir analiz sürecinden geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Üniversitelerin veri üretme kapasitesi ve uzmanlık alanları, politika geliştirme sürecine yeterince entegre edilmemektedir. Bu durum karar alma süreçlerinde yerel bilimsel birikimden yeterince faydalanılmadığını ortaya koymaktadır.

Özel sektör temsilcileri ise kamu politikalarının çoğunlukla “teşvik” ve “destek programları” üzerinden yürütüldüğünü, ancak bu mekanizmaların sektörlerin gerçek

ihtiyaçlarına birebir karşılık vermediğini belirtmiştir. Bir özel sektör temsilcisi, kamunun teknoloji tabanlı dönüşüm süreçlerini desteklemesi gerektiğini ve özellikle yazılım, yapay zeka, dijitalleşme ve yeşil dönüşüm gibi alanlarda kamu desteğinin yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Ayrıca firmalar kamu teşviklerinin uzun vadeli ve stratejik hedeflere hizmet etmesini talep etmektedir. Mevcut desteklerin çoğunlukla kısa vadeli ve yüzeysel olduğu, bu nedenle kalıcı dönüşüm sağlayamadığı ifade edilmiştir. Bir başka özel sektör temsilcisi ise kamu politikalarının daha fazla firma-üniverste iş birliğini teşvik etmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Kamu-üniversite-sanayi iş birliğinin stratejik bir yaklaşımla kurgulanmaması nedeniyle birçok projenin potansiyelinin altında kaldığı vurgulanmıştır. Ayrıca, kamu tarafından oluşturulan platformların daha fazla somut çıktıya yönelmesi gerektiği belirtilmiştir.

Tüm bu görüşmeler ışığında, Bursa'da bölgesel kalkınma politikalarının etkililiğini artırmak için kamu kurumlarının sadece destek sağlayıcı değil, aynı zamanda sahada aktif dinleyici ve koordinatör rolünü de üstlenmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Politika süreçlerinin tasarım aşamasında yerel aktörlerle daha yakın temas kurulması, uygulamaların yerel ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi ve kurumlar arası eşgüdümün güçlendirilmesi, bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmak açısından kritik önem taşımaktadır.

4.3.4. Üniversite-Sanayi-Kamu İşbirliğinin Görünümü

Bursa'da bölgesel kalkınma ve sektörel gelişim hedefleri doğrultusunda üniversite-sanayi-kamu işbirliği, stratejik öneme sahip bir araç olarak görülmektedir. Ancak görüşmeler, bu üç aktör arasında var olan işbirliği potansiyelinin tam anlamıyla hayata geçirilemediğini ve uygulamada ciddi eşgüdüm sorunlarının bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Üniversite temsilcileri, bilgi üretimi ve insan kaynağı yetiştirme misyonlarına rağmen, sanayinin beklentileriyle yeterince örtüşmeyen bir konumda kaldıklarını dile getirmiştir. Üniversitelerdeki akademik çalışmaların uygulama odaklı değil, daha çok teorik düzeyde kaldığı ve sanayinin inovasyon ihtiyacına doğrudan yanıt veremediği ifade edilmiştir. Özellikle akademisyenlerin Ar-Ge projelerinde sanayiyle ortaklık kurmalarını teşvik eden yapılar bulunsa da, bu yapıların işlevselliği sınırlı kalmaktadır.

Üniversite temsilcileri ayrıca, proje tabanlı işbirliklerinin sürdürülebilir ve kurumsal bir düzene kavuşturulamadığını vurgulamıştır.

Sanayi temsilcileri, üniversite işbirliğine açık olduklarını ifade etmekle birlikte, işbirliği süreçlerinde esneklik, hız ve sonuç odaklılık eksikliğinin sorun yarattığını belirtmiştir. Özellikle dijitalleşme, yapay zeka ve sürdürülebilirlik gibi alanlarda üniversitelerle yürütülebilecek projelerin potansiyeline dikkat çekilmiş, ancak karşılıklı anlayış ve çözüm üretme kapasitesinin sınırlı kaldığı aktarılmıştır. Üniversitelerle yapılan projelerin daha çok bireysel ilişkiler üzerinden ilerlediğini ve kurumsal düzeyde sistematik bir yapıya sahip olmadığını vurgulanmıştır.

Kamu temsilcileri ise üniversite-sanayi-kamu işbirliğini teşvik eden projeler ve mali destekler sunduklarını belirtmiş, ancak sanayi ve üniversitelerin bu imkanlardan yeterince haberdar olmadıklarını ya da etkin şekilde faydalanmadıklarını ifade etmiştir. Kalkınma Ajansları ve Bakanlıkların destek programlarının yalnızca finansman sunmakla sınırlı kalmaması, ortak proje geliştirme ve yürütme süreçlerinde de aktif rol alması gerektiği dile getirilmiştir.

STK temsilcileri de üniversite-sanayi-kamu işbirliğini güçlendirme konusunda daha fazla ara bulucu ve kolaylaştırıcı rol üstlenebileceklerini ifade etmiş, ancak bu konuda yeterli mekanizma ve kaynak desteği bulamadıklarını aktarmıştır.

Genel değerlendirme yapıldığında, Bursa’da üniversite-sanayi-kamu işbirliğinin hala büyük ölçüde bireysel çabalarla yürütüldüğü, kurumsal bir yapıya oturtulmadığı ve sürdürülebilirliğinin zayıf kaldığı görülmektedir. İşbirliğini kurumsallaştıracak platformların sayısı sınırlı olup, mevcut platformlar da katılımcıların aktif katılımını ve verimli işbirliğini sağlayacak yapısal donanımdan yoksundur. Ayrıca taraflar arasında güven, ortak vizyon ve düzenli iletişim gibi unsurların zayıf olması, işbirliği süreçlerinin verimli işlemlerini engellemektedir.

Bu bağlamda, Bursa’daki üniversite-sanayi-kamu işbirliğinin gelişebilmesi için öncelikle tarafların birbirlerinin dilini anlayabileceği ortak bir zemin oluşturulması, ihtiyaç ve beklentilerin uyumlaştırılması, üniversitelerin sanayinin sorunlarına yönelik daha fazla uygulamalı proje geliştirmesi, kamunun ise bu işbirliğini kolaylaştırıcı politika ve destek araçlarını etkinleştirilmesi gerekmektedir.

4.3.5.Yenilikçilik, Ar-ge ve Dijital Dönüşüm Algısı

Bursa bölgesindeki paydaş görüşmeleri, yenilikçilik ve Ar-Ge kavramlarının genel olarak önemli ve stratejik alanlar olarak kabul edildiğini ortaya koymakla birlikte, bu kavramların farklı kurumlar tarafından farklı düzeylerde algılandığını göstermektedir. Hem kamuda hem de özel sektörde, dijital dönüşümün ve Ar-Ge'nin kalkınmanın geleceği açısından kaçınılmaz olduğu yönünde genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Ancak bu anlayışın uygulamaya aktarılmasında yapısal ve kültürel bazı sınırlılıkların varlığı dikkat çekmektedir.

Özel sektör temsilcileri, dijitalleşme ve sürdürülebilirlik ekseninde dönüşümün zorunluluk olduğunu vurgulamışlardır. Özellikle otomotiv endüstrisinde yapay zeka, veri analitiği ve robotik otomasyon gibi dijital araçların kullanımının rekabetçilik açısından kritik hale geldiği belirtilmiştir. Ar-Ge'nin artık sadece bir ürün geliştirme faaliyeti olmaktan çıkarak, sürekli gelişim ve stratejik öngörü becerisiyle ilişkilendirildiğine işaret edilmiştir. Bununla birlikte, firmaların büyük bir kısmında Ar-Ge birimlerinin sadece ürün tasarımına yönelik faaliyetlerde bulunduğu, daha radikal inovasyonlara odaklanmanın sınırlı kaldığı dile getirilmiştir. Dijitalleşmeye yönelik farkındalığın arttığı ancak firmalar arasında bu konuda kapasite farklarının oldukça yüksek olduğu belirtilmiştir. Bu durum, özellikle KOBİ'ler düzeyinden dijital dönüşüm projelerinin hayata geçirilmesini zorlaştırmakta, yenilikçilik potansiyelinin sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

Kamu kurumları, Ar-Ge ve inovasyon desteklerinin çeşitli programlarla sunulduğunu, ancak bu desteklerin yeterince stratejik bir çerçevede yönlendirilmediğini ifade etmiştir. Özellikle yenilikçilik ve dijital dönüşüm projelerinde desteklerin çoğunlukla donanım alımıyla sınırlı kaldığı ve insan kaynağı geliştirme, kültürel dönüşüm gibi daha derinlemesine etki yaratacak boyutların ihmal edildiği vurgulanmıştır. Ayrıca kamu temsilcileri, yerel firmaların Ar-Ge merkezi kurma süreçlerinde ciddi bürokratik engellerle karşılaştıklarını, bu durumun da süreci yavaşlattığını ifade etmiştir.

Üniversite temsilcileri ise teknolojik dönüşüm ve Ar-Ge'nin bilimsel bilgiyle desteklenmesi gerektiğini vurgulamış, ancak firmaların çoğunlukla üniversiteleri sadece proje ortaklığı için değil, "destek aracı" olarak gördüğünü dile getirmiştir. Bu durum üniversitelerin Ar-Ge'ye kurumsal katkı sunmalarını zorlaştırmakta; araştırma

süreçlerinin stratejik yönetimi yerine sadece uygulama düzeyine indirgenmesine neden olmaktadır.

STK temsilcileri ise yenilikçilik kültürünün Bursa’da istenen düzeye ulaşmadığını, firmaların çoğunun “mevcut işi sürdürme” mantığında hareket ettiğini ifade etmiştir. İnovasyona açık firmaların ise büyük ölçüde ihracat yapan veya küresel pazarlarda faaliyet gösteren firmalar olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla dijital dönüşüm ve Ar-Ge, henüz Bursa’daki tüm sanayi ekosistemine yayılan bir yaklaşım olmaktan uzaktır.

Sonuç olarak, Bursa’da yenilikçilik, Ar-Ge ve dijital dönüşüm konuları stratejik olarak önemsenmekle birlikte, uygulama düzeyinde kapsayıcı ve sürdürülebilir bir sistematığe henüz ulaşamamıştır. Bu alanda atılacak adımların sadece teknoloji ve altyapı yatırımlarıyla sınırlı kalmaması, aynı zamanda kurumsal kültürün ve insan kaynağının dönüştürülmesine de odaklanması gerekmektedir. Ayrıca Ar-Ge’nin yalnızca büyük ölçekli firmalarla sınırlı kalmaması, KOBİ’lerin de bu süreçlere aktif olarak dahil edilmesini sağlayacak mekanizmaların güçlendirilmesi önem arz etmektedir.

4.3.6.Sürdürülebilirlik ve Yeşil Dönüşüme Hazırlık

Bursa’daki paydaşlarla yapılan görüşmeler, sürdürülebilirlik ve yeşil dönüşüm konularında farkındalığın giderek arttığını ancak bu konuların çoğu kurumda hala stratejik bir öncelik düzeyine ulaşmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle Avrupa Yeşil Mutabakatı ve karbon ayak izi düzenlemeleri gibi dışsal baskılar nedeniyle firmalar dönüşüme adapte olma zorunluluğunu hissetmeye başlamıştır. Ancak bu süreçte kurumsal kapasite, teknolojiye erişim ve regülasyonlara hazırlık gibi başlıklarda ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

Özel sektör temsilcileri, özellikle ihracat yapan firmalar açısından yeşil dönüşümün rekabetçilik için kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Avrupa Birliği’nin karbon emisyonlarına ilişkin düzenlemelerine uyumun stratejik bir zorunluluk haline geldiği belirtilmiş; üretim süreçlerinde kullanılan enerji kaynaklarının dönüşümü, atık yönetimi ve çevreci teknolojilere geçişin artık teknik değil stratejik bir gereklilik olduğu ifade etmiştir. Bununla birlikte, sektördeki birçok KOBİ’nin bu dönüşüme finansal ve teknolojik olarak hazırlıklı olmadığı da vurgulanmıştır. Sürdürülebilirlik konusunda

yapılan çalışmaların çoğunlukla sertifika odaklı olduğu ve şirket içi kurumsal kültürde yeterli içselleştirme sağlanamadığı belirtilmiştir. Firmaların karbon ayak izini ölçme, raporlama ve azaltma konularında yeterli uzmanlık ve rehberliğe ihtiyaç duydukları ifade edilmiştir. Bu noktada kamu politikalarının sadece teşvik değil, aynı zamanda rehberlik ve eğitim boyutuyla da dönüşüme katkı sunması gerekliliği öne çıkmaktadır.

Kamu kurumları temsilcileri yeşil dönüşüm için hazırlanan çeşitli proje ve destek programlarının bulunduğunu ancak bu programların yeterince yaygınlaştırılmadığını belirtmiştir. Ayrıca yeşil mutabakat kapsamında firmalara yönelik stratejik yol haritası oluşturulması gerektiği, sadece teşvik mekanizmalarıyla değil mevzuat yönlendirmesiyle de desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kamu temsilcileri ayrıca bu alanda üniversite ve sanayi iş birliğinin güçlendirilmesinin kritik önemde olduğunu vurgulamıştır.

Üniversite temsilcileri ise sürdürülebilirlik konusunun müfredat, araştırma ve uygulama boyutlarıyla akademik olarak ele alındığını, ancak firmaların bu birikimden yeterince yararlanmadığını ifade etmiştir. Üniversite-sanayi arasında yeşil dönüşüm özelinde daha tematik projeler geliştirilmesi gerektiği önerilmiştir. Bu noktada kalkınma ajansları ve STK'ların da köprü görevi üstlenmesi gerektiği yönünde ortak bir görüş hakimdir.

STK temsilcileri ise sürdürülebilirlik ve çevre temelli dönüşümün henüz geniş sanayi havzasına yayılmadığını, uygulamaların büyük oranda çevre mevzuatına uyumla sınırlı kaldığını dile getirmiştir. Yeşil dönüşümün bir zorunluluk değil, fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bu konuda bölgesel bir dönüşüm ekosistemi oluşturulmasının faydalı olacağı belirtilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Bursa bölgesindeki firmaların yeşil dönüşüm konusunda farkındalık düzeyleri yükselmekle birlikte, uygulamaya geçiş sürecinde destek mekanizmalarına, rehberliğe ve iş birliklerine ihtiyaç duydukları görülmektedir. Sürdürülebilirliğin sadece çevresel bir zorunluluk değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınmanın da anahtarı olduğu anlayışı bölgeye hâkim hale gelmekte, ancak bu anlayışın pratiğe yansıtılması için çok paydaşlı stratejik iş birliklerine ihtiyaç duyulmaktadır.

4.3.7.Uluslararasılaşma ve Dışa Açılma Eğilimleri

Bursa, Türkiye'nin en önemli ihracatçı şehirlerinden biri olarak küresel pazarlara entegrasyon konusunda güçlü bir geçmişe sahiptir. Otomotiv, tekstil, makine ve metal sanayisi gibi sektörlerde faaliyet gösteren firmalar, uzun süredir dış pazarlarda rekabet edebilmek için üretim kapasitelerini, kalite standartlarını ve lojistik ağlarını geliştirmiştir. Görüşmelerde de bu dışa açıklık eğilimi açıkça gözlemlenmiştir.

Özel sektör temsilcileri, özellikle Avrupa pazarlarına dönük güçlü bağlara ve ihracat altyapısına sahip olduklarını belirtmiş, ancak son yıllarda artan regülasyon yükü, tedarik zinciri kırılganlıkları ve enerji maliyetleri gibi faktörlerin bu süreçte yeni zorluklar yarattığını vurgulamıştır. Avrupa pazarına bağımlılığın firmalar üzerinde çift yönlü bir baskı oluşturduğu; bir yandan kalite ve sürdürülebilirlik standartlarını yakalama zorunluluğu, diğer yandan alternatif pazarlara yönelme ihtiyacının stratejik hale geldiği belirtilmiştir. Dış ticaret yapan KOBİ'lerin Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi politikalar karşısında hazırlıksız olduğu, karbon vergisi, ürün izlenebilirliği ve sürdürülebilirlik raporlaması gibi alanlarda firmaların uyum kabiliyetlerinin sınırlı kaldığı dile getirilmiştir. Bu durum, sadece üretim değil, aynı zamanda kurumsal kapasite, eğitim ve stratejik planlama gereksinimini de ortaya çıkarmaktadır.

STK ve kalkınma ajansı temsilcileri, Bursa'daki firmaların yüksek ihracat oranına rağmen, katma değeri yüksek ürünlere geçişte sınırlı bir ilerleme kaydedildiğini ve dış pazarlara yönelik ürün farklılaştırma stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, Bursa'nın dünya ile rekabet edebilmesi için sadece üretim kabiliyetine değil, markalaşma, dijitalleşme ve uluslararası iş birliklerine de yatırım yapması gerektiği dile getirilmiştir.

Kamu temsilcileri, dışa açılma sürecinde kamunun temel rolünün ihracat teşvikleri, uluslararası fuar destekleri ve dış ticaret danışmanlığı gibi alanlarda firmaların yanında olmak olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu desteklerin daha stratejik ve hedef odaklı yürütülmesi gerektiği, özellikle teknoloji odaklı girişimlerin yurt dışına açılımı için özgün mekanizmaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.

Üniversite temsilcileri ise, uluslararasılaşma sürecinde akademik iş birliklerinin güçlendirilmesi, yabancı dil yetkinliklerinin artırılması ve küresel pazara dönük inovasyon odaklı projelere ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Üniversitelerin

ihracat yapan firmalarla ortak projeler yürüterek Ar-Ge ve ürün geliştirme süreçlerine entegre olması gerektiği yönünde görüş birliği oluşmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Bursa'daki dışa açıklık potansiyelinin yüksek olduğu, ancak bu potansiyelin sürdürülebilir ve katma değerli bir yapıya dönüşebilmesi için daha güçlü bir uluslararasılaşma vizyonuna, politika bütünlüğüne ve çok paydaşlı iş birliklerine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Uluslararasılaşma yalnızca ihracat hacmiyle değil, bilgi transferi, insan kaynağı kalitesi ve yenilikçilik kapasitesiyle birlikte ele alınmalıdır.

4.3.8. Paydaşların Bölgesel Kalkınma ve İşbirliği Algısı

Görüşmelerde ortaya çıkan önemli bulgulardan biri, paydaşların bölgesel kalkınma konusundaki farkındalık düzeylerinin genel olarak yüksek ancak pratikte iş birliği kapasitelerinin sınırlı olduğudur. Katılımcılar, bölgesel kalkınma hedeflerinin yalnızca kamu politikaları ile değil; özel sektör, üniversiteler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki etkin koordinasyonla mümkün olabileceğini vurgulamıştır.

Özellikle kamu temsilcileri, geçmişte uygulanan kalkınma politikalarının merkezden planlandığını ve bu nedenle yerel düzeydeki ihtiyaç ve önceliklerin çoğu zaman göz ardı edildiğini ifade etmiştir. Kalkınma Ajansı ve yerel yönetim temsilcileri, son yıllarda bu anlayışın değişmeye başladığını; yerel aktörlerin süreçlere daha fazla dahil edildiğini ancak sürecin hala arzu edilen düzeyde olmadığını belirtmiştir.

Üniversite temsilcileri ise, bilgi üretimi ve insan kaynağı yetiştirme konusunda üniversitelerin bölgesel kalkınmada merkezi bir role sahip olduğunu ancak bu potansiyelin yeterince kullanılmadığını ifade etmiştir. Üniversitelerin stratejik planlarının bölgesel kalkınma vizyonuyla uyumlu hale getirilmesi ve bölge ihtiyaçlarına duyarlı programlar geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Özel sektör temsilcileri, bölgesel kalkınma politikalarının yerel firmalarla daha fazla istişare edilerek hazırlanması gerektiğini, özellikle imalat sanayi gibi lokomotif sektörlerde faaliyet gösteren firmaların bilgi ve deneyimlerinin karar alma süreçlerine yansıtılmadığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar, kamu politikalarının uygulama düzeyinde karşılaştıkları bürokratik engellerin iş birliği motivasyonunu azalttığını da dile getirmiştir.

STK'lar, bölgesel kalkınmanın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarıyla da ele alınması gerektiğini; özellikle gençlerin, kadınların ve kırılgan grupların kalkınma süreçlerine aktif olarak dahil edilmesinin önemini vurgulamıştır. Aynı zamanda, sivil toplumun karar alma süreçlerinde daha görünür olması gerektiği belirtilmiştir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, paydaşların büyük çoğunluğu bölgesel kalkınmanın çok aktörlü ve katılımcı bir süreçle sürdürülebilir hale gelebileceği konusunda hemfikirdir. Ancak bu iş birliğinin sistematik hale getirilmesi için ihtiyaç duyulan kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesi, rollerin netleştirilmesi ve güven temelli bir iletişim zemininin oluşturulması gerektiği anlaşılmaktadır. Bölgesel kalkınma yalnızca teknik bir konu değil; aynı zamanda güçlü sosyal ağlar, ortak vizyon ve karşılıklı güven üzerine inşa edilmesi gereken çok katmanlı bir dönüşüm süreci olarak görülmelidir.

4.3.9.Bursa'nın Sektörel Geleceği ve Stratejik Öneriler

Görüşmelerden elde edilen bulgular, Bursa'nın sektörel geleceğinin sanayi temelli yapısını koruyarak, teknoloji ve sürdürülebilirlik odaklı bir dönüşüm geçirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle otomotiv, makine, tekstil ve gıda gibi köklü sektörler hala bölgenin ekonomik omurgasını oluştursa da, bu sektörlerin rekabet gücünü koruyabilmesi ve uluslararasılaşma süreçlerinde avantaj sağlayabilmesi için dijitalleşme, yeşil üretim ve yüksek katma değerli üretim odaklı bir yapıya evrilmeleri gerekmektedir.

Özellikle otomotiv sektörü temsilcileri, elektrikli araçlara geçiş sürecinin etkisiyle sektörün ciddi bir dönüşüm baskısı altında olduğunu vurgulamış; bu dönüşümün yalnızca ana sanayi firmalarını değil, tedarik zincirinin tüm bileşenlerini etkileyeceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, sektörel kümelenmelerin yenilik kapasitesini artırmak, Ar-Ge altyapılarını güçlendirmek ve üniversitelerle iş birliğini sistematik hale getirmek öncelikli gereklilikler arasında yer almaktadır.

Tekstil sektörü açısından değerlendirildiğinde, Bursa'nın sahip olduğu tarihsel ve kültürel birikimin, tasarım ve sürdürülebilirlik ekseninde yeniden konumlandırılması önerilmektedir. Görüşmelerde özellikle teknik tekstiller, akıllı tekstil uygulamaları ve

organik üretim konularında yeni açılımlar yapılabileceği yönünde görüşler öne çıkmıştır. Bunun yanında, kadın istihdamı ve sosyal girişimcilik gibi alanlarla kesişen projelerin de sektöre sosyal fayda sağlayacak şekilde yeniden kurgulanabileceği ifade edilmiştir.

Makine imalatı, özellikle ihracata dayalı bir büyüme modeli benimseyen firmalar açısından stratejik önem arz etmektedir. Görüşmelere göre bu sektör, hem aramalı ithalatını azaltabilecek potansiyele sahip hem de savunma sanayi, enerji ve otomasyon gibi dikeylerde teknoloji entegrasyonu sağlayabilecek bir yapıdadır. Ancak bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi için ortak Ar-Ge platformlarının kurulması, teknik eğitim kurumlarıyla daha yakın çalışılması ve bölgesel fonlara erişimin artırılması önerilmektedir.

Gıda sektörü ise hem tarımsal altyapının güçlendirilmesi hem de katma değeri yüksek ürünlerin üretimiyle Bursa'nın kırsal kalkınma hedefleriyle doğrudan örtüşmektedir. Görüşmelerde öne çıkan önerilerden biri, yerel üreticilerin daha iyi örgütlenerek markalaşması ve iç-dış pazarlarda tanınırlığının artırılmasıdır. Ayrıca, tarım ve sanayi entegrasyonunun sağlanması yönünde çağdaş gıda teknolojilerinin kullanımı ve soğuk zincir yatırımları önerilmiştir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında Bursa için önerilen stratejik yol haritasını şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Sektörel dönüşümün ana eksenini olarak dijitalleşme ve sürdürülebilirlik belirlenmelidir.
- Ar-Ge ve yenilik kapasitesinin geliştirilmesi için kamu-üniversite-sanayi iş birliği kurumsallaştırılmalıdır.
- Sektörel kümelenmeler teşvik edilmeli ve bu kümelerin uluslararası düzeyde rekabetçi hale gelmesi sağlanmalıdır.
- İleri teknolojiye dayalı üretim altyapıları yaygınlaştırılmalı, özellikle OSB'lerde ortak test ve prototipleme merkezleri kurulmalıdır.

- İnsan kaynağının dönüşümü için mesleki ve teknik eğitim yapısı yeniden kurgulanmalı, yaşam boyu öğrenme desteklenmelidir.
- Yerel ve bölgesel markalaşma politikaları güçlendirilerek ihracat destekleri farklı sektörlere yayılmalıdır.
- Tarım-sanayi entegrasyonu desteklenmeli; yerel ürün zincirlerinin dijital pazarlama araçlarıyla güçlendirilmesi sağlanmalıdır.

Bursa, sahip olduğu sektörel çeşitlilik, girişimcilik kültürü ve altyapı potansiyeli ile akıllı uzmanlaşma perspektifinden yeniden şekillendirilebilecek güçlü bir bölge görünümündedir. Ancak bu dönüşüm, sadece mevcut yapıların sürdürülmesiyle değil, ortak vizyonla hareket eden paydaşlar arasında inşa edilecek bütüncül stratejilerle mümkün olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma akıllı uzmanlaşma stratejisinin bölgesel kalkınma sürecinde Bursa bölgesindeki uygulanabilirliği ve etkisini inceleyerek, bölgede yer alan kamu kurumları, özel sektör, üniversite ve sivil toplum kuruluşları gibi paydaşların bu strateji hakkındaki bilgi ve deneyimlerini göz önünde bulundurarak stratejinin bölgesel kalkınmaya sağladığı ya da sağlayacağı katkıları analiz etmeyi amaçlamıştır. Akıllı uzmanlaşma stratejisi bölgedeki mevcut potansiyeli ortaya çıkarabilmek için mevcut kaynakların optimal kullanımını destekleyerek yenilikçi yaklaşımlarla rekabetçi ve sürdürülebilir bir ekonomi amaçlamaktadır.

Bursa özellikle otomotiv, tekstil ve makine sektörlerinde sahip olduğu güçlü üretim altyapısı sebebiyle oluşan sektörel kümelenme, sürdürülebilir kalkınma, teknolojik gelişim ve yenilikçi yaklaşımlara uygun bir şehir konumundadır. Akıllı uzmanlaşma stratejisinin bölgede uygulanabilirliğini ve etkilerini incelemek için bölgede yer alan kamu kurumu, özel sektör, üniversite ve sivil toplum kuruluşu temsilcileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular, Bursa'nın güçlü sektörel temellere dayanan bir üretim ve ihracat yapısına sahip olduğunu, ancak bu potansiyelin bölgesel kalkınmaya sürdürülebilir biçimde dönüşebilmesi için daha bütüncül ve iş birlikçi stratejilere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen nitel analizler ve paydaş görüşmeleri, Bursa'nın bölgesel kalkınma yolculuğunda önemli bir eşikte durduğunu göstermektedir. Sanayi temelli ekonomik yapısı, güçlü ihracat kapasitesi ve tarihsel üretim deneyimiyle Türkiye'nin en dinamik bölgelerinden biri olan Bursa, aynı zamanda teknolojik dönüşüm, sürdürülebilirlik ve yenilikçilik gibi küresel kalkınma paradigmalarına uyum sağlama konusunda da yüksek bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği tarafından geliştirilen ve 2014 yılından itibaren Türkiye'de politika yapıcılarca dikkate alınmaya başlanan Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi Bursa özelinde büyük bir fırsat ve aynı zamanda bir yönetim sınavı niteliğindedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, mevcut kalkınma politikalarının belirli sektörlerde etkili olmakla birlikte, yerel ihtiyaçları yeterince yansıtmadığını ve uygulamada çeşitli koordinasyon sorunları yaşandığını belirtmiştir. Kamu politikalarının özellikle sanayi odaklı olması, bölgedeki tarım, turizm, kültür ekonomisi gibi alternatif kalkınma alanlarının gölgede kalmasına neden olmaktadır. Üniversite-sanayi-kamu iş birliğinin ise zamanla geliştiği ancak halen kurumsallaşmadan uzak ve kişisel ilişkilerle sınırlı olduğu ifade edilmiştir.

Görüşmelerin genelinde kamu, üniversite, sivil toplum ve özel sektör temsilcileri Bursa'nın sektörel çeşitliliğinin ve üretim kültürünün akıllı uzmanlaşma stratejisine geçiş için elverişli bir zemin sunduğu konusunda hemfikirdir. Otomotiv, makine, tekstil ve gıda gibi köklü sektörler; hem yerleşik altyapıya hem de yenilik yapma kabiliyetine sahiptir. Ancak bu sektörlerin yeniden yapılanmaya gitmesi; teknolojiye dayalı dönüşümü içselleştirmesi, sürdürülebilir üretim modellerini benimsemesi ve nitelikli insan kaynağı ile desteklenmesi gerekmektedir.

Çalışmada ortaya çıkan önemli bir bulgu, akıllı uzmanlaşmanın yalnızca teknik değil, aynı zamanda yönetsimsel bir mesele olduğudur. Görüşmelerde sıkça dile getirilen “bütüncül bakış açısının eksikliği”, “sektörel aktörlerin dağınıklığı” ve “karar alma süreçlerinde katılımcılığın sınırlılığı” gibi eleştiriler, stratejinin sadece belgeler üzerinden değil, kurumsal iş birliği ve ortak vizyonla hayata geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu noktada, kalkınma ajanslarının koordinasyon gücünün artırılması, yerel üniversitelerin bilgi üretim merkezine dönüştürülmesi ve sanayicilerin stratejik karar alma mekanizmalarına daha aktif şekilde dahil edilmesi kritik önemdedir.

Yenilikçilik, Ar-Ge, dijitalleşme ve sürdürülebilirlik konuları özel sektör temsilcileri tarafından sıklıkla vurgulanmış; ancak bu alanlarda ilerlemenin büyük ölçüde büyük ölçekli firmaların inisiyatifinde olduğu, KOBİ'lerin ise yeterli destek ve yönlendirme alamadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca yeşil dönüşüm, karbon ayak izi, enerji verimliliği gibi konuların öneminin kavranmakla birlikte uygulama açısından henüz başlangıç seviyesinde olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, dijitalleşme, yeşil dönüşüm, döngüsel ekonomi ve ihracatın yüksek teknolojiye evrilmesi, Bursa'nın rekabetçiliğini sürdürülebilir kılacak temel dönüşüm alanları olarak öne çıkmaktadır. Akıllı uzmanlaşma stratejisi bu bağlamda sadece bir hedef değil, aynı

zamanda dönüşümün aracı olarak değerlendirilmelidir. Özellikle üniversite- sanayi iş birliğinin güçlendirilmesi, kümelenmelerin desteklenmesi ve bölgesel yenilik ekosisteminin kurumsallaşması, bu stratejinin etkili biçimde uygulanmasının ön koşullarındandır.

Kalkınma planlarının yerel düzeyde daha etkili uygulanabilmesi için yerel odaklı stratejik planlama anlayışının güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda, bölgenin sektörel çeşitliliği, iş gücü yapısı ve alt bölge farklılıkları dikkate alınarak geliştirilecek stratejiler, merkezden gelen genel çerçeve politikalarının yerel koşullara uyarlanmasını kolaylaştıracaktır.

Ayrıca kalkınma süreçlerinde katılımcı yönetişimin kurumsallaşması büyük önem taşımaktadır. Paydaşların düzenli olarak bir araya geldiği, ortak hedeflerin belirlendiği yapılar karar alma süreçlerini daha kapsayıcı kılacaktır. Bu noktada, Kalkınma Ajansları'nın kolaylaştırıcı bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Bursa'daki KOBİ'lerin Ar-Ge, dijital dönüşüm ve yenilikçilik gibi alanlarda desteklenmesi, bölgenin rekabet gücünü artıracaktır. Bu kapsamda sadece finansal değil, teknik danışmanlık ve kapasite geliştirmeye yönelik destekler de sağlanmalıdır. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, firmaların çevresel etkilerini azaltacak şekilde üretimlerini dönüştürmelerine imkan verecek altyapı, finansman ve eğitim desteği sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi Bursa için hem uygulanabilir hem de gereklidir. Bursa'nın akıllı uzmanlaşma stratejisini içselleştirmesi ve yerelleştirerek uygulaması, bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmasında itici bir güç olacaktır. Ancak bu sürecin başarılı olabilmesi için, klasik sektörel destek anlayışının ötesine geçilerek, veriye dayalı karar alma, iş birliğine dayalı yönetişim, yerel bilgi üretimi ve stratejik vizyon bileşenlerinin bütüncül biçimde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bursa, bu dönüşümü gerçekleştirebilecek altyapıya ve aktör çeşitliliğine sahip olmakla birlikte, bu potansiyelin etkinliğe dönüşmesi; stratejilerin planlama belgelerinde kalmayıp, uygulamaya taşınmasıyla mümkün olacaktır. Bu stratejinin başarılı şekilde hayata geçirilebilmesi, yalnızca güçlü sektörlerin desteklenmesine değil, aynı zamanda kurumsal koordinasyonun arttırılmasına, yerel aktörlerin karar alma süreçlerine dahil edilmesine ve stratejilerin veri temelli biçimde şekillendirilmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ Yaşar Yılmaz, “Türkiye’de Sürdürülebilir Bölgesel Gelişme Yaklaşımı Ve Güneydoğu Anadolu Projesi Örneği”, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Genel İktisat Programı, 2009.
- ALÇIN Sinan, Üretim için yeni bir izlek: sanayi 4.0. *Journal Of Economics*, 1-30, 2016.
- ARKAN, Ö. (2018). *Endüstri 4.0 kavramı ve endüstri 4.0 dönüşümünün üretim maliyetlerine etkisi üzerine bir vaka çalışması: bebek bezi üretimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- BAYRAMOĞLU Sonay, “Yönetişim Zihniyeti”, İstanbul:İletişim Yayınları, 2005.
- BAYRAMOĞLU Sonay, “Türkiye’de Bölgesel Politikaların Gelişimi”, *Derleyen: Menaf Turan “Bölgesel Kalkınma Ajansı Nedir, Ne Değildir?”*, Paraf Yayınları, Ankara, 2005.
- BERBER Metin, Ebru Çelepçi, “Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu- 13-14 Ekim,2005, ss.145-156.
- Bursa Sanayicileri ve İşinsanları Derneği, (2023, Mart). *Bursa Vizyonu, Sanayi, Tarım ve Turizm İle Gelişen Bursa*. Wwv.busiad.org.tr.
- Bursa Ticaret ve Sanayi Odası,. *Bursa 250 Büyük Firma Araştırması* 2022.
- Bursa Valiliği, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü (2023). *Bursa Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Ocak 2023* .
- Bursa Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü (2023). Brifing dosyası. *Bursa Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü*.
- CAPELLO, R. and Kroll, H., 2016, *From theory to practice in smart specialization strategy: emerging limits and possible future trajectories*, European Spatial Planning, 24, 1393-1406 p
- CARAYANNIS, E. G., Barth, T. D., & Campbell, D. F. J. (2012). "The Quintuple Helix Innovation Model: Global Warming as a Challenge and Driver for Innovation." *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 1(2), 1–12. <https://doi.org/10.1186/2192-5372-1-2>
- CASTILLO, J., Barroeta, B., & Paton, J. (2011). *Converting smart specialisation into a regional strategy*. Infyde, Working Paper, Year 1-2.(1).
- ÇALIKOĞLU, C.(2022).*Bölgesel Kalkınma ve İnovasyon Sarmal Modelleri İlişkisi: Türkiye Örneği* (2010-2019). Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 9(2), 488-501.

ÇELİK, F. (2023). "Bölgesel Kalkınma ve Akıllı Uzmanlaşma: Türkiye'deki Uygulamalar ve Değerlendirmeler." İstanbul: Beta Yayınevi.

ÇETİNDAMAR, D., & Çelikkaya, A. "Yenilik ve Girişimcilik: Teori ve Türkiye'den Örnekler." Beta Basım Yayım, İstanbul, 2020.

DENZIN, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). "The SAGE Handbook of Qualitative Research" (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

DİNLER Zeynel, "Bölgesel İktisat", 9. Basım Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2012.

DURGUT, M. *Bölgesel Üstünlük-Yeni Tartışma Sunumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 13 Ocak 2016, Isparta, 2016.

ELMAS Gülen, "Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler", Ankara:Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No: 287, 2001

EURADA (Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği), "Creation, Development and Management of RDAs", 1999, <http://www.eurada.org/>, Erişim Tarihi: 20.11.2019

European Commission. (2020). *A European Green Deal: Striving to be the first climate-neutral continent*.

FORAY, Dominique, David, P. and Hall, B., 2009, *Smart specialisation - The Concept, Knowledge Economists Policy Brief* No:9 Foray, D., 2009, Understanding Smart Specialisation, 14-25, The Questions of R&D Specialisation: Perspectives and policy implications, D. Pontikakis, D. Kyriakou and Rene Van Bavel (Eds.), Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 99p.

FORAY, Dominique, David, P. A., & Hall, B. H. (2012). *Smart Specialisation: From Academic Idea to Political Instrument, the Surprising Career of a Concept and the Difficulties Involved in its Implementation*. MTEI Working Paper.

FORAY, Dominique. *Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy*, Taylor & Francis, United Kingdom, 2014.

FORAY, Dominique, "Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy", 2nd Edition, Routledge, London, 2018.

GÖKTÜRK Atilla, "Bölgesel Dengesizliğe Küreselleşme – Yerelleşme Penceresinden Bir Bakış, Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Yeni Dinamikler", Der: Aylan Arı, İstanbul:Derin Yayınları, 2006.

GÖNEL Feride, "Kalkınma Ekonomisi", 1.Basım, Efil Yayınevi, Ankara, 2010.

GÜNDÜZ Yılmaz A, "Bölgesel Kalkınma Politikası", Bursa:Ekin Kitabevi, 1. Baskı, 2006.

GÜNERİ, Hatem Gül (2022). *Bursa İli 2021 Yılı Dış Ticaret Değerlendirme Raporu*. Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Ar-Ge Şubesi

HENG, L., Othman, M., Rasli, A., & Iqbal, M. (2012). *Fourth pillar in the transformation of production economy to knowledge economy*. *Procedia—Social and Behavioral Sciences*, 530-536.

HERMOSA, J. C., Elorduy, J. P., & Eguía, B. B. (2015). "Smart Specialization and Entrepreneurial Discovery: Theory and Reality." *Revista Portuguesa de Estudos Regionais*, No. 39, 5–22 (s. 6–7).

JUCEVICIUS G., & Galbuogienė, A. (2013). *Smart Specialisation: From Concept to Policies*. *Public Policy and Administration*, 12(4), 117–130.

KAPLAN Harun, "Türkiye’de Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesi ve Teşvik Tedbirlerinin Rolü ve Etkinliği", (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2019.

KAYAN Ahmet, "Türkiye’de Bölge Planlaması: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri", İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Harran Üniversitesi, 2012, Cilt:9, Sayı:20, s.103-134.

KESKİN, H., & Ovalı, E., *Dörtlü ve beşli sarmal üniversite-sanayi iş birliği modelleri*, bmij (2022) 10 (1): 447-461.

KILIÇARSLAN Hatice, "İktisadi Açidan Bölgesel Dengesizlik Olgusu Osmaniye Örneği", (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

KOÇ Taylan, "Küreselleşme ve Türkiye Basınında Avrupa Birliğine Adaylık Süresi", Naturel Yayıncılık, Ankara, s.20-78, 2004.

KOÇBERBER Seyit, "Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi", Sayıştay Dergisi, Sayı 61, Ankara, 2006.

KUMRAL, N. ve Güçlü, M. (2015), "Akıllı Uzmanlaşmaya Yönelik Bölgesel Araştırma ve Yenilik Stratejisi Hazırlama Kılavuzu", Çalışma Metni, No. 15/01.

KUTGİ, D. ve Maden, S.I., 2018, *Bölgesel yenilik sistemlerinde yeni bir yaklaşım: akıllı uzmanlaşma stratejisi ve teorik temelleri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (55):142-156 s.

MCCANN, P., & Ortega-Argilés, R. (2015). "Smart Specialization, Regional Growth and Applications to European Union Cohesion Policy." *Regional Studies*, 49(8), 1291-1302.

MERRIAM, S. B. (2009). "Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation" (2nd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

MİDTKANDAL Inger ve Sörvik Jens, 2012, *Smart Specialisation for All Regions?*, Nordregio News Publication Issue 5, December 2012:3.

OECD, 2013, *Innovation-Driven Growth in Regions: The Role of Smart*

OĞUZTÜRK Bekir Sami, “*Bölgesel Kalkınmada Yenilikçiliğin Rolü ve Göller Bölgesi Üzerine Bir Uygulama*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

ÖRS Özgür, “*Bölgesel Kalkınma ve Politika Uygulamaları*”, 1.Baskı, Akademi Yayınları, Ankara, 2023.

ÖZEL Mehmet, “*Avrupa Birliği’nde Bölge, Bölgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine*”, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F.Dergisi, Cilt:58, Sayı:1, 2003, ss.98-117.

ÖZKÖK Yıldız, “*Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Gelişmişlik Bazında Değerlendirilmesi*”, 2009.

PATTON, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

PERIANEZ-Forte I. and Wilson J., 2021, *Assessing Smart Specialisation: The Entrepreneurial Discovery Process*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 25 p.

S3 Platform, July 2020, “*A Policy Brief from the Policy Learning Platform on Research and Innovation*”, (Erişim tarihi: 02 Ocak 2025)

S3 Platform, 2022a, “*What is Smart Specialisation?*”, <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/what-we-do> (Erişim tarihi: 19 Aralık 2023)

SCWHAB, K (2016). *Dördüncü Sanayi Devrimi*, İstanbul: Optimist Yayınları.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). *Sosyal Güvenlik İstatistikleri*. SGK, 2022.

ŞENSES Fikret, “*Neo liberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?*”, Kalkınma ve Küreselleşme, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004.

T.C.Kalkınma Bakanlığı, *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi* 2014-2023.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). *İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2022)*. Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). *Ar-Ge ve Tasarım Merkezi İstatistikleri: Bursa'nın Sektörel Ar-Ge Merkezi Dağılımı*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

T.C. Ticaret Bakanlığı. *Dış Ticaret İstatistikleri*. T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022.

T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. *Liman İstatistikleri Raporu*. T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2022.

TAMER, Ahmet, “*Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemi İçindeki Yeri*”, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 2010.

TAŞTEKİN Abdullah, “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Stratejileri Ve Bölge İdareleri” Harran Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Yıl: 2018, Cilt:1, Sayı:1, ss.69-83.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). *Tarımsal Üretim İstatistikleri: Bursa'nın Üretim Değerleri (2017-2023)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). *Arazi Kullanım İstatistikleri: Bursa'nın Alan Dağılımı*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri: Bursa ve Türkiye Otomotiv Sektörü İhracat Verileri (2021-2023)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri: Bursa ve Türkiye Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü İhracat Verileri (2021-2023)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri: Bursa ve Türkiye Yaş Meyve Sebze ve Meyve Sebze Mamulleri İhracat Değerleri (2021-2023)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri: Bursa'nın Sektörel İhracat Verileri (2021-2023)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri: Bursa'nın Ülkeler Bazında İhracat Verileri (2021-2023)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri: Bursa'nın İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Verileri (2015-2023)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri: Bursa'nın İhracat ve İthalat Verileri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) İstatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Hanehalkı İşgücü Araştırması: Sektörlere Göre İşgücü Oranları*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Hanehalkı İşgücü Araştırması: İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri Verileri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Hanehalkı İşgücü Araştırması: İşteki Duruma Göre İstihdam Verileri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Tarım Alanı Kullanım İstatistikleri: Bursa'nın Tarım Alanları Dağılımı*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Tarım Ürünleri Dış Ticaret İstatistikleri: Bursa'nın Ürün Bazlı İhracat Verileri (2023)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*, 2023. TÜİK, 2023.

TÜSİAD. (2016). *Türkiye'nin küresel rekabetçiliği için bir gereklilik olan sanayi 4.0- Gelişmekte olan ekonomi perspektifi*. <http://tusiad.org>

ULUSOY Ahmet, “*Maliye Politikası*”, (2. Baskı), Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2003.

UZEL Umut, Özlem KÖPRÜLÜ, “*Bölgesel Kalkınmada KOBİ'lerin Rolü ve Denizli İli Örneği*”, 2004 <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/umutozelozlemkopru.pdf> (Erişim Tarihi:03.09.2024)

WORLD BANK, *Dünya Kalkınma Raporu*, Mayıs, 2010, Rapor No: 54123, Sayfa:30.

YALPA, Ö. (2020). *Endüstri 4.0 ve endüstri 4.0 teknolojilerinin işletme fonksiyonları üzerine olası etkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.

YAVAN Nuri, “*Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği*”,2011.

YAVAN Nuri, “*Teşviklerin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi:Ampirik Bir Analiz, Ekonomik Yaklaşım*”, (22), 2011b, ss.65-104.

YAZICI, E., & Düzkaya, H. (2016). “*Endüstri Devriminde Dördüncü Dalga ve Eğitim: Türkiye Dördüncü Dalga Endüstri Devrimine Hazır mı?*”, Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama 7 / 13, 49-88.

YAZICI, M. & Düzkaya, H. (2016). “*Bölgesel Kalkınmada Akıllı Uzmanlaşma ve Yenilik Politikaları: Türkiye Uygulamaları*.” Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14(3), 45-62.

EKLER

EK-1: ARAŞTIRMA SORULARI

Kamu Kurumları İçin Sorular:

1. Bursa’da hangi sektörlerin ağırlıklı olduğunu düşünüyorsunuz? Bu sektörlerin Bursa bölge ekonomisine katkısını nasıl değerlendiriyorsunuz? Ayrıca, bu sektörlerin güçlü olmasında sizce hangi faktörler etkilidir?
2. Bursa’nın tarihi ve toplumsal özelliklerinin, bölgedeki sektörlerin gelişiminde bir rol oynadığını düşünüyor musunuz? Bu etkiler Bursa’da nasıl hissediliyor?
3. Kamu olarak Bursa’daki sektörlerin gelişmesi için hangi alanlara daha çok destek veriyorsunuz? Geleneksel sektörlerle mi öncelik veriliyor yoksa yenilikçi projelere ve yeni teknolojilere mi? Bu konuda Bursa’da yeterli talep ve destek olduğunu düşünüyor musunuz?
4. Bursa’da birbirine yakın sektörlerin veya aynı sektördeki firmaların bir araya gelip ortak projeler geliştirdiğini gözlemliyor musunuz? Kamu olarak bu tür iş birliklerine yönelik destekleriniz var mı?
5. Bursa’da teknolojik gelişim, dijitalleşme ve çevre dostu projeler konusunda kamu olarak destek sağladığınız alanlar var mı? Bursa’da yeşil dönüşüm veya sürdürülebilir projelerin teşvik edilmesi adına ne tür adımlar atıyorsunuz?
6. Kamu olarak Bursa’nın uluslararası projelere katılımını ve tanınırlığını artırmak için ne tür destekler sağlıyorsunuz? Bursa’daki üniversite-sanayi iş birliğini artırmak için yürütülen çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz ve bu iş birliklerinin bölge kalkınmasındaki etkisi nedir?
7. Bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmak için kamu, özel sektör ve üniversitelerin birlikte çalışmasını destekleyecek programlar veya projeler Bursa’da mevcut mu? Bu tür iş birliklerinin yaygınlığını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Özel Sektör İçin Sorular:

1. Bursa’da hangi sektörlerin güçlü olduğunu düşünüyorsunuz? Şirketiniz, Bursa’daki bu sektörlerle doğrudan bağlantılı mı veya bu sektörlerle iş birliği yapma fırsatınız oluyor mu?
2. Bursa’nın yerel özelliklerinin ve iş kültürünün, sektörünüzü etkilediğini düşünüyor musunuz? Bu etkiler Bursa özelinde nasıl hissediliyor?
3. Bursa’da şirket olarak yeni teknolojilere, dijital çözümlere veya dijital dönüşüme yatırım yapma ihtiyacı hissediyor musunuz? Bu tür yatırımların firmanızın Bursa’daki rekabet gücüne katkı sağladığını düşünüyor musunuz?

4. Bursa’da şirketinizde çevre dostu uygulamaları hayata geçirme veya sürdürülebilirlik projelerine katılma konusunda çalışmalarınız var mı? Bu tür projelerin Bursa'daki rekabet gücünüz üzerinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz?
5. Şirket olarak Bursa’dan yurt dışına açılma veya uluslararası pazarlarda faaliyet gösterme hedefiniz var mı? Bursa merkezli olarak uluslararası pazarlarda rekabet etmek için gereken kaynaklara ve desteğe erişiminizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Bursa’da üniversitelerle veya kamu kurumlarıyla iş birliği yapma fırsatı buluyor musunuz? Bu iş birliklerinin Bursa merkezli ürün geliştirme veya yenilikçi projelere katkı sağladığını düşünüyor musunuz?
7. Bursa’daki diğer firmalarla veya sektörlerle ortak projeler geliştirme fırsatınız oluyor mu? Bu tür iş birliklerinin hem firmanıza hem de Bursa bölgesi ekonomisine katkı sağladığını düşünüyor musunuz?

Üniversite İçin Sorular:

1. Bursa’da hangi sektörlerin uzun süredir güçlü olduğunu gözlemliyorsunuz? Bu sektörlerle Bursa’da bulunan üniversiteniz arasında iş birliği veya araştırma projeleri gerçekleştiriliyor mu?
2. Bursa’nın yerel özelliklerinin ve toplumsal yapısının, üniversitenizin Bursa’daki sanayiyle iş birliği süreçlerini veya araştırma önceliklerini etkilediğini düşünüyor musunuz? Bu etkiler Bursa özelinde hangi şekilde ortaya çıkıyor?
3. Bursa’da üniversite olarak teknolojik yenilik, dijital dönüşüm veya yeni alanlara yönelik araştırmalara ne kadar öncelik veriyorsunuz? Öğrencilerinizi Bursa’da bu alanlara hazırlamak için hangi adımları atıyorsunuz?
4. Üniversitenizin Bursa’da sürdürülebilirlik veya yeşil dönüşüm konularında yürüttüğü projeler veya programlar var mı? Bu çalışmaların Bursa’daki öğrenciler ve sanayiyle iş birliğine katkısını nasıl değerlendiriyorsunuz?
5. Üniversitenizin yurt dışındaki üniversitelerle veya araştırma kurumlarıyla iş birliği yapma durumu nedir? Öğrencilerinizin Bursa merkezli uluslararası deneyimlere (staj, eğitim veya projeler) ilgisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Bursa’daki sanayi kuruluşlarıyla iş birliği yaparak projeler geliştirme konusunda üniversitenizin durumu nedir? Bu iş birliklerinin hem akademik çalışmalara hem de Bursa’daki öğrencilere katkı sağladığını düşünüyor musunuz?
7. Üniversitenizin Bursa’da diğer üniversiteler, kamu kurumları veya firmalarla ortak araştırmalar yürütme fırsatlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu tür iş birliklerinin hem Bursa’daki üniversitenize hem de bölgeye katkısı nedir?

EK-2: ONAM FORMU

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Araştırma Başlığı: Bölgesel Kalkınma Sürecinde Akıllı Uzmanlaşma Yaklaşımı ve Bursa Bölgesi Üzerine Bir Araştırma

Araştırmacı: Kübra Cesur

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı, Bursa bölgesinde akıllı uzmanlaşma stratejisinin uygulanabilirliğini analiz etmek ve bu stratejinin bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmada kamu kurumları, özel sektör, üniversite temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları gibi paydaşların görüşleri değerlendirilecektir.

Araştırma Süreci

Araştırma kapsamında sizinle **yarı yapılandırılmış bir görüşme** gerçekleştirilecektir. Görüşmenin yaklaşık **20-30 dakika** sürmesi planlanmaktadır. Görüşme sırasında aşağıdaki süreçlere dikkat edilecektir:

- Görüşmeler ses kaydı ile kayıt altına alınacaktır.
- Elde edilen veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacak ve üçüncü şahıslarla paylaşılmayacaktır.
- Görüşmeler, araştırmacı dışında kimseyle paylaşılmayacak şekilde gizli tutulacaktır.

Gizlilik ve Anonimlik

Bu araştırma kapsamında kişisel bilgileriniz kesinlikle gizli tutulacak ve raporlarda kimliğiniz açıklanmayacaktır. Verileriniz, anonimleştirilerek yalnızca bilimsel analizler ve raporlamalar için kullanılacaktır. Araştırma sonuçları akademik amaçlı olarak tez, makale veya sunum gibi çalışmalarda kullanılabilir.

Gönüllülük Esası

Bu çalışmaya katılım tamamen **gönüllülük esasına** dayanmaktadır. Araştırmaya katılmama hakkına sahiptir. Ayrıca, görüşme sırasında veya sonrasında hiçbir açıklama yapmadan çalışmadan **istediğiniz zaman çekilme** hakkınız bulunmaktadır.

Onay Beyanı

Aşağıdaki beyanı okudum, anladım ve kabul ediyorum:

- Araştırmanın amacı, yöntemi ve veri toplama süreci hakkında bilgilendirildim.
- Verilerin gizli tutulacağını ve yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağını biliyorum.
- Gönüllü olarak bu araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının Adı Soyadı:

İmza: **Tarih:**

Araştırmacının Adı Soyadı:

İmza: **Tarih:**